

Współczesne wyzwania edukacji, kultury, prawa i środowiska

Redakcja
Aleksandra Jędrzysek

PASSH Publishing

Współczesne wyzwania edukacji, kultury, prawa i środowiska

Współczesne wyzwania edukacji, kultury, prawa i środowiska

POD REDAKCJĄ

ALEKSANDRY JĘDRYSZEK

LONDYN 2025

Aleksandra Jędrzysek
– Polish Academy of Social Sciences and Humanities

KOREKTA JĘZYKOWA
Grażyna Kowalczyk-Borończyk, Klaudia Mucha-Iwaniczko, Joanna Olkuska

SKŁAD I ŁAMANIE
Rafał Maćkowiak

PROJEKT OKŁADKI
Sylwester Kurowski

Wydane przez Publishing Polish Academy of Social Sciences and Humanities

ISBN: 978-1-0369-2812-4

Wydanie I, Londyn 2025

Publishing Polish Academy of Social Sciences and Humanities
e-mail: wydawnictwo@passhlondyn.eu

SPIIS TREŚCI

Wstęp	7
-----------------	---

CZĘŚĆ I — EDUKACJA I KSZTAŁTOWANIE POSTAW

Rozdział I

Edyta Miska-Mazgajczyk

Neuroedukacja a uczeń w edukacji wczesnoszkolnej.	9
--	----------

Rozdział II

Małgorzata Kosińska, Dominika Kosińska

Wychowanie ku wartościom w świetle aktualnej podstawy programowej: krok ku integralnemu rozwojowi.	27
---	-----------

Rozdział III

Magdalena Łazarska, Oliwia Mackowicz, Agnieszka Sot

Ekologiczne wychowanie przez doświadczanie w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej	35
---	-----------

CZĘŚĆ II — EDUKACJA W ŚWIECIE SPOŁECZNO-KULTUROWYM

Rozdział IV

Mateusz J. Taraban

Financial education is my passion: How a double PhD student corresponds with Nobel Prize winners on financial education	51
--	-----------

Rozdział V

Mateusz Greń-Cyganek

Męskość jako kategoria społeczno-kulturowa: formacje, granice i podziały	67
---	----

CZĘŚĆ III — PRAWO, RYNEK PRACY I WSPÓŁCZESNE WYZWANIA

Rozdział VI

Anna Szwed

Obowiązek lojalności członka rady nadzorczej – granice odpowiedzialności a interes spółki	79
--	----

Rozdział VII

Wiktoria Bednarz

Pomiędzy pracą a zabawą – ochrona prawna nieletnich influencerów	91
---	----

Rozdział VIII

Bartłomiej Pilaszek

Zjawisko prekaryzacji w Polsce w kontekście zagrożeń dla poszanowania godności ludzkiej	113
--	-----

Rozdział IX

Małgorzata Szwed

Praca zdalna a potencjalne korzyści i zagrożenia	127
---	-----

CZĘŚĆ IV — CZŁOWIEK I ŚRODOWISKO: PERSPEKTYWA REFLEKSYJNA

Rozdział X

Barbara Hartman

Bufo bufo w antropocenie. Casus subsydiarny	141
--	-----

WSTĘP

Współczesność to czas dynamicznych przemian, które obejmują niemal wszystkie sfery życia — edukację, kulturę, prawo oraz relacje człowieka z przyrodą. Złożoność i wzajemne powiązania tych obszarów wymagają od badaczy, praktyków i decydentów interdyscyplinarnego spojrzenia, które pozwoli zrozumieć i odpowiedzieć na wyzwania naszych czasów. Książka „Współczesne wyzwania edukacji, kultury, prawa i środowiska” powstała z myślą o przedstawieniu takiego właśnie wielowymiarowego i kompleksowego podejścia.

Prezentowane teksty dotyczą różnorodnych, ale spójnych tematów — od problematyki tożsamości i norm społeczno-kulturowych (jak męskość rozumiana jako konstrukcja społeczno-kulturowa), poprzez nowoczesne metody wspierające procesy edukacyjne, takie jak neuroedukacja, aż po kwestie wychowania ku wartościom i ekologii. Znacząca część publikacji koncentruje się na współczesnych przemianach prawa i rynku pracy, gdzie ważne miejsce zajmują takie zjawiska jak praca zdalna, prekaryzacja zatrudnienia czy ochrona praw nieletnich w nowej cyfrowej rzeczywistości. Nie pomijamy również troski o środowisko naturalne — symbolicznie reprezentowanej przez rozważania o ochronie płazów w epoce Antropocenu, gdzie zasada subsydiarności nabiera praktycznego znaczenia.

Ta interdyscyplinarna mozaika ukazuje, jak różnorodne dziedziny nauki i praktyki splatają się w odpowiedzi na wyzwania współczesności. Edukacja nie jest już tylko procesem przekazywania wiedzy — staje się platformą kształtowania postaw, wartości i kompetencji niezbędnych do funkcjonowania w świecie pełnym zmian. Prawo zaś musi elastycznie reagować na nowe formy zatrudnienia i zagrożenia wynikające z globalizacji oraz cyfryzacji. Kultura i społeczeństwo natomiast wciąż negocjują granice tożsamości i wykluczenia, otwierając przestrzeń dla bardziej inkluzywnych rozwiązań.

Przykład rozdziału poświęconego neuroedukacji ukazuje, jak wiedza z neurobiologii może praktycznie wspierać rozwój dzieci i młodzieży, dostosowując proces nauczania do indywidualnych potrzeb. Z kolei rozdział o wartościowym wychowaniu wskazuje, że kształtowanie integralnej osobowości ucznia wymaga świadomego wprowadzania wartości, które stanowią fundament życia społecznego.

Analiza problemów rynku pracy, takich jak prekaryzacja czy praca zdalna, uwypukla potrzebę ochrony godności ludzkiej i praw pracowniczych, a także do-

stosowania norm prawnych do nowych realiów. Warto również zwrócić uwagę na rozdział dotyczący prawnej ochrony nieletnich influencerów, który porusza istotne kwestie związane z prawami dzieci w cyfrowej erze, gdzie praca i zabawa coraz częściej się przenikają.

Na szczególną uwagę zasługuje rozdział poświęcony ochronie płazów w kontekście zasad subsydiarności — symboliczne i praktyczne ukazanie, jak lokalne, oddolne działania mogą mieć realny wpływ na ochronę przyrody, a także jak etyka i prawo mogą współgrać w trosce o środowisko.

Wierzę, że niniejsza publikacja stanie się nie tylko źródłem wiedzy, ale również inspiracją do dalszych badań i refleksji nad współczesnymi wyzwaniami, które wymagają od nas nowych perspektyw i współpracy interdyscyplinarnej. Zapraszam czytelników do zgłębiania tych ważnych tematów, które — mimo swojej różnorodności — łączą wspólne wartości i cele: lepsze zrozumienie świata i odpowiedzialne działanie na rzecz przyszłości.

dr Aleksandra Jędrzysek

ROZDZIAŁ I

Edyta Miska-Mazgajczyk

Wyższa Szkoła Pedagogiczno-Techniczna w Koninie

Neuroedukacja a uczeń w edukacji wczesnoszkolnej

Streszczenie: Przedmiotem niniejszego artykułu jest wpływ neuroedukacji na człowieka. Dziedzina ta łączy wiedzę z zakresu neurobiologii, psychologii i pedagogiki. Jej celem jest zrozumienie, jak procesy neurologiczne wpływają na uczenie się, a także jak można wykorzystać tę wiedzę w praktyce pedagogicznej, aby poprawić efektywność nauczania i uczenia się. Znaczenie ma zrozumienie procesów uczenia się jak mózg przetwarza informacje, jakie mechanizmy są zaangażowane w zapamiętywanie. Emocje mają kluczowe znaczenie w procesie uczenia się, gdyż pozytywne mogą wspierać motywację i zaangażowanie, a stres i lęk mogą hamować procesy poznawcze. Zastosowanie metod aktywizujących oraz technologii angażuje uczniów w proces nauki, takie jak uczenie się przez działanie, projekty grupowe, dyskusje oraz wykorzystanie narzędzi edukacyjnych (multimedia, programy e-learningowe).

Słowa kluczowe: procesy uczenia się; mózg, emocje; metody aktywizujące; technologie

Abstract: The subject of this article is the impact of neuroeducation on humans. This field combines knowledge from neurobiology, psychology, and pedagogy. Its goal is to understand how neurological processes influence learning and how this knowledge can be applied in pedagogical practice to improve the effectiveness of teaching and learning. It is important to understand the learning processes, such as how the brain processes information and which mechanisms are involved in memory. Emotions play a crucial role in the learning process, as pos-

itive emotions can support motivation and engagement, while stress and anxiety can hinder cognitive functions. The use of activating methods and technology engages students in the learning process, such as experiential learning, group projects, discussions, and the use of educational tools (multimedia, e-learning programs).

Keywords: learning processes; brain, emotions; activating methods; technologies

Wstęp

Neuroedukacja to interdyscyplinarna dziedzina, która łączy wiedzę z zakresu neurobiologii, psychologii oraz pedagogiki, mając na celu zrozumienie, jak procesy neurologiczne wpływają na uczenie się i rozwój dzieci. W kontekście edukacji wczesnoszkolnej, gdzie podstawy wiedzy i umiejętności są kształtowane w kluczowym okresie życia, zrozumienie mechanizmów działających w mózgu ucznia staje się niezwykle istotne. Wczesne lata to czas intensywnego rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego, co sprawia, że metody nauczania oparte na aktualnej wiedzy neurobiologicznej mogą przyczynić się do efektywniejszego przyswajania informacji oraz lepszego adaptowania się do wymagań środowiska szkolnego. W niniejszym opracowaniu przyjrzymy się, jak zastosowanie zasad neuroedukacji może wpłynąć na proces nauczania i uczenia się w klasach wczesnoszkolnych. Zbadamy, jakie strategie pedagogiczne mogą wspierać rozwój ucznia, a także jak nauczyciele mogą dostosować swoje podejście do indywidualnych potrzeb dzieci. W kontekście rosnącej różnorodności w klasach oraz wyzwań, jakie stawia współczesna edukacja, kluczowe staje się uwzględnienie wiedzy o funkcjonowaniu mózgu w codziennej praktyce dydaktycznej. Naszym celem jest zrozumienie, w jaki sposób neuroedukacja może stać się fundamentem dla lepszego wspierania uczniów w ich drodze do samodzielności i sukcesu edukacyjnego.

Rozwinięcie

Mózg w procesie uczenia się

Plastyczność mózgu

Marek Kaczmarzyk, polski specjalista w dziedzinie neuroedukacji, zwraca uwagę na znaczenie zrozumienia funkcji mózgu w kontekście edukacji i uczenia się. W swoich pracach i wystąpieniach podkreśla, że wiedza na temat procesów neurobiologicznych może znacząco wpłynąć na metody nauczania, a także na podejście do uczniów. Kaczmarzyk wskazuje, że każdy mózg jest inny, co oznacza, że uczniowie mają różne style uczenia się. Zrozumienie tych różnic pozwala nauczycielom dostosować metody nauczania do indywidualnych potrzeb uczniów. Podkreśla, że proces uczenia się polega na tworzeniu połączeń neuronowych, które są wzmacniane poprzez praktykę i powtórzenia. Dlatego regularne ćwiczenie materiału jest kluczowe dla jego zapamiętania (Kaczmarzyk, 2024). Mózg odgrywa kluczową rolę w procesie uczenia się, szczególnie w edukacji wczesnoszkolnej. W tym okresie dzieci przeżywają intensywny rozwój neurologiczny, co wpływa na ich zdolności poznawcze, emocjonalne oraz społeczne. Oto kilka sposobów, w jakie mózg wpływa na uczenie się w edukacji wczesnoszkolnej: neuroplastyczność - mózg młodych dzieci jest niezwykle plastyczny, co oznacza, że ma zdolność do tworzenia nowych połączeń neuronowych w odpowiedzi na doświadczenia i naukę. To pozwala dzieciom na skuteczne przyswajanie wiedzy i umiejętności (Zielińska, 2015).

Kluczowe aspekty neuroedukacji w edukacji wczesnoszkolnej to zrozumienie rozwoju mózgu: edukacja wczesnoszkolna powinna uwzględniać etapy rozwoju mózgu dzieci. Zrozumienie, jak mózg rozwija się i przetwarza informacje, pozwala na dostosowanie metod nauczania do potrzeb uczniów. Indywidualizacja nauczania - każde dziecko uczy się w innym tempie i ma różne style uczenia się. Neuroedukacja promuje podejście indywidualne, które uwzględnia unikalne zdolności i potrzeby każdego ucznia.

Mózg przetwarza informacje poprzez złożony szereg procesów, które angażują różne obszary i mechanizmy. Rozwój funkcji wykonawczych

- wczesne lata życia są kluczowe dla rozwoju funkcji wykonawczych, takich jak pamięć robocza, kontrola impulsów i umiejętność planowania. Te umiejętności są istotne dla efektywnego uczenia się i rozwiązywania problemów. Plastyczność synaptyczna: Mechanizm, dzięki któremu połączenia między neuronami (synapsy) zmieniają swoją siłę w odpowiedzi na aktywność. Procesy takie jak długoterminowe wzmocnienie (LTP) są kluczowe dla uczenia się i zapamiętywania.

Rodzaje snu w edukacji

Konsolidacja pamięci - po przetworzeniu informacji, następuje proces konsolidacji, w którym wspomnienia są stabilizowane i przekształcane w długotrwałą pamięć. To może odbywać się podczas snu, kiedy to mózg porządkuje i przetwarza doświadczenia z dnia. Sen odgrywa kluczową rolę w rozwoju mózgu dziecka, zwłaszcza w okresie wczesnoszkolnym, kiedy to intensywnie rozwijają się zdolności poznawcze, emocjonalne i społeczne (Żylińska, 2014). Oto kilka istotnych aspektów dotyczących tego, co dzieje się z mózgiem dziecka podczas snu w kontekście edukacji wczesnoszkolnej. Rozwój neuronów - w trakcie snu, zwłaszcza w fazie REM (snu z szybkim ruchem gałek ocznych), dochodzi do intensywnego rozwoju połączeń neuronowych. To sprzyja lepszemu przyswajaniu informacji i umiejętności. Regulacja emocji - sen wpływa na zdolność dziecka do regulacji emocji. Właściwy sen może pomóc w redukcji stresu i lęku, co jest istotne w kontekście nauki oraz interakcji z rówieśnikami. Odpowiednia ilość snu wspiera rozwój zdolności poznawczych, takich jak koncentracja, myślenie krytyczne i rozwiązywanie problemów. Dzieci, które dostatecznie się wysypiają, mają lepsze wyniki w nauce. Rytm dobowy - regularny rytm snu i czuwania jest kluczowy dla zdrowia mózgu. Dzieci w wieku wczesnoszkolnym potrzebują zazwyczaj 9-11 godzin snu na dobę, aby ich mózg mógł prawidłowo funkcjonować. Tworzenie tożsamości - sen ma również znaczenie dla rozwoju tożsamości i poczucia siebie. Dzieci przetwarzają swoje doświadczenia i uczucia, co wpływa na ich interakcje społeczne i emocjonalne. W związku z powyższym, za-

pewnienie dziecku odpowiedniej ilości snu i sprzyjających warunków do wypoczynku jest niezwykle ważne dla jego rozwoju edukacyjnego oraz emocjonalnego.

Pamięć krótkotrwała

Pamięć krótkotrwała (np. pamięć robocza) pozwala na przechowywanie informacji na krótki czas. Pamięć krótkotrwała, znana również jako pamięć robocza, to jeden z typów pamięci, który pozwala na przechowywanie i przetwarzanie informacji przez krótki czas, zazwyczaj od kilku sekund do kilku minut (Orzechowski, 2012). Jest kluczowa dla codziennych czynności, takich jak zapamiętywanie numeru telefonu, wykonywanie obliczeń w głowie czy też prowadzenie rozmowy. Informacje przechowywane w pamięci krótkotrwałej mogą być utrzymywane przez krótki czas, ale mogą być łatwo zapomniane, jeśli nie zostaną przetworzone lub przeniesione do pamięci długotrwałej. Zazwyczaj uważa się, że może pomieścić od 5 do 9 elementów informacji jednocześnie (tzw. zasada Millera). Zasada Millera, znana również jako „magiczna liczba siedem”, odnosi się do badania pojemności pamięci krótkotrwałej, które zostało zaproponowane przez psychologa George’a A. Millera w jego artykule z 1956 roku „The Magical Number Seven, Plus or Minus Two”. Miller zauważył, że przeciętna liczba elementów, które ludzie mogą przechować w pamięci krótkotrwałej, wynosi około siedmiu (plus lub minus dwa). Oznacza to, że w typowych warunkach ludzie mogą jednocześnie przechowywać od 5 do 9 informacji lub „chunków” w pamięci krótkotrwałej. Chunking, czyli grupowanie informacji w większe jednostki, jest jedną z metod, która pozwala na zwiększenie efektywności przechowywania informacji w pamięci krótkotrwałej. Na przykład, zamiast zapamiętywać ciąg cyfr 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, można je podzielić na grupy (np. 123, 456, 789), co ułatwia ich zapamiętanie. Zasada Millera miała duży wpływ na zrozumienie sposobu, w jaki działa pamięć oraz na rozwój technik nauczania i uczenia się. Warto jednak zauważyć, że późniejsze badania sugerowały, że pojemność pamięci krótkotrwałej może być różna w zależności od różnych czynników, takich jak rodzaj informacji czy kontekst zadania (Makarowski,

Smolicz, 2016). Pamięć krótkotrwała nie tylko przechowuje informacje, ale także umożliwia ich manipulację i przetwarzanie, co jest istotne w kontekście podejmowania decyzji i wykonywania złożonych zadań. Informacje w pamięci krótkotrwałej mogą być łatwo zakłócone przez nowe bodźce lub myśli, co może prowadzić do zapomnienia. Pamięć krótkotrwała odgrywa istotną rolę w codziennym funkcjonowaniu, a jej zrozumienie jest ważne w kontekście nauki, psychologii i neurobiologii.

Pamięć długotrwała

Pamięć długotrwała odgrywa kluczową rolę w procesie edukacji, szczególnie wśród uczniów edukacji wczesnoszkolnej. W tym okresie dzieci rozwijają podstawowe umiejętności, które będą fundamentem dla ich dalszej nauki. Pamięć długotrwała to zdolność do przechowywania informacji przez dłuższy czas, nawet na całe życie. Dzieli się na pamięć deklaratywną (fakty i wydarzenia) oraz proceduralną (umiejętności i nawyki). Podstawy wiedzy - wczesne lata to czas, kiedy dzieci uczą się podstawowych faktów, takich jak litery, liczby, kolory czy proste pojęcia matematyczne. Rozwój umiejętności - uczniowie rozwijają również umiejętności społeczne i emocjonalne, które są zapamiętywane i kształtują ich interakcje z rówieśnikami. Czynniki wpływające na pamięć długotrwałą to organizacja i struktura informacji - uczniowie lepiej zapamiętują informacje, gdy są one uporządkowane i zorganizowane w logiczny sposób. Regularne powtarzanie materiału pomaga w utrwaleniu go w pamięci długotrwałej. Zainteresowanie i motywacja - dzieci są bardziej skłonne do zapamiętywania informacji, które są dla nich interesujące lub które wiążą się z ich osobistymi doświadczeniami. Różnorodność stylów uczenia się - każde dziecko jest inne i może preferować różne metody nauki, co wymaga od nauczycieli elastyczności w podejściu do edukacji. Pamięć długotrwała jest kluczowym elementem procesu uczenia się w edukacji wczesnoszkolnej. Zrozumienie jej mechanizmów oraz wdrażanie odpowiednich strategii może znacząco wpłynąć na efektywność nauczania i ogólny rozwój uczniów. Uczenie się jest często procesem społecznym. Interakcje z innymi uczniami i nauczycielami mogą stymulować rozwój mózgu i poprawiać efektywność nauki (Kordziński, 2018).

Metody aktywizujące w edukacji wczesnoszkolnej

Gry i zabawy wspierające zapamiętywanie

Metody wspierające pamięć długotrwałą to zabawy edukacyjne: gry i zabawy, które angażują uczniów, mogą pomóc w utrwaleniu wiedzy. Metody wspierające pamięć długotrwałą można podzielić na różne kategorie, a zabawy edukacyjne są jedną z najskuteczniejszych form nauki. Oto kilka przykładów zabaw i metod, które mogą pomóc w utrwalaniu wiedzy i wspieraniu pamięci długotrwałej to gry pamięciowe: memory - klasyczna gra z kartami, gdzie należy dopasować pary. Pomaga w rozwijaniu pamięci wzrokowej; quizy - interaktywne quizy, w których uczestnicy odpowiadają na pytania, mogą być świetnym sposobem na utrwalanie informacji. Kaczmarzyk zachęca do rozwijania kreatywności i umiejętności krytycznego myślenia, co jest możliwe dzięki odpowiednim metodom nauczania, które angażują uczniów w aktywne poszukiwanie wiedzy (Kaczmarzyk, 2024). Wnioski Kaczmarzyka mogą mieć istotne znaczenie w kontekście reform edukacyjnych i wprowadzania innowacyjnych metod nauczania, które bazują na aktualnych badaniach z zakresu neurobiologii i psychologii.

Marek Kaczmarzyk jest polskim specjalistą w dziedzinie neuroedukacji, zajmującym się badaniem i zastosowaniem najnowszych osiągnięć neurobiologii w procesie nauczania i uczenia się. Jego prace koncentrują się na zrozumieniu, jak funkcjonuje mózg podczas przyswajania wiedzy, oraz na opracowywaniu metod dydaktycznych, które wspierają efektywną edukację, korzystając z wiedzy o neuroplastyczności, pamięci i innych mechanizmach neurologicznych. Kaczmarzyk aktywnie promuje innowacyjne podejścia w edukacji, łącząc naukę o mózgu z praktycznymi metodami nauczania, aby poprawić wyniki uczniów i studentów.

Techniki skojarzeń

Tworzenie map myśli pozwala na wizualizację powiązań między różnymi informacjami, co ułatwia zapamiętywanie i zrozumienie materiału. Techniki skojarzeń - uczniowie mogą tworzyć skojarzenia lub historie, któ-

re łączą nowe informacje z tym, co już znają. Techniki mnemoniczne - używanie rymów, akronimów czy wizualizacji może być skutecznym sposobem na zapamiętywanie. Zabawy słowne - krzyżówki, anagramy czy inne zabawy związane z językiem mogą pomóc w utrwalaniu słownictwa oraz pojęć. Role-playing - symulacje sytuacji życiowych lub odgrywanie ról związanych z nauczonym materiałem mogą zwiększać zaangażowanie i ułatwiać zapamiętywanie. Zabawy ruchowe - ruch może wspierać procesy pamięciowe. Można wprowadzać elementy ruchowe do nauki, np. poprzez tańce czy gry zespołowe. Uczenie się poprzez nauczanie - zachęcanie uczniów do tłumaczenia materiału innym może pomóc w głębszym zrozumieniu i zapamiętaniu. Interaktywne wykłady - wprowadzenie elementów interakcji w trakcie wykładów, takich jak pytania do publiczności czy krótkie zadania, może zwiększyć zaangażowanie uczestników. Wszystkie te metody mogą być skuteczne, jeśli są dostosowane do indywidualnych potrzeb uczniów oraz do specyfiki nauczanego materiału. Ważne jest, aby nauka była przyjemna i angażująca, co sprzyja lepszemu zapamiętywaniu.

Rola emocji w procesie uczenia się

Pozytywne emocje a uczenie się

Neuroedukacja to podejście, które łączy wiedzę z zakresu neurobiologii z procesami edukacyjnymi, co ma na celu lepsze zrozumienie, jak uczniowie przyswajają wiedzę i jakie czynniki mogą wpływać na ich rozwój. W kontekście edukacji wczesnoszkolnej, emocje odgrywają kluczową rolę w procesie uczenia się, są silnym motorem do działania. Pozytywne emocje, takie jak radość czy ciekawość, mogą zwiększać motywację do nauki i eksploracji. Wczesne doświadczenia edukacyjne związane z pozytywnymi emocjami mogą kształtować postawy ucznia wobec nauki na całe życie. Zapamiętywanie - emocje mają wpływ na procesy pamięciowe. Informacje związane z silnymi emocjami są lepiej zapamiętywane. W kontekście nauczania, wprowadzenie elementów emocjonalnych do lekcji (np. poprzez opowiadanie historii) może pomóc w lepszym przyswajaniu materiału. Ma-

rek Kaczmarzyk zauważa, że mózg jest ściśle związany z emocjami, które wpływają na procesy uczenia się. Pozytywne nastawienie i emocje mogą wspierać pamięć i motywację do nauki (Kaczmarzyk, 2025). Relacje interpersonalne wpływają na interakcje między uczniami a nauczycielami oraz między samymi uczniami. Pozytywne relacje w klasie sprzyjają lepszemu samopoczuciu, co z kolei przekłada się na lepsze wyniki w nauce. Wczesna edukacja to także czas, kiedy dzieci uczą się rozpoznawania i regulacji swoich emocji. Wspieranie uczniów w nauce radzenia sobie z trudnymi emocjami, takimi jak frustracja czy złość, może pomóc im w lepszym funkcjonowaniu w środowisku szkolnym. Zrozumienie roli emocji w nauczaniu wczesnoszkolnym w kontekście neuroedukacji może znacząco wpłynąć na efektywność procesu edukacyjnego. Warto podejmować działania, które wspierają pozytywne emocje i umiejętności regulacji emocjonalnej, aby stworzyć sprzyjające warunki do nauki.

Negatywne emocje a trudności w uczeniu się

Negatywne emocje, takie jak stres, lęk, frustracja, smutek czy złość, mogą znacząco hamować proces uczenia się u uczniów edukacji wczesnoszkolnej z kilku powodów - zaburzenie koncentracji - negatywne emocje mogą prowadzić do trudności w skupieniu uwagi. Uczniowie, którzy doświadczają stresu lub lęku, mogą mieć trudności z przetwarzaniem informacji i skupieniem się na zadaniach edukacyjnych. Silne emocje, zwłaszcza negatywne, mogą wpływać na zdolność do zapamiętywania i przypominania sobie informacji. Stres może zakłócać procesy pamięciowe, co utrudnia przyswajanie nowych treści. Negatywne emocje mogą zmniejszać motywację do nauki. Uczniowie, którzy czują się przytłoczeni lub zniechęceni, mogą być mniej skłonni do podejmowania wysiłku w nauce i angażowania się w zajęcia. Zaburzenia relacji społecznych - uczniowie doświadczający negatywnych emocji mogą mieć trudności w nawiązywaniu i utrzymywaniu relacji z rówieśnikami oraz nauczycielami. Problemy w relacjach społecznych mogą prowadzić do izolacji i dodatkowego stresu, co negatywnie wpływa na proces nauczania. Percepcja

sytuacji - negatywne emocje mogą zniekształcać postrzeganie sytuacji edukacyjnych, co prowadzi do pesymistycznej oceny własnych umiejętności i potencjału. Taki sposób myślenia może skutkować brakiem wiary we własne możliwości i obniżeniem chęci do nauki. Zaburzenia zdrowia psychicznego - długotrwałe negatywne emocje mogą prowadzić do problemów ze zdrowiem psychicznym, takich jak depresja czy lęki, co dalej wpływa na zdolność do uczenia się i uczestniczenia w zajęciach (Stańko-Kaczmarek, 2022). Aby wspierać uczniów w radzeniu sobie z negatywnymi emocjami, ważne jest stworzenie przyjaznego i wspierającego środowiska edukacyjnego, wprowadzenie technik zarządzania emocjami oraz promowanie pozytywnych relacji w klasie. Warto wprowadzać techniki relaksacyjne i strategie zarządzania stresem w codzienny proces nauczania, aby stworzyć bardziej sprzyjające warunki do nauki.

Style uczenia się

Aspekty różnorodności stylów uczenia się

Różnorodność stylów uczenia się w edukacji wczesnoszkolnej jest zagadnieniem niezwykle istotnym, zwłaszcza w kontekście neuroedukacji, która łączy wiedzę z zakresu neurobiologii z praktykami edukacyjnymi. Wczesne lata życia są kluczowe dla rozwoju poznawczego, emocjonalnego i społecznego dzieci, dlatego zrozumienie, jak różne style uczenia się wpływają na proces edukacyjny, może znacząco poprawić efektywność nauczania. Kluczowe aspekty różnorodności stylów uczenia się: indywidualne preferencje - dzieci mają różne preferencje w zakresie sposobu przyswajania wiedzy. Niektóre uczą się najlepiej poprzez działanie (styl kinestetyczny), inne przez słuchanie (styl słuchowy), a jeszcze inne przez obserwację i czytanie (styl wzrokowy). To zróżnicowanie wymaga od nauczycieli elastyczności i umiejętności dostosowywania metod nauczania.

Styl kinestetyczny w edukacji wczesnoszkolnej

Styl kinestetyczny w edukacji wczesnoszkolnej odnosi się do metody nauczania, która uwzględnia aktywne uczestnictwo uczniów poprzez ruch i doświadczanie. Uczniowie o tym stylu uczenia się najlepiej przyswajają wiedzę, gdy mogą angażować się w działania fizyczne, manipulować przedmiotami, a także uczyć się przez zabawę i doświadczanie (Christ, 2013). Oto kilka kluczowych cech charakterystycznych stylu kinestetycznego w edukacji wczesnoszkolnej - aktywność fizyczna uczniowie uczą się poprzez ruch. W klasie można wprowadzać różnorodne aktywności, takie jak gry ruchowe, teatralne inscenizacje czy zadania wymagające manipulacji przedmiotami. Praktyczne doświadczanie - dzieci uczące się w stylu kinestetycznym korzystają z nauki opartej na praktyce. Zajęcia, które angażują je w eksperymenty, projekty artystyczne czy prace ręczne, są dla nich szczególnie efektywne. Zabawa jako metoda nauczania - wczesna edukacja często korzysta z zabaw, które w sposób naturalny wprowadzają elementy nauki. Uczniowie kinestetyczni czerpią korzyści z gier edukacyjnych, które łączą naukę z zabawą. Uczą się najlepiej, gdy mogą angażować swoje zmysły. Zapewnienie im możliwości dotykania, wążania, słuchania i widzenia podczas nauki zwiększa ich zdolności przyswajania informacji. Często potrzebują aktywnego i interaktywnego środowiska, aby skutecznie się uczyć. Warto więc organizować zajęcia na świeżym powietrzu, wycieczki czy projekty w terenie. Nauczyciele powinni dostosowywać metody nauczania do potrzeb uczniów kinestetycznych, co może obejmować tworzenie zróżnicowanych materiałów dydaktycznych oraz strategii nauczania. Uczniowie kinestetyczni mogą mieć trudności z tradycyjnymi metodami nauczania, które opierają się głównie na słuchaniu i pisaniu. Dlatego ważne jest, aby nauczyciele dostrzegali te różnice i wprowadzali różnorodne techniki. Dostosowanie procesu nauczania do stylu kinestetycznego jest szczególnie ważne w edukacji wczesnoszkolnej, ponieważ dzieci w tym wieku są naturalnie aktywne i ciekawe świata. Wykorzystanie ich naturalnej potrzeby ruchu i eksploracji może znacząco wpłynąć na efektywność nauki i rozwój kompetencji.

Styl słuchowy w edukacji wczesnoszkolnej

Styl słuchowy w edukacji wczesnoszkolnej odnosi się do sposobu, w jaki uczniowie przyswajają wiedzę i informacje poprzez słuch. Dzieci, które preferują ten styl uczenia się, najlepiej uczą się poprzez słuchanie wykładów, opowieści, dyskusji i instrukcji. Oto kilka kluczowych aspektów dotyczących stylu słuchowego w kontekście edukacji wczesnoszkolnej - zrozumienie i przyswajanie informacji. Dzieci o słuchowym stylu uczenia się często lepiej zapamiętują informacje, gdy są one podawane w formie dźwiękowej. Mogą łatwiej przyswajać teksty czytane na głos lub słuchane, dlatego ważne jest, aby nauczyciele wykorzystywali różnorodne źródła dźwięku, takie jak audiobooki czy nagrania. Opowieści i narracje - wykorzystanie opowieści i narracji w nauczaniu sprzyja angażowaniu dzieci. Dzieci lubią słuchać historii, co może być skutecznym sposobem na wprowadzenie nowych tematów czy idei. Dyskusje i praca w grupach - styl słuchowy sprzyja interakcji z innymi. Dzieci mogą lepiej uczyć się poprzez dyskusje, wymianę poglądów oraz współpracę w grupach, gdzie mogą słuchać i dzielić się swoimi pomysłami. Użycie muzyki i rytmu integracja muzyki i rytmicznych działań w procesie nauczania może znacząco wspierać dzieci o słuchowym stylu uczenia się. Rymowanki, piosenki czy nawet dźwięki związane z nauką mogą ułatwić zapamiętywanie informacji. Zadania i ćwiczenia - nauczyciele mogą stosować różnorodne metody, takie jak słuchowe quizy, testy dźwiękowe czy słuchowiska, aby zachęcić uczniów do aktywnego uczestnictwa w zajęciach. Ważne jest, aby nauczyciele rozumieli różnorodność stylów uczenia się w swojej klasie i dostosowywali metody nauczania do potrzeb uczniów. Można to osiągnąć poprzez obserwację i rozmowy z dziećmi oraz ich rodzicami. Wspieranie słuchowego stylu uczenia się w edukacji wczesnoszkolnej może przyczynić się do większego zaangażowania uczniów, lepszego zrozumienia materiału oraz rozwijania umiejętności komunikacyjnych (Christ, 2013).

Styl wzrokowy w edukacji wczesnoszkolnej

Styl wzrokowy w edukacji wczesnoszkolnej odnosi się do preferencji uczniów, którzy uczą się najlepiej poprzez obserwację i przetwarzanie informacji wizualnych. Osoby o tym stylu uczenia się często lepiej zapamiętują i rozumieją materiały, gdy są one przedstawiane w formie obrazów, diagramów, wykresów czy filmów (Krajewska, 2009). Oto kilka sposobów, jak można uwzględnić styl wzrokowy w edukacji wczesnoszkolnej - używanie wizualnych pomocy dydaktycznych: Wprowadzenie plakatów, ilustracji, infografik i modeli 3D, które pomogą uczniom lepiej zrozumieć omawiane tematy. Prezentacje multimedialne - wykorzystanie programów do tworzenia prezentacji, które łączą tekst, obrazy i dźwięk, aby uczniowie mogli lepiej przyswajać materiał. Rysowanie i kolorowanie - zastosowanie rysunków, schematów i kolorowanek jako formy nauki, co może pomóc w przyswajaniu nowych informacji. Organizacja przestrzeni w klasie - umożliwienie uczniom obserwowania różnych materiałów i źródeł informacji w formie wizualnej, co może wspierać ich proces uczenia się. Zadania projektowe - zachęcanie uczniów do tworzenia projektów, które wymagają wykorzystania elementów wizualnych, takich jak plakaty, modele czy prezentacje. Wizualizacja informacji - używanie map myśli, schematów blokowych czy diagramów, aby pomóc uczniom w organizacji i przetwarzaniu wiedzy. Filmy edukacyjne - wykorzystanie krótkich filmów lub animacji, które przedstawiają omawiane zagadnienia w atrakcyjnej formie wizualnej. Warto pamiętać, że każdy uczeń jest inny, a skuteczne nauczanie często wymaga łączenia różnych metod, aby dotrzeć do wszystkich uczniów, niezależnie od ich stylu uczenia się.

Technologie w edukacji wczesnoszkolnej

Aplikacje edukacyjne

Technologia odgrywa coraz większą rolę w neuroedukacji oraz edukacji wczesnoszkolnej, wpływając na sposób, w jaki dzieci uczą się i rozwijają. Oto kilka kluczowych obszarów, w których technologia może być wykorzystywa-

na - personalizacja nauczania. Aplikacje edukacyjne - programy i aplikacje, które dostosowują materiały do indywidualnych potrzeb ucznia, umożliwiając mu naukę w swoim tempie. Aplikacje edukacyjne - wiele aplikacji mobilnych oferuje gry edukacyjne, które wspierają naukę poprzez zabawę. Umożliwiają one naukę w dowolnym miejscu i czasie. Systemy zarządzania nauczaniem - platformy, które analizują postępy uczniów i dostosowują treści w oparciu o ich wyniki. Multisensoryczne podejście do nauki - wykorzystanie filmów, animacji czy interaktywnych gier, które angażują różne zmysły, co sprzyja lepszemu przyswajaniu wiedzy. Możliwość korzystania z filmów, prezentacji multimedialnych, gier edukacyjnych i innych zasobów, które mogą wzbogacić proces nauczania. Nauczyciele mogą dostosowywać materiały do indywidualnych potrzeb uczniów, co sprzyja lepszemu przyswajaniu wiedzy. Wirtualna rzeczywistość (VR) i rozszerzona rzeczywistość (AR) mogą tworzyć immersyjne doświadczenia edukacyjne, dzięki którym dzieci mogą eksplorować różne tematy w sposób interaktywny (Gołuchowski, Zdanowicz-Cyganek, 2025). Wspieranie rozwoju umiejętności społecznych - wiele gier online skupia się na współpracy, komunikacji i rozwiązywaniu problemów, co rozwija umiejętności społeczne uczniów.

Platformy edukacyjne

Platformy do współpracy - narzędzia takie jak Google Classroom czy Microsoft Teams umożliwiają dzieciom wspólne projekty i interakcję z rówieśnikami. Ułatwienie dostępu do wiedzy - zasoby online ogromna ilość materiałów edukacyjnych dostępnych w sieci, w tym e-booki, artykuły, filmy, które wspierają naukę na różnych poziomach (Czechowska, Majkowska, 2020). Nauczyciele mogą tworzyć różne foldery i materiały, które uczniowie mogą łatwo przeglądać. Dzięki temu uczniowie mają dostęp do wszystkich niezbędnych materiałów w jednym miejscu. Możliwość tworzenia i przydzielania zadań oraz projektów ułatwi organizację pracy uczniów. Kursy online - możliwość uczestniczenia w kursach i programach edukacyjnych zdalnie, co poszerza horyzonty edukacyjne dzieci. uwzględnieniem aspektów psychologicznych i społecznych rozwoju uczniów. Wykorzystanie narzędzi takich jak Google Classroom i Microsoft Teams w edukacji

wczesnoszkolnej może przynieść wiele korzyści zarówno uczniom, jak i nauczycielom. Nauczyciele mogą komunikować się z uczniami i ich rodzinami za pośrednictwem wiadomości, co ułatwia przekazywanie informacji oraz organizowanie spotkań. Uczniowie mogą zadawać pytania na forum dyskusyjnym i dzielić się pomysłami, co sprzyja współpracy i interakcji. Zarówno Google Classroom, jak i Microsoft Teams oferują wiele funkcji, które mogą wspierać edukację wczesnoszkolną. Kluczowe jest jednak, aby nauczyciele umiejętnie wykorzystywali te narzędzia, dostosowując je do potrzeb swoich uczniów oraz specyfiki nauczanego przedmiotu. Dobrze przeprowadzone wdrożenie narzędzi cyfrowych może znacząco zwiększyć efektywność nauczania oraz zaangażowanie uczniów.

Monitorowanie postępów i ocena

Technologie analityczne narzędzia, które pomagają nauczycielom monitorować postępy uczniów w czasie rzeczywistym, co pozwala na szybką interwencję, gdy zajdzie taka potrzeba. Cyfrowe portfolio uczniów, które gromadzi ich osiągnięcia, umożliwia lepsze zrozumienie ich mocnych stron i obszarów do rozwoju. Nauczyciele mogą szybko wystawiać oceny, analizować postępy uczniów, zaangażowanie w naukę i udzielać informacji zwrotnej, co pozwala uczniom na bieżąco śledzić swoje postępy. Technologie wspomagające narzędzia takie jak czytniki tekstu, programy do rozpoznawania mowy czy aplikacje do nauki literowania, które pomagają dzieciom z dysleksją i innymi trudnościami w uczeniu się. Indywidualne plany edukacyjne technologia może wspierać nauczycieli w tworzeniu i wdrażaniu spersonalizowanych planów dla uczniów z różnymi potrzebami edukacyjnymi.

Szkolenia i rozwój nauczycieli

Edukacja zdalna dla nauczycieli - kursy online i webinaria, które pomagają nauczycielom w zdobywaniu nowych umiejętności w zakresie technologii edukacyjnych oraz neuroedukacji. Społeczności praktyków

- platformy, na których nauczyciele mogą dzielić się doświadczeniami, pomysłami i materiałami. Wprowadzenie technologii do neuroedukacji i edukacji wczesnoszkolnej ma potencjał, aby znacząco poprawić efektywność nauczania i uczenia się, a także dostosować proces edukacyjny do potrzeb współczesnych dzieci. Ważne jest jednak, aby technologia była stosowana w sposób przemyślany i z równowagą. W sytuacjach kryzysowych, takich jak pandemia, te narzędzia umożliwiają kontynuację nauczania w trybie zdalnym, co jest kluczowe dla zapewnienia ciągłości edukacji. Przy hybrydowej formie nauczania nauczyciele mogą łączyć nauczanie stacjonarne z online, co pozwala na elastyczne podejście do edukacji. Nauczyciele mają kontrolę nad tym, kto ma dostęp do materiałów i informacji, co jest szczególnie ważne w kontekście ochrony danych osobowych uczniów.

Podsumowanie

Podsumowując, neuroedukacja otwiera nowe możliwości wspierania rozwoju dzieci w wieku wczesnoszkolnym, umożliwiając nauczycielom świadome kształtowanie metod nauczania, które są zgodne z naturalnymi procesami funkcjonowania mózgu. Wprowadzając zasady neurobiologii do codziennej praktyki dydaktycznej, możemy tworzyć bardziej efektywne, indywidualne i motywujące środowisko edukacyjne, sprzyjające nie tylko przyswajaniu wiedzy, ale także rozwojowi emocjonalnemu i społecznemu uczniów. W ten sposób neuroedukacja staje się kluczem do budowania fundamentów trwałej wiedzy i umiejętności, które będą służyć dzieciom na ich dalszej edukacyjnej i życiowej drodze.

Zakończenie

Neuroedukacja stanowi istotny krok w rozwoju skutecznych metod nauczania, dostosowanych do naturalnych procesów funkcjonowania mózgu dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Implementacja zasad neurobiologii w codziennej praktyce dydaktycznej pozwala na tworzenie środowiska edukacyjnego, które jest bardziej indywidualne, motywujące i sprzyja wszechstronnemu rozwojowi uczniów.

Podejście to wspiera nie tylko przyswajanie wiedzy, ale także rozwój emocjonalny i społeczny dzieci, co ma kluczowe znaczenie dla ich dalszego rozwoju.

Neuroedukacja może stanowić fundament dla budowania trwałej wiedzy i umiejętności, które będą korzystne na dalszej ścieżce edukacyjnej i życiowej dzieci.

Spis literatury cytowanej

- Christ, M. (2013). Indywidualizacja i skuteczność procesu kształcenia a zdolności kierunkowe uczniów zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Czechowska, Z. Majkowska, J. (2020). Organizacja pracy zdalnej w klasie zróżnicowanej z wykorzystaniem narzędzi TIK. Warszawa: ORE.
- Gołuchowski, J. Zdanowicz-Cyganiak, K. (2025). Media w ekonomii - ekonomia w mediach. Katowice: Wydawnictwo UE.
- Kaczmarzyk, M. Co neurobiologia mówi o uczeniu się, edukacji domowej i rozwijaniu talentów. <https://www.youtube.com/watch?v=sevpr9rlsKU> Pobrane 13 kwietnia 2025.
- Kaczmarzyk, M. Jak działa mózg człowieka? <https://edukosmos.pl/edk269/> Pobrane 13 kwietnia 2025.
- Kordziński, J. (2018). Szkoła uczenia się. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Krajewska, A. (2009). Nauczanie wielozmysłowe - stara metoda w nowoczesnej szkole. W: D. Sikora-Banasik (red.). Wczesne nauczanie języków obcych Zarys teorii i praktyki (s.189-199). Warszawa: CODN.
- Makarowski, R. Smolicz, T. (2016). Czynniki ludzkie w procesie szkolenia lotniczego. Dęblin: Wydział Wydawniczy i Poligrafii WSOSP.
- Orzechowski, J. (2012). Magiczna liczba jeden, czyli co jeszcze zmieni się w pamięci robotycznej. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Stańko-Kaczmarek, M. (2022). Twórczość i zdrowie - perspektywa psychologiczna. Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Zielińska, J. (2015). Metody obrazowania pracy mózgu w perspektywie pedagogiki specjalnej. Wybrane zagadnienia. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UP.
- Żylińska, M. (2014). Jak wykorzystać w szkole potencjał mózgu? W: B. Kutrowska, A. Pereświat-Sołtan (red.). Poprzez praktykę do profesjonalizmu. Przygotowanie do zawodu nauczyciela (s.148-174). Wrocław: Praktyczność i Profesjonalizm.

ROZDZIAŁ II

Małgorzata Kosińska, Dominika Kosińska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wychowanie ku wartościom w świetle aktualnej podstawy programowej: krok ku integralnemu rozwojowi

Streszczenie: Artykuł analizuje rolę wartości w edukacji oraz ich wpływ na rozwój jednostek i społeczeństw. Podkreśla znaczenie wychowania ku wartościom w kontekście aktualnej podstawy programowej. Przedstawione zostały definicje i klasyfikacje wartości w oparciu o prace socjologów i psychologów. Analizowane są różnice międzykulturowe oraz wpływ globalizacji na hierarchię wartości. Współczesna edukacja uwzględnia wartości takie jak szacunek, odpowiedzialność i solidarność, które są kluczowe dla rozwoju ucznia. Nauczyciele mają za zadanie integrować wartości w procesie nauczania, co wspiera rozwój pozytywnych postaw u dzieci. Wartości te wspierają integralny rozwój ucznia, obejmując aspekty moralne, społeczne i emocjonalne. Literatura inspirowe do refleksji nad wartościami społecznymi, ucząc empatii i sprawiedliwości. Przedstawione są zarówno teoretyczne, jak i praktyczne aspekty tego zagadnienia. Artykuł zachęca do refleksji nad wartościami, które powinny być zakorzenione w młodym pokoleniu, aby mogło ono w pełni korzystać z postępu cywilizacyjnego i nie zapomnieć o człowieczeństwie.

Słowa kluczowe: wartości, edukacja, kształcenie, integracja

Abstract: The article analyzes the pivotal role of values in education and their profound impact on individual and societal development, emphasizing their crucial inclusion in the current curriculum. It presents a classification and definition of various values, referencing the works of prominent sociologists and psychologists. Furthermore, the article examines intercultural differences and the influence of globalization on the hierarchy of values. Current educational practices integrate essential values such as respect, responsibility, and solidarity, which are fundamental for student growth. Teachers are tasked with incorporating these values into their instruction, fostering a positive mindset and supporting students' holistic moral, social, and emotional development. The text also explores how literature inspires reflection on social values, teaching empathy and justice through both theoretical and practical lenses. Ultimately, the article advocates for instilling core values in the younger generation, enabling them to fully benefit from civilizational progress while upholding their humanity.

Keywords: values, education, teaching, integration

Wstęp

Współczesna edukacja stoi przed wieloma wyzwaniami, które wynikają z dynamicznych przemian społecznych, kulturowych i technologicznych. Jednym z kluczowych jej aspektów jest wychowanie ku wartościom, które nie tylko wspiera proces nauczania, ale także kształtuje moralne, społeczne i emocjonalne postawy młodych ludzi. Aktualna podstawa programowa w polskim systemie edukacji uwzględnia potrzebę wdrażania wartości takich, jak szacunek, odpowiedzialność czy solidarność. Te fundamenty stają się kluczowe dla wszechstronnego rozwoju ucznia (Chałas, Kowalczyk, 2006).

Podstawa programowa kształcenia ogólnego na rok szkolny 2024/2025, obejmuje dwa etapy edukacyjne – klasy I–III oraz IV–VIII, wskazuje na cele, które wspierają biologiczny, poznawczy, emocjonalny, społeczny i moralny rozwój dziecka. Proces wychowania i kształcenia w klasach I–III umożliwia dziecku odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń prowadzących do zrozumienia prawdy, dobra i piękna. Wartości takie, jak szacunek i odpowiedzialność, stanowią integralną część nauczania i rozwijają świadomość oraz umiejętności uczniów, które są niezbędne w ich życiu społecznym (Dz.U. z 2024, poz. 996).

Rozwinięcie

Krystyna Chałas twierdzi, że wartości nie są jedynie abstrakcyjnymi ideami, lecz konkretnymi narzędziami wspierającymi rozwój uczniów. Autorka zwraca uwagę na praktyczne sposoby integrowania wartości w procesie nauczania – począwszy od organizowania projektów społecznych, przez współpracę z rodzicami, aż po budowanie relacji uczniów z lokalnymi społecznościami. Wychowanie ku wartościom wyznacza nauczycielom i wychowawcom kierunki działania, pomagając im kształtować pozytywne postawy u dzieci (Chałas, Kowalczyk, 2006).

Wartości poznane przez dziecko rozwijają jego osobowość w aspekcie poznawczym, emocjonalnym, społecznym oraz moralnym. Wartości społeczne wspierają umiejętność budowania relacji, organizacji pracy w grupach oraz identyfikacji z grupą społeczną. Wartości kulturowe rozwijają świadomość narodową i wzmacniają potrzebę współtworzenia sztuki oraz poznawania kultur innych narodów. Wartości przyrodnicze uwrażliwiają uczniów na potrzeby środowiska naturalnego, a wartości zdrowotne promują rozwój nawyków sprzyjających zdrowiu psychicznemu, fizycznemu i społecznemu. Z kolei wartości edukacyjne oraz matematyczne wzmacniają kreatywność, precyzję i umiejętność rozwiązywania problemów (Dz.U. z 2024, poz. 996).

Wychowanie ku wartościom w świetle aktualnych podstaw programowych to nie tylko istotny cel edukacji, ale także drogowskaz dla nauczycieli, rodziców i społeczeństwa, aby wspólnie wspierać wszechstronny rozwój dziecka.

Rozwój człowieka jako jednostki realizującej wartości jest nierozdzielnie związany z szeroko pojętym procesem wychowania. Kształtowanie osobowości wymaga świadomego oddziaływania wychowawczego, zarówno poprzez instytucjonalne działania edukacyjne, jak i poprzez samodoskonalenie, które trwa przez całe życie (Cichoń, 1996).

Małgorzata Bereźnicka (2009) w artykule „Znaczenie nadawane wartościom kształcenia w praktyce edukacyjnej”, wskazuje, że wartości kształcenia to fundamentalne elementy edukacji szkolnej, przekazywane uczniom w procesie dydaktycznym przez nauczyciela, który pełni rolę mistrza, doradcy i empatycznego przewodnika. Są one świadomie wdrażane przez nauczycieli, którzy dbają o wszechstronny rozwój młodych ludzi, a jed-

nocześnie współtworzone przez uczniów w interakcjach z pedagogami. Kształtowanie tych wartości następuje również pod wpływem materiałów dydaktycznych, takich jak podręczniki i lektury obowiązkowe, a także poprzez relacje rówieśnicze oraz współpracę szkoły z rodzicami. Uczeń stopniowo uczy się je dostrzegać, rozumieć i ostatecznie akceptować jako własne (Bereźnicka, 2009).

Krystyna Chałas (2006) w książce „Wychowanie ku wartościom” definiuje wartości edukacyjne jako fundament procesu wychowawczego, który wspiera integralny rozwój ucznia, obejmując aspekty moralne, społeczne i emocjonalne. Autorka podkreśla, że wartości te są narzędziem kształtowania postaw i zachowań, które umożliwiają młodym ludziom odnalezienie się w złożonej rzeczywistości (Chałas, Kowalczyk, 2006).

W sposób uogólniony a zarazem wielostronny definiuje wartości Danuta Dobrowolska (1974, s.70). Według niej wartością (...) jest wszystko to, co stanowi przedmiot potrzeb, postaw, dążeń i aspiracji człowieka. Może to więc być przedmiot materialny, cecha, instytucja, idea, rodzaj działania, typ stosunków społecznych itp.

Wartości edukacyjne stanowią fundament procesu wychowania i nauczania, wspierając integralny rozwój dziecka. Dzięki nim uczniowie nie tylko zdobywają wiedzę, ale także rozwijają kompetencje społeczne, emocjonalne, moralne i intelektualne, które przygotowują ich do pełnienia świadomej roli w społeczeństwie (Koźmiński, 2018).

Integracja wartości z procesem edukacji wymaga zaangażowania nauczycieli, rodziców i społeczności lokalnej, tworząc środowisko sprzyjające kształtowaniu pozytywnych postaw. Wartości pełnią kluczową rolę w rozwoju młodego człowieka, wspierając jego wszechstronny rozwój oraz przygotowując go do świadomego uczestnictwa w życiu społecznym. Dzięki nim edukacja nabiera głębszego sensu, pełniąc rolę kompasu moralnego, który prowadzi uczniów w ich drodze do dorosłości.

Jedną z podstawowych wartości kształtowanych w edukacji jest szacunek. Jest to fundament relacji międzyludzkich, który oznacza uznanie godności i praw każdej osoby, niezależnie od jej wieku, pochodzenia czy przekonań. Szacunek pozwala na budowanie harmonijnych społeczności, w których wszyscy czują się akceptowani i doceniani. W edukacji można go rozwijać poprzez promowanie uprzejmości, tolerancji i otwartości na

różnorodność, zarówno w codziennych interakcjach, jak i w programach nauczania (Chałas, Kowalczyk, 2006).

Szacunek łączy się również z odpowiedzialnością, która polega na świadomym podejmowaniu decyzji i ponoszeniu ich konsekwencji. Kształtowanie odpowiedzialności w szkole odbywa się poprzez powierzenie uczniom zadań wymagających samodzielności i zaangażowania, takich jak projekty grupowe czy działania na rzecz społeczności lokalnej (Chałas, Kowalczyk, 2006).

Równie istotną wartością jest solidarność, rozumiana jako poczucie wspólnoty i gotowość do niesienia pomocy. Solidarność wzmacnia więzi społeczne i uczy młodych ludzi współpracy w dążeniu do dobra wspólnego. W kontekście edukacji oznacza rozwijanie postaw prospołecznych, które motywują uczniów do angażowania się w inicjatywy społeczne oraz wspólne działania na rzecz innych (Radzińska, 2014).

Edukacja, poprzez kształtowanie wartości, nie tylko przygotowuje młode pokolenie do adaptacji w dynamicznie zmieniającym się świecie, ale również do jego świadomego kształtowania w duchu humanizmu i etyki. Wzmacnianie wartości społecznych odgrywa kluczową rolę w budowaniu odpowiedzialnego społeczeństwa obywatelskiego, w którym każda jednostka rozumie swoją rolę oraz zobowiązania wobec innych.

Literatura pełni w tym procesie niezwykle ważną funkcję – inspirowała do refleksji nad problemami społecznymi, zachęcając do krytycznego myślenia oraz poszukiwania rozwiązań. Dzięki niej młodzi ludzie uczą się dostrzegać empatię, sprawiedliwość i solidarność jako kluczowe wartości w życiu jednostki i całej wspólnoty. Teksty literackie nie tylko przekazują idee, ale także stanowią narzędzie pomagające w zrozumieniu złożoności dzisiejszego świata oraz odnalezieniu swojego miejsca w społeczeństwie.

Zakończenie

Współczesna edukacja odgrywa kluczową rolę w przygotowaniu jednostek i społeczeństw do funkcjonowania w szybko zmieniającym się, globalnym świecie. Jacques Delors w swoim raporcie dla UNESCO w 1998 podkreślał, że choć edukacja nie rozwiąże wszystkich problemów, jest najskuteczniej-

szym narzędziem wspierającym rozwój jednostek, postęp cywilizacyjny i sprawiedliwość społeczną (Babicki, 2019).

W obliczu postępujących zmian społecznych i technologicznych, edukacja musi uwzględniać nowe wyzwania wynikające z cyfryzacji, globalizacji oraz ewolucji systemów wartości. Kluczowe jest kształtowanie postaw społecznych, które pozwolą ludziom nie tylko przystosować się do tych zmian, ale także świadomie wpływać na ich kierunek.

Budowanie społeczeństwa obywatelskiego wymaga edukacji opartej na wartościach takich jak szacunek, solidarność, sprawiedliwość społeczna i dobro wspólne. Wzrost indywidualizmu, konsumpcjonizmu oraz wpływ technologii na relacje międzyludzkie sprawia, że edukacja powinna rozwijać zdolność krytycznego myślenia, empatii oraz odpowiedzialności za przyszłość społeczeństw i środowiska.

Integralna koncepcja człowieka, oparta na wartościach społecznych, zakłada budowanie społecznej relacyjności, współdziałania i otwartości na dialog. W świecie pełnym współzależności edukacja powinna nie tylko uczyć adaptacji do nowych warunków, ale także wspierać ludzi w kształtowaniu bardziej humanistycznej i etycznej rzeczywistości, w której technologia współistnieje z fundamentalnymi wartościami moralnymi (Babicki, 2019).

Wspólnie możemy pracować nad budowaniem systemu edukacji, który przygotowuje uczniów do życia w zgodzie z prawdą, dobrem i pięknem. Warto zatrzymać się na chwilę i zastanowić: jakie wartości chcemy przekazać młodemu pokoleniu? Jak możemy uczynić je częścią codziennego życia?

Spis literatury cytowanej

- Babicki Z. (2019). Wartości społeczne w edukacji dla zrównoważonego rozwoju, *Forum Pedagogiczne*, 9 (2), 193-206.
- Bereźnicka M. (2009). Znaczenie nadawane wartościom kształcenia w praktyce edukacyjnej, *Roczniku Komisji Nauk Pedagogicznych*, 12, 165-180.
- Chałas K., Kowalczyk, S. (2006). *Wychowanie ku wartościom*. Lublin-Kielce: Jedność.
- Cichoń W. (1996). *Wartości człowiek wychowanie - Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*. Kraków: UJ.
- Dobrowolska D. (1974). *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Rozporządzenie Ministra Edukacji z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 996).

Radzińska J. (2014). Solidarność: definicja i konteksty. *Etyka*, 48, 58-68.

ROZDZIAŁ III

Magdalena Łazarska, Oliwia Mackowicz, Agnieszka Sot

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Nauk Społecznych

Instytut Pedagogiki

Koło Naukowe Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej „PAIDAGOGOS”

Ekologiczne wychowanie przez doświadczenie w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej

Abstrakt: Jak pisał Blaise Pascal, człowiek w przyrodzie jest “[...] *Nicością wobec nieskończoności, wszystkim wobec nicości, pośredkiem między niczym a wszystkim. Człowiek jest tylko trzciną, najsłabszą w przyrodzie, ale to trzcina myśląca*”. Cytat ten uzmysławia odbiorcy, jak wielki obowiązek spada na człowieka, będącego częścią ekosystemu. Zadaniem nauczycieli jest przekazanie tej mądrości uczniom w sposób najprostszy i najskuteczniejszy – poprzez działanie i doświadczenie.

W pierwszej części artykułu Autorki zwróciły uwagę na istotne znaczenie doświadczenia w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej. Poruszają również temat edukacji ekologicznej jako okazji do wykonywania zadań technicznych oraz do kształtowania myślenia dywergencyjnego.

Druga część artykułu dotyczy przedstawienia efektów działań projektu “Królestwo recyklingu”. Autorki opisują cele projektu oraz jego przebieg, na który składały się

dwie części – lekcja z wykorzystaniem metody storyline, w której uczestnicy pomagali Księżniczce Eko pogodzić ze sobą zwaśnione krainy Królestwa Recyklingu, oraz warsztaty wytwórcze, na których uczniowie samodzielnie wytwarzali papier, korzystając ze starych gazet.

Słowa kluczowe: edukacja ekologiczna, edukacja techniczna, recykling, nauczanie przez doświadczanie

Abstract: As Blaise Pascal wrote, man in nature is “[...] A Nothing in comparison with the Infinite, an All in comparison with the Nothing, a mean between nothing and everything. Man is only a reed, the weakest in nature; but he is a thinking reed”. The quotation raises awareness of the immense scope of responsibility each human has as part of the ecosystem. The teachers’ task is to impart this wisdom to their pupils in the simplest and most effective manner – through action and firsthand experience.

In the first part of their article, the Authors highlighted the importance of experiential learning in preschool and early primary education. They also addressed ecological education as an opportunity both to carry out technical tasks and to cultivate divergent thinking.

The second part of the article concerns the results of the “Recycling Kingdom” project. The authors will outlined the project’s objectives and its two-phase implementation – first, a lesson using the Storyline method, in which the participants helped Princess Eco reconcile the feuding realms of the Recycling Kingdom; and second, hands-on workshops, during which the students made paper from old newspapers.

Keywords: environmental education, technical education, recycling, experiential learning (teaching through experience)

Wstęp

Nieustanne uczenie się odgrywa bardzo ważną rolę w życiu, a nauka poprzez doświadczanie należy do jednych z najskuteczniejszych form przyswajania wiedzy. Łączenie nowych informacji z już wcześniej zdobytą wiedzą sprzyja lepszemu i trwalszemu zapamiętywaniu.

W naszym projekcie pod tytułem „Ekologiczne wychowanie przez doświadczanie w wychowaniu przedszkolnym i edukacji wczesnoszkolnej” skupiliśmy się na metodzie storyline, która należy do szczególnie angażujących metod pracy, a także na doświadczaniu i wychowaniu proekologicznym oraz technicznym. Uważamy, że kształtowanie świadomości eko-

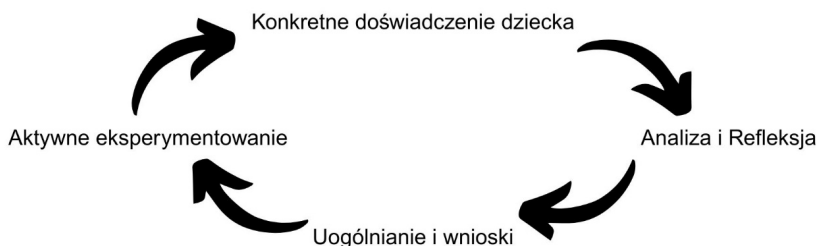
logicznej wśród dzieci oraz uczniów to temat niezwykle ważny i potrzebny. W drugiej części naszych warsztatów, uczniowie mieli okazję samodzielnie wykonać papier czerpany ze starych gazet. Uczniowie dzięki praktycznemu działaniu zrozumieli, czym tak naprawdę jest recykling i że niektóre zużyte materiały można ponownie wykorzystać, zamiast je wyrzucać.

Rozwinięcie

Doświadczanie

Istotą procesu uczenia się jest zmiana w osobistym doświadczeniu i obrazie siebie. Aby uczenie się przynosiło trwały skutek, powinno być oparte – zgodnie z koncepcją tzw. Cyklu D. Kolba – na osobistym działaniu i doświadczeniu (Jąder, 2013, s. 18).

Schemat 1. Fazy całościowego procesu uczenia się według D. Kolba

Źródło: S. Thorpe, J. Clifford, *Podręcznik coachingu. Kompendium wiedzy dla trenerów i menedżerów*, tłum. A. Sawicka-Chrapkiewicz, Rebis, Poznań 2006, s. 27.

Praktyka pokazuje, że przyswajanie nowej wiedzy jest skuteczniejsze, gdy zostaje ona dołączona do już istniejącej struktury wiedzy. Sprzyja to trwalszemu zapamiętywaniu informacji (Żylińska, 2013). Procesy uczenia są efektywniejsze, gdy jednostka zapomina lub nie jest w pełni świadoma tego, że w tym momencie się uczy. Gdy uczniowie wielokrotnie spotykają się z czymś lub dołączają nowe rzeczy do wcześniejszych doświadczeń, łatwiej przyswajają nowe informacje (Żylińska, 2013).

Angażując dzieci w ciekawe dla nich formy aktywności, takie jak metody aktywizujące, jesteśmy w stanie osiągnąć to, że zapominają one o tym, że się uczą, a wiedzę zdobywają poprzez własne doświadczenia oraz doświadczenia innych osób. Uczenie się jest również skuteczniejsze, gdy wykorzystujemy do tego nasze zmysły – czyli odbieramy sensorycznie te informacje, które widzimy, słyszymy, robimy, dotykamy, a także czujemy.

Metody aktywizujące

Metody aktywizujące to taki sposób nauczania, w którym nauczyciel nie przekazuje dzieciom gotowej wiedzy, lecz stwarza warunki do samodzielnego uczenia się (Dzierzgowska, 2005, s. 9). Metody aktywizujące to rodzaj technik nauczania, gdzie uczniowie odgrywają główną rolę, przejawiając większą aktywność niż nauczyciel. Zastosowanie tych metod w procesie dydaktycznym sprzyja nie tylko pogłębieniu zdobytej wiedzy, ale także rozwinięciu umiejętności operacyjnych oraz utrwaleniu informacji. W trakcie wykonywania działań dzieci są zachęcane do myślenia, angażują się emocjonalnie i aktywnie uczestniczą w procesie percepcji, ruchu, komunikacji werbalnej oraz motywacji emocjonalno-motywacyjnej. Korzystanie z metod aktywnych pozwala również na nauczanie właściwych relacji międzyludzkich, promowanie zrozumienia i tolerancji (Rosenberg, 2012). Metody aktywizujące mają bardzo wiele zalet, między innymi są bardzo efektywne, uczą współpracy, rozwijają twórcze myślenie, zwiększają motywację, są ciekawe dla dzieci oraz nauczycieli, a także pomagają w zdobyciu potrzebnych umiejętności.

Metoda storyline

Metoda ta opiera się na holistycznym modelu uczenia się i została ona opracowana przez S. Bella w latach 70. XX wieku. Storyline jest metodą aktywizującą (Jąder, 2013), która początkowo była dedykowana dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej, a z czasem zaczęto ją stosować również podczas

zajęć z dziećmi przedszkolnymi. Metoda ta zawiera elementy wcześniej znanych już metod, w tym między innymi: fabułę, narrację oraz odgrywanie ról. Storyline zawiera bardzo dużo różnorodnych elementów, dzięki temu jest ona bardzo ciekawa oraz interesująca dla dzieci, a zaangażowanie podczas zajęć znacząco wzrasta.

W tej metodzie wyróżnia się dwa główne typy. Pierwszy z nich jest skoncentrowany na jakimś przedsięwzięciu lub zjawisku oraz na historii bądź opowieści. Natomiast drugi typ dotyczy historii („opowieści wychowawczej”), w której najważniejszą rolę stanowią aspekty wychowawcze lub jest to opowieść ruchowa (Jąder, 2013).

Głównym założeniem metody jest stworzenie dzieciom warunków do samodzielnej aktywności poznawczej z wykorzystaniem naturalnego zainteresowania i entuzjazmu oraz wiedzy i doświadczeń dziecka zdobytych poza przedszkolem (Jąder, 2013, s. 45).

Storyline – scenariusz

Najważniejszą rolę w storyline odgrywa fabuła, która dotyczy fantastycznej bądź prawdziwej historii, która najczęściej jest opowiadana przez nauczyciela. To na niej opierają się tak naprawdę wszystkie aktywności. Storyline składa się z epizodów, do których zadaje się pytania kluczowe oraz przeprowadza się przygotowane aktywności. Historię najczęściej dzieli się na pięć epizodów, które zawierają: inspirujący start, wciągające rozwinięcie, emocjonujące zdarzenie i szczęśliwe zakończenie (Jąder, 2013, s. 45).

Pytania kluczowe mają charakter pytań otwartych, które dają dzieciom możliwość zaangażowania się poprzez aktywny udział w dyskusji oraz dają przestrzeń do myślenia i zwiększają ich motywację do działania. Poprzez rozmowę uczestnicy mają szansę zapoznania się z punktem widzenia innych osób, a dzięki temu, mogą przyjąć własny punkt bądź go przemyśleć. Wymiana stanowisk może doprowadzić do refleksji, a dzięki temu spojrzenie może się ugruntować bądź zmienić.

Pierwszy epizod wprowadza dzieci w temat oraz przedstawia sytuację problemową, która stanowi dla nich pewnego rodzaju wyzwanie i wymaga

ich zaangażowania. Jego głównym celem jest zaciekawienie opowieścią. W kolejnych, środkowych epizodach dzieci uczestniczą w różnych wydarzeniach, które znajdują się w opowieści, natomiast w epizodzie końcowym następuje rozwiązanie problemu.

W tej metodzie o wiele ważniejszy jest proces oraz włożony wysiłek niż sam rezultat. Istotne jest, aby wszyscy uczestnicy brali aktywny udział w trakcie zajęć. Najczęściej to właśnie dzieci są głównymi bohaterami opowieści, dzięki czemu są one jednocześnie jej współtwórcami.

Zalety pracy metodą storyline

Metoda storyline niesie za sobą wiele korzyści wychowawczych oraz edukacyjnych. Dzięki jej zastosowaniu dzieci uczą się współdziałania, dyskusowania oraz negocjowania. Zwiększa się ich samodzielność, zarówno w myśleniu, jak i w działaniu oraz odpowiedzialności. Dzieci nabywają umiejętność konstruktywnego rozwiązywania problemów. Rozwijane jest również myślenie przyczynowo-skutkowe, abstrakcyjne oraz wyobraźnia. Dzięki storyline stymulowany jest wszechstronny rozwój: społeczny, intelektualny, a także moralny (Jąder, 2013).

Edukacja ekologiczna

Etymologia słowa „ekologia” wywodzi się od greckich słów *oikos* - oznaczający dom, miejsce zamieszkania, środowisko oraz *logos*, czyli nauka. Termin ten został wprowadzony w 1869 roku przez E. Haeckel, który zdefiniował ją jako wiedzę o związkach organizmu ze środowiskiem (Budniak, 2009, s. 193). Ekologia stanowi naukowe podstawy ochrony i kształtowania środowiska, natomiast przymiotnik „ekologiczny”, stosownie do zakresu pojęcia, opisuje konkretne działania wynikające z wiedzy o środowisku (Banaszak, Wiśniewski, 2004). W środowisku szkolnym edukacja ekologiczna, stanowiąca teoretyczną podstawę naszego projektu, to świadomie zaplanowane i stopniowe działania nauczycieli, rodziców czy

opiekunów wobec uczniów, podejmowane w duchu pozytywnej motywacji wielostronnej aktywności, mające na celu kształtowanie postaw ekologicznych rozumianych jako umiejętności wnikliwego postrzegania procesów przyrodniczych i społecznych, ciekawość praw rządzących światem, poczucie więzi z naturą i ludźmi w ramach biocenozy oraz poszanowanie różnorodności biologicznej i kulturowej (Frątczak, Frątczak, 1996).

W holistycznym ujęciu edukacji ekologicznej proces kształcenia opiera się na aktywnym uczestnictwie i eksperymentowaniu, które pozwala uczniom na samodzielne weryfikowanie hipotez i wyciąganie wniosków na podstawie własnych obserwacji i doświadczeń. Uczestnicy zajęć są zachęceni do samodzielnego wykonywania prostych eksperymentów, które nie tylko pogłębiają ich wiadomości teoretyczne, ale także rozwijają umiejętność krytycznej analizy i kreatywnego rozwiązywania problemów. Jednocześnie edukacja w środowisku i przez środowisko przenosi proces dydaktyczny poza mury klasy, wykorzystując naturalne przestrzenie jako punkty obserwacyjne. Dzięki takim zajęciom terenowym w parkach, lasach czy przy zbiornikach wodnych uczniowie obserwują realne ekosystemy, uczestniczą w działaniach ochronnych oraz odwołują zdobytą wiedzę do otaczającej rzeczywistości. Integralny element tego podejścia stanowi wykorzystywanie zróżnicowanych stylów i metod nauczania oraz uczenia się, co pozwala na precyzyjne dostosowanie form dydaktycznych do indywidualnych potrzeb uczniów (Korczak, 1997).

Edukacja ekologiczna powinna nie tylko przekazywać wiedzę o procesach przyrodniczych, ale także uświadamiać złożone powiązania i wzajemne zależności zachodzące między człowiekiem a środowiskiem. Jednocześnie oddziałując na system wartości uczniów, wskazując motywy i cele działań proekologicznych, a poprzez kształtowanie poczucia odpowiedzialności za stan otaczającej nas przyrody, wzmacniać gotowość do podejmowania konkretnych inicjatyw ochronnych. Integralnym elementem tego procesu jest rozwijanie kultury obcowania z przyrodą, co przekłada się na propagowanie stylu życia opartego na poszanowaniu równowagi między potrzebami człowieka a wymaganiami ekosystemu (Wac, 1995).

Projekt pt. „Królestwo Recyklingu”

Projekt pt. „Królestwo Recyklingu” powstał w nurcie nauczania przez doświadczanie. W doborze materiałów i środków wykorzystanych podczas warsztatów dużą rolę odgrywała koncepcja kształcenia zintegrowanego, która obowiązuje klasy I-III szkoły podstawowej, czyli grupę wiekową, w której stronę skierowany był projekt. Edukację zintegrowaną można określić jako nauczanie łączne (Maćkowiak, 1970). Zintegrowanie edukacji w tym ujęciu polega na płynnym przejściu od wychowania przedszkolnego do nauczania szkolnego, które przeprowadzane jest w sposób całościowy, w odróżnieniu od nauczania późniejszych klas szkolnych, w których obowiązuje nauczanie z podziałem na przedmioty. W oparciu o powyższy opis kształcenia zintegrowanego projekt skupił się na maksymalnej integracji doświadczania z pozostałymi obszarami nauczania, ze szczególnym uwzględnieniem edukacji ekologicznej i technicznej.

Projekt składał się z dwóch części. Pierwsza z nich opierała się na wspomnianej już wcześniej metodzie storyline (Jąder, 2013). Ta, stosunkowo teoretyczna, część skierowana przede wszystkim na edukację ekologiczną, miała za zadanie wprowadzić uczniów w świat Królestwa Recyklingu w jak najbardziej przyjemny i przystępny sposób. Uczniowie poznali w niej Królową Eko, która w formie listu zwróciła się do nich o pomoc, aby pogodzili ze sobą zwaśnione krainy. W momencie otwarcia koperty z listem od Królowy dziecko stawało się bezpośrednim odbiorcą jej opowieści oraz przedstawionego w niej problemu. Każdy z uczniów przed rozpoczęciem zajęć otrzymał notes i długopis, dzięki czemu w trakcie odczytywania historii mógł zapisywać różne informacje lub zająć swoje dłonie w celu głębszego skupienia się nad prezentowanym tekstem. Listy od Królowy Eko zostały odczytane na głos, wyświetlone na tablicy multimedialnej oraz otoczone ilustracjami, które sugerowały przebieg wydarzeń z listu. Taki zabieg miał zaspokoić potrzeby każdej z potencjalnych modalności dzieci, które były uczestnikami warsztatów. Istotną dla nas cechą tej części warsztatów było skupienie się na doświadczaniu wielozmysłowym w taki sposób, aby każde dziecko miało szansę jak najwięcej zapamiętać z zajęć i wyjść z nich z jak największą liczbą doświadczeń (Krasoń, 2005). Po każdym przeczyta-

nym liście dzieciom zadawane były pytania otwarte, których celem było pobudzenie myślenia dywergencyjnego (Biedrzycka, 2014). Pytania, zgodnie z zasadami metody storyline, swobodnie nawiązywały do tekstu, wymagając szerszego zastanowienia się nad jego treścią.

Następnie uczniowie przystępowali do zadań praktycznych, osadzonych w narracyjnej konwencji czterech skłóconych ze sobą krain, symbolizujących specyfikę wyzwań związanych z ich zagospodarowaniem. W Krainie Szkła uczniowie szukali nowego zastosowania dla szklanych słoików i butelek, co rozwijało ich giętkość myślenia, jednocześnie wskazując na korzyści upcyklingu. Drugą odwiedzoną krainą była Kraina Plastik, której celem było uświadomienie na długotrwałe zaleganie tworzyw sztucznych w środowisku. Uczniowie porównywali tempo rozkładu różnych tworzyw sztucznych. W Krainie Papieru uczniowie tworzyli łańcuch z makulatury, na którym zapisywali przykłady materiałów niedopuszczalnych do recyklingu papieru. Ostatnią zaprezentowaną krainą były Boodpady, w której zastosowano zabawę ruchową z wykorzystaniem fotografii wyświetlanych na prezentacji multimedialnej, podczas której klasowanie oznaczało akceptację surowca wyrzucanego do kompostownika, a tupanie jego odrzucenie, co utrwaliło kryteria selekcji odpadów organicznych.

Realizacja kolejnych zadań w poszczególnych krainach prowadziła do stopniowego rozwiązywania konfliktów symbolizujących brak zrozumienia, jak ważne jest segregowanie odpadów. Jednocześnie każde ćwiczenie dostarczało uczniom bezpośrednich doświadczeń, które pogłębiały ich rozumienie znaczenia ekologii i recyklingu. Zgodnie z założeniami metody storyline, po zakończeniu każdego etapu uczniowie otrzymywali charakterystyczny przedmiot dla każdej z krain. W finałowym zadaniu, zamykającym tę część projektu, uczniowie, odwołując się do zdobytej wiedzy, umieszczali zdobyty przedmiot w odpowiednim koszu na śmieci, demonstrując w ten sposób umiejętność prawidłowej segregacji.

Druga część warsztatu była częścią czysto wytwórczą, skupioną na technicznym wykonywaniu konkretnego przedmiotu – w tym przypadku papieru czerpanego z makulatury. Przed rozpoczęciem warsztatów uczestnicząca w nich klasa została poproszona o przyniesienie własnej makulatury w celu jej przetworzenia, co miało jeszcze bardziej przybliżyć dzieci do wyko-

nywanego przez nie przedmiotu. Warsztaty wytwórcze były etapem zajęć, który oddziaływał na dzieci bardzo sensorycznie i manualnie. Przedzieranie starych gazet na małe części rozgrzewało motorykę małą do dalszego działania, tak samo jak korzystania z nożyczek podczas przecinania siatki przy tworzeniu sita. Sam proces czerpania papieru dał dzieciom okazję do kontaktu z nietypową strukturą, taką jak śliski, rozmiękły papier zanurzony w misce z wodą. Ponadto, podczas gdy w pierwszej części zajęć dzieci pracowały głównie indywidualnie, w czasie warsztatów technicznych uczniowie pracowali w parach przy stołach czteroosobowych. Sprawilo to, że uczniowie zmuszeni byli do współpracy i do dzielenia się zasobami, które posiadali.

Projekt pt. „Królestwo Recyklingu” spełnił założone cele, które zostały sprawdzone podczas części ewaluacyjnych w trakcie zajęć. Atutem proponowanych przez nas warsztatów jest ich prostota, dostępność środków dydaktycznych oraz interdyscyplinarność, która umożliwia edukowanie najmłodszych w sposób przystępny i ciekawy. Aby szerzej zaprezentować przebieg przeprowadzonych przez nas zajęć, w kolejnej części opisany zostanie scenariusz, który został skonstruowany na potrzeby projektu.

Scenariusz do zajęć ekologiczno-technicznych pt. „Królestwo Recyklingu”

Prowadzące: Magdalena Łazarska, Oliwia Mackowicz, Agnieszka Sot

Klasa: III

Temat zajęć: „Królestwo Recyklingu”

Czas trwania: ok. 180 min.

Cele ogólne:

- Zapoznanie dzieci z zasadami segregacji śmieci i poszerzenie ich wiedzy na temat recyklingu;
- Kształtowanie zdolności manualnych i technicznych dzieci;
- Kształtowanie postaw proekologicznych dzieci.

Cele operacyjne (uczeń):

- segreguje śmieci, wrzucając je do worków w odpowiednich kolorach;
- wymienia rodzaje śmieci, których nie wyrzuca się do zwykłych koszy na odpady;
- konstruuje sito do papieru czerpanego;

- wykonuje masę z makulatury;
- wykonuje papier z makulatury techniką czerpania papieru.

Metody kształcenia:

- metoda storyline;
- opis;
- pokaz;
- metoda realizacji zadań wytwórczych.

Formy kształcenia:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca w parach;
- praca zespołem klasowym.

Media i materiały dydaktyczne:

Do zajęć storyline:

- komputer i rzutnik multimedialny (prezentacja);
- śmieci - plastikowe, papierowe, bio, szklane, materiałowe;
- worki do segregacji śmieci w kolorach: niebieskim, żółtym, brązowym i zielonym;
- klej;
- papierowe paski;
- długopisy;
- kartki;
- listy od Królowy Eko.

Do warsztatów czerpania papieru:

- stare gazety;
- duże miski;
- woda;
- blender;
- ramki do zdjęć;
- siatka z małymi otworami (np. moskitiera);
- nożyczki;
- srebrna taśma klejąca;
- taker i zszywki;
- podkładki;
- szmatki i ścierki;
- gąbki kuchenne;
- łyżki.

Przebieg zajęć

Część 1- Zajęcia storyline

Etapy historii	Pytania do tekstu	Zadanie do wykonania	Środki dydaktyczne
List od Królowny Eko		Wysłuchanie listu	List od Królowny Eko zaadresowany do dzieci
Kraina Szkła	Dlaczego ważne jest, aby nie wyrzucać szkła “gdzie popadnie”? Jak myślicie, jak wygląda proces przetwarzania szkła?	Jakie zastosowanie możemy znaleźć dla szkła? Dzieci mają za zadanie wy- myślić jak największą liczbę zastosowań (i realistycznych i abstrakcyj- nych) dla starej szklanej butel- ki w ciągu 3 minut. Za wykonane zadanie uczniowie otrzymują śmieci szklane.	List (i prezentacja), kart- ka papieru, długopis, śmieci szklane
Kraina Plastik	Jak wyglądałyby wa- sze domy, gdybyście mieszkali w Krainie Plastik? Co jeszcze mogło znajdować się w ko- lekcji Pani Plastyny?	Quiz „Postaw na rozkład!” Dzieci mają za zadanie obsta- wić, który z pokazywanych przedmiotów rozkłada się dłużej. Za wykonane zadanie uczniowie otrzymują śmieci plasti- kowe.	Przygotowany quiz - prezentacja, śmieci plastikowe
Kraina Papieru	Jakie eksponaty mo- głyby się znajdować w muzeum papieru?	Łańcuch z papieru. Zadaniem dzieci jest napisanie na pasku pochodzącym z makulatury przykładów papiero-podob- nych rzeczy, których nie można wyrzucać do kosza na papier. Następnie przykłady te sklepane są w łańcuch. Za wykonane zadanie uczniowie otrzymują śmieci papiero- we i papiero-podobne.	Wycięte paski z papieru z makulatury, długopisy, klej, śmieci papierowe i pa- piero-podobne

Kraina Bio	Jakie rośliny można nawozić kompostem? Wymyślcie swoje własne rośliny. Jak by wyglądały? Jak by się nazywały?	BIO QUIZ Zadaniem dzieci jest zdecydowanie, czy przedstawione na prezentacji przedmioty można, czy nie można wrzucać do kosza na odpady BIO. Jeśli uważają, że śmieci można wyrzucić do kosza BIO klaszczą. Jeśli uważają, że nie można ich wrzucić do kosza BIO tupią. Za wykonane zadanie uczniowie otrzymują śmieci BIO.	Prezentacja, śmieci BIO
Kraina Odpadów Zmieszanych, Kraina Ubrań i Kraina Baterii	Jakie krainy odpadów, poza wymienionymi, mogłyby jeszcze istnieć?	Wysłuchanie listu Po wysłuchaniu listu uczniowie otrzymują śmieci materiałowe.	List (prezentacja), śmieci materiałowe
Ceremonia		Co gdzie wyrzucić? Śmieci zdobyte przez dzieci w trakcie zadań rozsypujemy na podłodze i mieszamy. Zadaniem uczniów jest wyrzucenie śmieci do odpowiednich worków na śmieci - żółtego, niebieskiego, brązowego i zielonego - oraz zauważenie, że niektóre śmieci nie mogą zostać wyrzucone do żadnego z tych worków.	Śmieci, worki do recyklingu
Podziękowanie za pomoc		Wysłuchanie listu	List od Królowny Eko

Część 2 – Warsztaty wytwarzania papieru czerpanego

Przebieg zajęć	Metody	Środki dydaktyczne
Prezentacja i opis wykonywanych czynności przez prowadzące, przypomnienie zasad BHP i zasad korzystania ze stosowanych przyborów i przyrządów. Prowadząca warsztaty tłumaczy uczniom, w jaki sposób będą wytwarzać papier z makulatury.	Opis i pokaz	Gotowe sito do czerpania papieru, miska z wodą, blender, zblendowany papier, łyżka, ścierka
Podział na stanowiska Prowadzące dzieli grupę na połowę: Grupa 1 pracuje na stanowisku blendowania papieru. Tam drą gazety na małe paski, a następnie, pod nadzorem osoby wspomagającej, blendują je z wodą. Grupa 2 pracuje na stanowisku tworzenia sit. Do drewnianych ramek docinają siatki i z pomocą osoby wspomagającej, przyczepiają je do ramek za pomocą takera. Następnie zakleją drugą ramkę taśmą klejącą tak, aby podczas dalszej pracy nie uszkodziła ona siatki pierwszej z ramek. Po ok. 10 minutach następuje zmiana grup na stanowiskach.	Metoda realizacji zadań wytwórczych	Stanowisko 1: Blender, miska, woda, gazety Stanowisko 2: Ramki, siatki, nożyczki, taśma klejąca, taker, zszywki, podkładki
Wytwarzanie papieru czerpanego Uczestnicy warsztatu zostają podzieleni na 4-osobowe stanowiska, a w ramach stanowisk pracują w parach. Etapy wytwarzania papieru czerpanego: 1. Zmieszanie powstałej na stanowisku 1 masy z wodą; 2. Czerpanie papieru - zanurzenie sita w misce z masą. 3. Przełożenie masy na ścierkę, odsączenie wody gąbką i pozostawienie do wysuszenia.	Metoda realizacji zadań wytwórczych	Sita, ścierki, miska z wodą, łyżka, gotowa masa papierowa, gąbki

Porządkowanie stanowisk pracy	–	–
Ewaluacja zajęć • Jakie kolory mają różne kosze na śmieci? (kolor + zastosowanie) • Jakich śmieci nie można wyrzucać do żadnego z wymienionych koszy? • Jakie są etapy procesu wytwarzania papieru czerpanego? • Z jakich materiałów możemy zrobić papier czerpany z makulatury?	Słowna	–
Pożegnanie i podziękowanie za udział w warsztatach	–	–

Zakończenie

Podsumowując, nauczanie w koncepcji edukacji zintegrowanej, w połączeniu z przeżywaniem i doświadczaniem prezentowanych treści, pełni istotną rolę w wychowaniu najmłodszych uczniów. Należy również pamiętać o tym, aby w nauczaniu wczesnoszkolnym nie zapominać o rzadziej wykorzystywanych obszarach, jakimi są np. edukacja ekologiczna i techniczna. Wymienione, oraz inne obszary, nauczyciel może wprowadzić na zajęciach za pomocą różnych metod aktywizujących, które poprzez wykorzystywanie doświadczania przez ucznia jako swój główny komponent, umożliwiają dziecku głębsze zapoznanie się z prezentowanymi przez nauczyciela treściami. Do prezentacji wybranych informacji w sposób ciekawy dla dziecka można posłużyć się metodą storyline, która poprzez fabularyzację i gamifikację treści jest wyjątkowo skuteczna w pracy z młodszymi uczniami. Metoda ta została wykorzystana w zaprezentowanym projekcie pt. „Królestwo Recyklingu”, który miał na celu pokazanie, że możliwe jest całościowe połączenie różnych obszarów edukacji w sposób kompleksowy i przyjemny dla młodych odbiorców. Mamy nadzieję, że projekt ten stanie się inspiracją do aktywnego działania skupionego na bezpośrednim doświadczaniu oraz do wykorzystywania pełnego potencjału, który niesie ze sobą praca z dzieckiem.

Spis literatury cytowanej

- Baczała, K. (1996). *Zieloną ścieżką. Edukacja ekologiczna. Przewodnik dla nauczycieli*. Warszawa: WSiP.
- Banaszak, J., Wiśniewski H. (2004). *Podstawy ekologii*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Biedrzycka, A. (2014). Znaczenie aktywizowania wyobraźni ucznia w procesie rozwijania działań twórczych a myślenie dywergencyjne. *Przegląd naukowo-metodyczny: Edukacja dla bezpieczeństwa*, 3 (24), 155-174.
- Dzierzgowska, I. (2005). *Jak uczyć metodami aktywnymi*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Frątczak E., Frątczak J. (1996). *Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym*. Bydgoszcz: Kujawsko-Pomorskie Studium Edukacyjne.
- Jąder, M. (2013). *Efektywne i atrakcyjne metody pracy z dziećmi*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Korczak, E. (1997). Edukacja środowiskowa uczniów klas początkowych - kierunki przemian, propozycje programowe. W: H. Moroz (red.). *Współczesne tendencje w teorii i praktyce nauczania początkowego* (s. 70-71). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Krasoń, K. (2005). *Dziecięce odkrywanie tekstu literackiego: kinestetyczne interpretacje liryki*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Maćkowiak, A. (1970). *Nauczanie łączne dawniej a dziś*. Poznań: PTPN.
- Rosenberg, M. B. (2012). *W świecie porozumienia bez przemocy*. Podkowa Leśna: Wydawnictwo MiND.
- Wac, E. (1995). Metody edukacji środowiskowej w szkole podstawowej. *Geografia w Szkole*, 1, 45-48.
- Żylińska, M. (2013). *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

IV

ROZDZIAŁ IV

Mateusz J. Taraban

Uniwersytet Rzeszowski

Financial education is my passion: How a double PhD student corresponds with Nobel Prize winners on financial education

„Why don't we teach a child as early as possible what money is, what wages are for work, that they feel the value, the good and bad sides of possessions?”

– Janusz Korczak, a pioneer of educational diagnostics and a forerunner of activities for the child-human rights –

Introduction

About the idea of the Year of Economic Education 2024

A joint initiative of the five largest organizations carrying out educational activities within the broadly understood non-formal education in the field of economic and financial knowledge in Poland.

The signatories of the agreement are:

1. Warsaw Institute of Banking (coordinator);
2. Polish Economic Society;
3. Polish Scouting Association;
4. Foundation Warsaw Stock Exchange (GPW);
5. Youth Entrepreneurship Foundation.

The establishment of the year 2024 – by the decision of the Senate of the Republic of Poland (resolution of September 7, 2023) – as the Year of Economic Education is a form of appreciation of the efforts made over the last 100 years by thousands of people and institutions involved in popularizing and transmitting this important knowledge, as well as clear support for the actions currently undertaken by both public institutions and entities of the non-governmental organization sector. It is also an opportunity to recall the importance of Władysław Grabski's reforms and economic initiatives and the idea of economic education contained in Janusz Korczak's book „The Bankruptcy of Little Dzek”.

The initiative is also an important support for the process of implementing a new economics subject in upper secondary schools (*Business and Management*) and the National Financial Education Strategy.

Returning to financial education, it is so important that the Senate of the Republic of Poland decided to declare 2024 the Year of Economic Education, due to many important anniversaries that fell on this year:

- 100th anniversary of Władysław Grabski's economic reforms,
- 100th anniversary of the creation of the Polish złoty,
- 100th anniversary of the establishment of the Bank of Poland,
- 100th anniversary of the establishment of the Bank Gospodarstwa Krajowego,
- 100th anniversary of the publication of the book „The Bankruptcy of Little Dzek” by Janusz Korczak.

Figure 1: 2024 is the Year of Economic Education

Source: according to <https://ree2024.pl/>, download date 31/01/2025.

Main body

Why is financial education needed in Poland?

The definition of financial education and related concepts is not clear, as evidenced by the variety of descriptions of this concept.

For the purposes of the National Financial Education Strategy and its implementation plan, Poland has adopted the following definitions of financial literacy and financial education, which were originally developed by the OECD.

Financial literacy is defined as „a combination of financial awareness, knowledge, skills, attitudes and behaviors necessary to make rational financial decisions in order to achieve a state of financial well-being.”

Financial education is defined as „the process by which consumers and/or financial investors increase their competence in understanding financial products, concepts and financial risks and, through information, guidance or objective advice, develop their skills and self-confidence to become more aware of both

financial risks and opportunities, make responsible choices, know where to turn for help and take other effective actions to improve their financial situation.”

The most valuable capital of every person is their health, life and the ability to earn and invest money. Since this is their most valuable capital, the question arises: „*How to protect this most valuable capital?*” For this, they need professional knowledge and familiarity with capital market products, as well as time to find them among thousands of offers. Over 90% of my clients are so-called „ordinary” Kowalski’s earning about one national average or the lowest national! It is precisely such people and families who need a simple policy the most.

This is where my frustration and question arise: **„*Why do people take more care of their car (compulsory third party liability insurance) than of themselves?!*”** My clients are often „underinsured”, and even more often they have no life insurance at all.

The great value of insurance can be determined based on several hundred financial analyses that I have prepared while talking to clients, and my diploma thesis entitled. **„*Building awareness and knowledge of pensions among Poles*”**, in the field of Insurance and Financial Intermediation, Faculty of Economics, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin.

It is safe to say that the level of basic financial education, or the so-called financial intelligence, is simply low.

The respondents are unable to distinguish between basic concepts, not even purely economic ones, but such as:

- assets,
- liabilities,
- demand,
- supply.

After 15 years as a financial advisor for the largest financial and insurance intermediary in Europe, I can perhaps make a very bold conclusion that the basic financial knowledge of most Poles is limited to the following: *I have something, I have something somewhere, I used to have something* (I write about this in more detail in my doctoral dissertation in economics).

It turns out that clients often have a mess in their documents. They keep some of them in a drawer, some in the bar or they simply misplaced them somewhere. And as unbelievable as it sounds, you yourself, already at the

first meetings with your new clients and colleagues or reading this sentence, state that it was worth knowing the basics of financial planning and ordinary order in documents.

Poles, despite the generally positive opinion about innovation, use loans, insurance and other financial programs in a very random way.

Poles' personal finances are turned upside down.

Financial education from an early age is the key to success in adulthood

Financial education is important from the earliest years (at the kindergarten level). Although many financial education programs in Poland are aimed at children and young people, their level of financial competence remains limited. Some children may have less financial knowledge and skills than their peers. This is because children and young people from families with a disadvantaged socio-economic situation or with a migrant background, as well as children who grow up in children's homes, are among the groups that require priority support in order to acquire much-needed financial skills.

Moreover, the fact that Polish children have access to financial products from a young age (from 13 years of age) means that financial education aimed at this age group should equip young recipients with the skills to safely use financial products and services. It can play an important preventive role: it can allow young people to make financial decisions that are right and will have a good effect on their financial future, which will help avoid potential financial difficulties later in life.

Teachers, parents and guardians play a key role in children and young people education. The report **„Financial Literacy in Poland: Importance, Evidence and Educational Offer”** (OECD, 2023) emphasizes that they should be supported by special financial education programs, training and appropriate educational resources to gain the knowledge and confidence needed to teach children about money.

As Albert Einstein said, if you can't explain something to a six-year-old, you don't understand it properly yourself.

Robert T. Kiyosaki, in his book **„Why A students work for C students and B students become bureaucrats”** (Kiyosaki, 2013), began asking teachers: „Isn't the point of going to work to make money?” If money is the purpose of work, then why can't we just get to the point and learn something about money?” He never got an answer to his question.

Financial education is my passion

I would like to tell you about my greatest passion in life – financial education. It is a truly part of my world that without it, life would feel grey and empty. Moreover, it has grown into life-long mission.

The idea for such a change usually comes when you take a closer look at your life and realize that you could do something more to make it feel more complete.

But the most important question always arises on this occasion – *will I be able to do it?* The belief that everyone can climb their own Mount Everest is important.

I have been working on sales commission for 15 years. There were months when I spent more on fuel to get the clients, on training and education than I actually earned. At the my career path (in 2010) everyone laughed didn't believe me when I said that I wanted to be a great financial advisor. But I believed that with hard work, consistency, discipline, and education, I would succeed one day. It was a matter of faith and a fight for a better tomorrow. After 6 of hard work months, on April 1, 2011, the Mateusz Taraban Branch Management for OVB Holding AG was established. The OVB Allfinanz is the largest financial and insurance broker in Europe, operating in 16 countries. At just 22 and a half years old, I became one of the youngest licensed and certified managers in the entire financial and insurance market in Europe. Interestingly, 95% of my results, together with my colleagues, were achieved in the Lubaczów district!

In my opinion, passion is one of the most important things in life. If you like your job – no, if you truly love your job – you'll give 200%, because you're driven by passion. I'm convinced that if you don't love what you do, you're only working at 50 to 70% of your true potential.

Ask yourself: „***Do I love what I do***”, „***Am I happy with my life?***” If we dream about something, that dream can come true. This is my life. This is what I have always wanted (Taraban, 2023).

As a PhD student (theoretician) and simultaneously an entrepreneur (practitioner) with many years of experience, I put forward the thesis that ***financial education is a form of civic education across various social groups. It is up to all of us to promote knowledge on topics such as long-term saving***

(including the power of compound interest), securing an adequate standard of living in retirement, and fostering entrepreneurship.

Where did the idea to create and run my own company — rooted in the worlds of business, science, and politics — come from? It came from a deep passion for economics, finance, insurance, and entrepreneurship. In my view, this passion stems from a desire to raise public awareness through practical financial and economic education among Poles.

The mission of my scientific and business activities is to undertake comprehensive actions to raise the economic and financial awareness of Polish society.

The vision is of an educated society that makes rational and conscious decisions in the area of personal finance.

I often attend conferences, talks and lectures where I share my insights on financial intelligence. An example of such events was my participation:

- March 20-21, 2024 at the 8th Financial Education and Entrepreneurship Congress,
- On October 23, 2024, the 4th edition of the Financial Education Day will take place at the Warsaw Stock Exchange.

Additionally, only in 2024, as a young economist-scientist, I had the honor and pleasure of presenting and delivering papers as an expert:

- On May 22nd at the International Scientific Conference “How to find your way in the modern world? Opportunities, challenges and social problems from the perspective of young people”. The topic of my speech was **„The impact of the COVID-19 pandemic on digital transformation in education. Opportunities and challenges of financial education in Poland”**,
- June 5 at the NZB National Seminar “Economy and Finance in the Modern World”. The subject of my speech was **„Learning about the state of financial knowledge of Poles based on the results of my own research in 2023”**,
- June 16 and 17 at the 3rd National Scientific Conference “Finance, Innovative Development and Economic Security”. The subject of my speech is **„Diagnosis of the state of financial awareness and knowledge based on practical research in 2023”**,

- June 21 at the 1st International Scientific Conference “Challenges of Economics in the Face of Growing Uncertainty in the 21st Century Economy”. The topic of my speech is „**2024 is the Year of Economic Education. Why is financial education needed in Poland?**”

I hope that these activities will inspire you to participate in such events. During them, you can gain a wealth of knowledge in the field of financial education, which I strongly encourage.

I suggest that should think about their own development. Take a sheet of A4 paper and answer the following questions.

- Why is today worth it? (think about your ideas and opportunities)
- What will you dare to do today?
- Describe what your life might look like in the future - for example, in 5 or 10 years.
- What do you want today, what do you truly desire?
- If you are under 18 - who do you want to be when you grow up?

Remember!

You won't win in life if you lose in your mind. It's better to try than to live with regret. Earn money doing what you love most — earn money from your passion (Taraban, 2025).

How a young scientist/PhD student corresponds with Nobel Prize winners on financial education?

In November 2021, I had what some might call an absurd idea. After receiving a letter from the *president of Harvard University* (the equivalent of the rector), I decided to write to all living laureates of the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel.

Why did I do it? Out of necessity! Yes, I felt a strong need to personally correspond with Nobel Prize winners who have had a unique influence on the world of science. I wanted to understand their way of thinking more deeply and intimately. I will keep their letters for future generations—to inspire joy and fascination with the world of economics and science. I realize that I am far from the “greats” of this world—economists, financiers, scientists—but I have great passion and even greater ambition to be like them! I assure you this is just the beginning. I believe that at this moment, I have used only about 25-33% of my potential compared to the level I want to reach in 5, 10, or 20 years.

However, to reach this level, I had to travel a long road. It's a process. I learned to be systematic, consistent, and developed strong character. By working on my mind—and after some time, also on my body—I turned these skills into habits. There are skills I've had from the beginning—for example, the ability to navigate different situations, which is a natural trait for me. However, I have developed a lot through my work as a young scientist, economist, financier, and, starting in 2024, as a banker. I possess a sense of interdisciplinarity, which I believe is the future of business, finance, science, and politics. I also have a strong spatial imagination—that is, the ability to mentally arrange elements in space. I often wonder what I will find when I enter my name into a search engine in 5 or 20 years.

The idea of writing to all living laureates of the Bank of Sweden Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel was dictated by the desire for this class of scientists to help in conducting research and preparing dissertations, which is not often seen in higher education in Poland. My doctoral dissertation in Latin (from Latin PhD thesis) is based on consultations with Nobel Prize winners as part of the **author's series of 10 questions to Nobel Prize Winners in Economics „Q&A to Nobel Prize Winners by Mateusz Taraban”**.

The Alfred Nobel Prize in Economic Sciences awarded by the Royal Swedish Academy of Sciences. Laureates are selected annually, although there have been years without any honorees. Laureates are living individuals, with a maximum of three in each field. This is in addition to cases where entire organizations or institutions are honored with the Peace Prize.

A winner of this award is a Nobel Prize winner, and a laureate is a Nobel Prize winner. Their number in a given institution, country, or nationality is sometimes used as a measure of the prestige of such groups, for example, in university rankings.

This prize in economics was not mentioned in Alfred Nobel's will. It has been funded since 1969 by the Swedish central bank, the Bank of Sweden.

It does not come from the funds that finance the five Nobel Prizes: physics, chemistry, physiology or medicine, literature, peace.

In the last edition (until 2024), 56 awards were given to 96 winners. The University of Chicago had the most laureates (15). Until 2007, the most prizes (8) were awarded in the field of macroeconomics.

A month ago, I would not have thought that we would be able to write a joint book together as a multi-author monograph. So that my chapter would be substantive and at the same time „give” value to the reader and the organizers of the Polish Academy of Social Sciences and Humanities (PASSH) in London, the International Scientific Conference „Humanitas 360°: Człowiek w ujęciu Interdyscyplinarnym”, which took place on April 26, 2025.

That's why I'm going to reveal my secret today!

For the first time ever, I have the honor of officially presenting my own series of 10 questions for Nobel Prize winners in economics.

These questions were based on my own reflections.

**Author's series of 10 questions for Nobel Prize winners in economics
„Q&A to Nobel Prize Winners by Mateusz Taraban”**

1. What do you like most about being an economist?
.....

2. As a student, did you like economics or related subjects, e.g. mathematics?
.....

3. How long have you been working on the problem that earned you the Nobel Prize?
.....

4. Could you tell us how you came up with the idea of the solution that was crowned with the Nobel Prize?
.....

5. Do you have any idols you took as an example?
.....

6. Do you prefer to work alone or in a group?
.....

7. What are your hobbies?
.....

8. Are we facing a global financial crisis? What awaits us at the threshold of the third decade of the 21st century.
.....

9. Impact of the COVID-19 pandemic, the conflict in Ukraine and the energy crisis on the world. Forecasts, threats and opportunities.
.....

10. What advice would you give me (as a young scientist) in writing a doctoral thesis?
.....

Below is a sample letter that I sent to Mr. Robert Merton Solow (born August 23, 1924 in Brooklyn, New York, died December 21, 2023 in Lexington, Massachusetts) - an American economist, winner of the Bank of Sweden Prize in Economics in Memory of Alfred Nobel in 1987.

Figure 2: Copy of letter to Mr. Robert Solow (sent on 17/08/2023)

Mateusz Taraban

Poczta Polska
POTWIERDZENIE NADANIA
 przesyłki poleconej nr **RR595450743 PL**
 NADAWCA: **MATEUSZ TARABAN**
 UL. [REDACTED]
 37-600 LUBACZÓW
 kod pocztowy miejscowość
 ADRESAT: **ROBERT M. SOLOW**
NOBEL LAUREATE IN 1987 IN ECONOMICS
MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY
DEPARTMENT OF ECONOMICS
THE MORRIS AND SOPHIE CHANG BUILDING
52-300
50 MEMORIAL DRIVE
CAMBRIDGE, MA 02142
 kod pocztowy miejscowość
 USA
☐ Potwierdzenie doręczenia albo zwrotu
 SMS/E-MAIL
☐ Potwierdzenie odbioru ☒ Priorytetowa
☐ A ☐ B Gabaryt
 Masa **0.060** kg Oplata **19.40** zł gr
 Na stronie <http://emonitoring.poczta-polska.pl> można sprawdzić status nadanej przesyłki rejestrowanej.
 PP S.A. nr 11 Wydział Poligrafii PI Wrocław 2016

Robert M. Solow
 Massachusetts Institute of Technology
 Department of Economics
 The Morris and Sophie Chang Building
 E52-300
 50 Memorial Drive
 Cambridge, MA 02142
 USA

Source: Own study.

Non scholae, sed vitae discimus (latin. „We do not learn for school, but for life”) is a Latin maxim meaning that the purpose of acquiring knowledge is not to please the teacher or principal, but to satisfy a life need. It is the motto of many schools around the world and an inversion of Seneca’s sentence: ***Non vitae, sed scholae discimus*** (latin. „We do not learn for life, but for school”).

I can confirm this as a „living” example. I am a graduate of:

- Faculty of Law and Administration of the University of Rzeszów,
- Faculty of Economics of the University of Rzeszów,
- Faculty of Management of the Rzeszów University of Technology,

- Faculty of Economics of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin,
- Faculty of Management of the University of Warsaw
- and the Faculty of Management and Social Communication of the Jagiellonian University.

Recently, on December 6, 2024, I exceeded the limits of my abilities. It was on this day that I began my scientific adventure with my second Ph.D. (Multiple PhD's).

While writing my doctoral thesis in economics, I am also beginning doctoral seminars in legal sciences. May this journey be good, joyful, and successful!

Thanks to this, I have joined a very small, elite group of young researchers pursuing two doctorates at the same time—one in economics and one in law. I'm proud to contribute to the future of Polish science.

It's something that was never supposed to happen. In Poland, I know of only one other person who has done this. Let's create the future of Polish science together.

Success is not an accident. It is the result of hard work, perseverance, learning, studying, dedication, and—above all—love for what you do.

In my life I have learned a few basic principles. One of them is to act despite: fear, doubt, anxiety and discomfort. What counts is our perseverance and determination in action to never give up.

In my opinion, life can be summed up in 3 words: choice, chance, change. You have to make a choice and take the chance if you want to change in your life. As one of the film characters in the famous Polish comedy *Boys Don't Cry* said: „All you have to do is answer one important - but really important - question: what do you like to do in life? And then start doing it”. This great advice, which might sound like it's straight out of a self-help guide, actually contains a real recipe for life satisfaction.

Conclusions and summary

„Economic education is the foundation of national and personal prosperity”

– Władysław Grabski, two-time Prime Minister of the Second Republic of Poland in 1920 and from 1923 to 1925 –

I am 37 years old. In 2024 I celebrated my second 18th birthday. It is time for „new” ambitious goals and dreams that motivate me to pursue them.

Life is an extraordinary journey, in which each of us is the author of our own script. Although we don't have control over all the circumstances that come our way, we do have the power to choose how we respond. Every decision, choice, and even mistake contributes to a unique story that shapes our reality.

Currently, I am, among others, a doctoral student at the Faculty of Economics and Finance of the University of Rzeszów. The subject of my doctoral thesis is **„Building awareness and economic knowledge among Poles through education in building personal finances and entrepreneurship”**.

On March 22, 2023, a partnership agreement was signed regarding the initiative to establish 2024 as the „Year of Economic Education”. The signatories of the agreement were: Warsaw Institute of Banking (coordinator), Polish Economic Society, Polish Scouting Association, GPW Foundation, Youth Entrepreneurship Foundation.

On September 7, 2023, the Senate of the Republic of Poland passed a resolution to establish 2024 as the Year of Economic Education. The inauguration took place on January 11, 2024. On the same day, as part of the launch of activities, an online lesson was organized, in which over 15,000 students from all over Poland participated.

On January 14, 2025, the Senate of the Republic of Poland established the National Center for Economic Education (KCEE) as a continuator of the ideas and activities undertaken as part of the Year of Economic Education 2024. KCEE is to be one of the key institutions dealing with the development of cooperation in the field of economic education in Poland.

The social gap in economic knowledge, which has been confirmed for years by the results of various and numerous studies, raises serious problems in managing personal finances, especially in the era of high inflation, but also in the face of cyber threats. The weakness of society can translate into a weakening of the development capabilities of the entire economy. Today, we are facing another stage in the history of economic education in Poland. It should be a joint effort between communities, with the leading and constant involvement of public institutions. Circumstances change,

new trends appear, but the ideas of Władysław Grabski and Janusz Korczak, as it turns out, remain timeless.

The defense of freedom is also hindered by the enormous conceptual confusion surrounding fundamental terms such as the state, rights, property, justice, and freedom itself. This confusion disrupts thinking and, as a result, action (Balcerowicz, 2012).

Professor Leszek Balcerowicz, during his open lecture entitled „Discovering Freedom”, which took place on 15.12.2014 in the Communal Public Library in Lubaczów (my hometown), made me realize that *„Poland is making up for 300 years of backwardness in relation to the West. The West developed faster than we did for the previous 300 years. It was only after 1989 that we started making up for lost time. In 1989, we had less than 30% of income per capita compared to the average resident of the European Union. Now we have over 60. This is the largest increase in the entire region. But a lot remains to be done and whether it will be done or not and how quickly will depend mainly on the citizens’ pressure towards freedom.”*

The professor said that what is important is learning, having the knowledge, and the ability to analyze cause and effect, which allows one to know what causes specific phenomena.

I suggest you to do the next task. In your free time, fill out the table below, which can be your financial cushion (also known as a safety cushion or financial umbrella).

A financial cushion is a capital that we save in case of unforeseen circumstances in our lives that require financial outlays. By accumulating such funds, we can sleep heavily, without any fear that we or our loved ones might suddenly be left without the means to live.

An emergency fund is useful in situations such as:

losing your job or your partner/spouse,

a serious illness or accident of a family member and the associated need for expensive treatment,

making a financially risky decision, e.g. quitting your full-time job and starting your own business.

Table 1. Securing the financial future of you and your loved ones

Random event	Amount needed per month	Time period	Total sum	Security available
Loss of income		1 year		
Serious illness		3 years		
Incapacity for work		5 years		
Permanent disability		10 years		
Incapacity for work		10 years		
Death		20 years		
Other		6 months		

Source: Own study based on practical research

Finally, I also recommend the world bestseller and #1 book „**Rich Dad Poor Dad: What the Rich Teach Their Kids About Money That the Poor and Middle Class Don't!**” by Robert T. Kiyosaki - the world's most famous advocate of financial, business and investment education.

This is a living legend of building personal finances, whom I had the opportunity to meet in person during a very rare event „Wealth Masters Tour – Robert Kiyosaki and his Wealth Masters Experts” in 2019.

Additionally, at the same event I had individual sessions with Tom Wheelwright – tax expert and advisor to Robert T. Kiyosaki. Donald J. Trump himself selected Tom for his „Wealth Builder's” program, noting that Tom is the best of the best in this area.

Bibliography

- Balcerowicz, L. (2012). *Odkrywając wolność. Przeciw zniewoleniu umysłów*. Warszawa: Wydawnictwo Zysk i S-ka
- Brief.pl. (b.d.). *Robert Kiyosaki w Polsce – Wealth Masters Tour*. Pobrano 8 marca 2025 r. z <https://brief.pl/robert-kiyosaki-w-polsce-wealth-masters-tour>
- Kiyosaki R. T. (1997). *Bogaty ojciec, biedny ojciec. Czego bogaci uczą swoje dzieci na temat pieniędzy – i czego nie uczą biedni i klasa średnia!* Instytut Praktycznej Edukacji. Wrocław: Instytut Praktycznej Edukacji.
- Kiyosaki, R. T. (2013). *Why “A” students work for “C” students and why “B” students work for the government: Rich Dad’s guide to financial education for parents*. Scottsdale: Plata Publishing.
- OECD. (2023). *Krajowa Strategia Edukacji Finansowej dla Polski* (pełny raport). Pobrano 22 lutego 2025 r. z https://www.oecd.org/content/dam/oecd/pl/publications/reports/2023/04/national-strategy-for-financial-education-for-poland_6fd5288f/8ce-6dea5-pl.pdf
- REE2024. (b.d.). *REE 2024 – Renewable Energy Expo*. Pobrano 31 stycznia 2025 r. z <https://ree2024.pl/>
- Taraban, M. (2023). *Pasja, ciągła nauka i przedsiębiorczość to fundament sukcesu*. W 3S Financial Group (red.). *Historie prawdziwych polskich przedsiębiorców* (s. 211-218). Wrocław: 3S Financial Group sp. z o.o.
- Taraban, M. (2025). *15 sekund Mateusza Tarabana, czyli jak podwójny doktorant koresponduje z noblistami o edukacji finansowej*. W D. Stępień-Góra (red.). *Pasja* (s. 211). Wrocław: 3S Financial Group sp. z o.o.
- Związek Banków Polskich. (b.d.). *Co dalej z edukacją ekonomiczną w Polsce? Powstanie Krajowe Centrum Edukacji Ekonomicznej*. Pobrano 28 lutego 2025 r. z <https://www.zbp.pl/Aktualnosci/Wydarzenia/Co-dalej-z-edukacja-ekonomiczna-w-Polsce-Powstanie-Krajowe-Centrum-Edukacji-Ekonomicznej>

ROZDZIAŁ V

Mateusz Greń-Cyganek

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu

Wydział Nauk Społecznych w Gliwicach

Męskość jako kategoria społeczno-kulturowa: formacje, granice i podziały

Streszczenie: Męskość, choć często traktowana jako naturalna i niezmienna cecha osób przypisanych do płci męskiej, w rzeczywistości okazuje się konstruktem społeczno-kulturowym, który podlega nieustannej transformacji. W niniejszym artykule analizuję, w jaki sposób męskość jest konstruowana, negocjowana i kwestionowana w różnych kontekstach społecznych, kulturowych i historycznych. Punktem wyjścia jest omówienie procesów formowania norm męskości w zależności od epoki, miejsca i obowiązujących porządków symbolicznych – od tradycyjnych wzorców patriarchalnych po współczesne alternatywne modele męskości. Następnie badam granice męskości – zarówno te instytucjonalne, jak i kulturowe – wskazując, w jaki sposób określone zachowania, postawy czy cechy są uznawane za „męskie” lub im zaprzeczające. Analizuję także, kto i w jakich warunkach zostaje uznany za pełnoprawnego uczestnika „społecznej wspólnoty mężczyzn”. Szczególną uwagę poświęcam mechanizmom wykluczenia opartym na klasie, rasie, orientacji seksualnej czy sprawności, które ujawniają hierarchie wewnątrz samej kategorii męskości. Artykuł podejmuje również krytykę binarnych podziałów płci jako narzędzi reprodukcji hegemonicznych struktur władzy, które ograniczają indywidualną ekspresję tożsamości. W pracy zastanawiam się, czy współczesna

męskość, poddawana intensywnej dekonstrukcji, zmierza ku rozmyciu, czy raczej przeformułowaniu i otwarciu na nowe, bardziej inkluzywne formy?

Słowa kluczowe: gender studies, wychowanie, studia nad męskością

Abstract: Masculinity, though often perceived as a natural and immutable trait of those assigned male at birth, is in fact a socio-cultural construct constantly subject to transformation. In this article, I examine how masculinity is constructed, negotiated, and challenged across various social, cultural, and historical contexts. The point of departure is an analysis of how norms associated with masculinity have been shaped depending on historical periods, geographic locations, and dominant symbolic orders—from traditional patriarchal models to contemporary alternative masculinities. I then explore the boundaries of masculinity—both institutional and cultural—focusing on how specific behaviors, attitudes, or characteristics are legitimized as “masculine” or deemed transgressive. I analyze who is recognized as a legitimate member of the “social community of men” and under what conditions. Particular attention is paid to mechanisms of exclusion based on class, race, sexual orientation, or ability, which reveal the hierarchies embedded within the very category of masculinity. The article also offers a critique of binary gender divisions as tools for reproducing hegemonic power structures that limit individual expressions of identity. I reflect on whether contemporary masculinity, under increasing critical scrutiny, is heading toward dissolution, or rather toward reconfiguration and the emergence of more inclusive forms.

Słowa kluczowe: gender studies, education, masculinity studies

Wstęp

Współczesne dyskursy o tożsamości płciowej, które zyskały na intensywności i złożoności w ciągu ostatnich dekad, wywodzą swoje korzenie z badań nad kobiecością, stanowiących swego rodzaju kolebkę dla powstania studiów o męskości. Historyczna refleksja nad feminizmem oraz jego kolejnymi falami umożliwiła radykalną dekonstrukcję tradycyjnych paradygmatów, które przez wieki definiowały role społeczne i normy kulturowe czyli tego, co od antyku nazywaliśmy męskim (Corbin, 2021). W związku z tym, jak dynamicznie na przestrzeni ostatnich dekad zmieniła się perspektywa kobiecości, ewolucja męskiego rodzaju również musiała nastąpić, chociaż, jak twierdzą badacze, nie nastąpiła dostatecznie szybko i skutecznie (Górnikowska-Zwolak, 2006). W rezultacie badania nad kobiecością, w tym analizy prowadzone przez bell hooks, Elisabeth Badinter,

Simone de Beauvoir, otworzyły nową przestrzeń interpretacyjną na temat kobiecego rodzaju, ale i pojęcie męskości zaczęło być rozumiane jako konstrukcja społeczno-kulturowa, a nie jedynie jako odzwierciedlenie biologicznie uwarunkowanej rzeczywistości (Pankowska, 2005).

Rozwinięcie

Pierwsze fale feminizmu, które zintensyfikowały krytykę patriarchalnych struktur i norm, stworzyły fundamenty teoretyczne dla redefinicji ról płciowych. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż krytyka tradycyjnego rozumienia tożsamości płciowej nie mogła istnieć bez wcześniejszych, intensywnych studiów nad kobiecością. Jak argumentuje bell hooks, feminizm nigdy nie był jedynie walką o emancypację kobiet, ale stanowił również krytykę systemów, które ograniczały możliwości zarówno kobiet, jak i mężczyzn, nakładając na nich sztywne normy i oczekiwania (hooks¹, 2022). Hooks wskazuje, że poprzez dekonstrukcję binarnych kategorii oraz poprzez zwrócenie uwagi na wzajemne powiązania opresji, feminizm stał się katalizatorem, który umożliwił ponowne zdefiniowanie pojęć „męskości” i „kobiecości” w sposób bardziej dynamiczny i inkluzywny (hooks, 2022). W efekcie badania nad męskością zaczęły pojawiać się jako konsekwencja i uzupełnienie studiów o kobiecości, co umożliwiło ukazanie, że konstrukcje te są nierozzerwalnie związane z procesami społecznymi, historycznymi oraz kulturowymi (hooks, 2022). Studia nad kobiecością, rozwinięte na przestrzeni pierwszych i kolejnych fal feminizmu, stały się impulsem do krytycznej analizy konstrukcji tożsamości płciowej, torując drogę do powstania *masculinity studies*. Dzięki interdyscyplinarnemu podejściu, które łączy perspektywy socjologiczne, filozoficzne i kulturoznawcze, badania te umożliwiły uchwycenie zmienności i wielowymiarowości ról płciowych (Kluczyńska, Klonowska, 2024). Współcześnie męczyzna

¹ Imię i nazwisko autorki pisane jest z małych liter na wyraźną deklarację Glorii Jean Watkins tworzącej pod pseudonimem bell hooks. Jak twierdzi autorka, jej twórczość ma zwracać uwagę na sprawy ważne, a podpisywanie się wielkimi literami sprawia, że uwaga skupia się na autorze/autorce. Chcąc uszanować wolę pisarki, utrzymuję w dalszej części tekstu małe litery. Wyjątkiem są sytuacje, w których pseudonim rozpoczyna zdanie. Wówczas stosuję wielką literę zapisu, uznając hierarchicznie za ważniejszą interpunkcję języka polskiego.

już nie jest jedynym żywicielem rodziny i nie ma (nie powinien mieć) władzy autorytarnej. Teoretyczne ramy zaproponowane przez bell hooks nie tylko umożliwiły dekonstruowanie dotychczasowych paradygmatów, ale również stworzyły przestrzeń do refleksji nad tym, że normy przypisywane obu płciom są wynikiem dynamicznych procesów społecznych. W rezultacie współczesne studia nad męskością, wywodzące się z bogatego dorobku badań nad kobiecością, stanowią nieodzowny element krytycznej analizy społeczno-kulturowej, ze względu na globalny postęp świata postnowoczesnego, wymagającego ciągłej rewizji i reinterpretacji pojęć, które przez wieki kształtowały nasze rozumienie płci, tożsamości i relacji władzy (Badinter, 1995). Równocześnie, Elisabeth Badinter w swoich opracowaniach podkreśla, że historyczne uwarunkowania związane z feminizmem dostarczyły narzędzi krytycznej analizy, dzięki którym możliwe stało się ujawnienie mechanizmów legitymizacji tradycyjnych ról płciowych. Badinter, krytykując esencjalistyczne podejście do różnic płciowych, wskazuje, iż normy przypisywane kobietom były – a w dalszym ciągu bywają – wykorzystywane do ustanawiania hierarchii społecznych, które marginalizowały zarówno kobiety, jak i mężczyzn odbiegających od stereotypowego obrazu (Badinter, 1995). Z tego względu studia nad kobiecością nie tylko przyczyniły się do emancypacji kobiet, ale również stały się impulsem do refleksji nad tym, jak kulturowe konstrukty wpływają na kształtowanie męskości, definiując ją przez pryzmat opozycji do „innego”. W ten sposób pojęcie męskości zaczęło być analizowane jako konstrukt, którego granice i funkcje są wyznaczone przez mechanizmy władzy, narracje kulturowe oraz dynamikę relacji społecznych (Badinter, 1995). Ponadto niezwykle istotny w kontekście tego dyskursu pozostaje wkład Simone de Beauvoir, której fundamentalna teza, zawarta w „Drugiej płci”, stanowi punkt zwrotny w myśleniu o tożsamości płciowej. De Beauvoir postulowała, że „nie rodzimy się kobietami, lecz się nimi stajemy” (De Beauvoir, 2011, s. 281). Czy słowa de Beauvoir możemy przenieść na konstruowanie męskiej tożsamości? Czy to, że rodzimy się biologicznymi mężczyznami, sprawia, że jesteśmy nimi przez całe życie, że tożsamość męska jest wrodzona, a wraz z tą tożsamością legitymizacja władzy i przemocy? Zarówno kobiecość, jak i męskość są wytworem procesów socjalizacyjnych i kulturowych, a nie wynikiem wyłącznie determinant biologicznych (Kluczyńska,

Klonowska, 2024). Ta perspektywa, w której podstawą naszej tożsamości są społeczne doświadczenia, oczekiwania i role, w które wchodzi zarówno kobiety jak i mężczyźni, umożliwiła krytyczne spojrzenie na to, jak tożsamości płciowe są konstruowane, utrwalane i transformowane przez mechanizmy społeczne (Pankowska, 2005). Myśl de Beauvoir stała się inspiracją nie tylko dla feministycznych studiów nad kobiecością, ale także dla późniejszych badań nad męskością, które zaczęły analizować, w jaki sposób normy i wartości tradycyjnie przypisywane mężczyznom są de facto wynikiem społecznych konstrukcji, a nie naturalnych predyspozycji (De Beauvoir, 2011).

Równoległe do powyższych koncepcji, Franco La Cecla, analizując relacje władzy oraz dynamikę przekraczania tradycyjnych granic tożsamościowych, podkreślał, że zarówno kobiecość, jak i męskość ulegają ciągłej renegocjacji w świetle zmieniających się uwarunkowań społecznych i kulturowych (La Cecla, 2007). W jego opracowaniach zauważamy próbę przededefiniowania statycznych kategorii płciowych poprzez podkreślenie ich płynności i otwartości na interpretacje w zależności od kultury regionu, w którym się wychowujemy i żyjemy. Takie podejście — oparte o zależność konstruktu tożsamości względem konkretnej kultury — pozwala na dekonstrukcję sztywnych paradygmatów. Nie możemy powiedzieć, że męskość jest uniwersalna, że taka sama męskość występuje na całym świecie (La Cecla, 2007). Możemy mówić jedynie o tym, że pewne wspólne cechy są charakterystyczne dla konkretnego regionu, dominującej kultury. Uzależnienie archetypu męskości od konkretnej kultury jest warunkiem rozumienia, że studia nad kobiecością i męskością są nie tylko autonomicznym obszarem badań, ale źródłem wzajemnych inspiracji pomiędzy płcią biologiczną, płcią kulturową a kulturą, w której jesteśmy wychowywani. Już dziś, zgodnie z wiedzą naukową wiemy, że tożsamość, to połączenie płci biologicznej z płcią kulturową (Derra, 2017). Ta druga nie jest sztywna, a płynna, odgrywana na zmianę. Koncepcyjne rozróżnienie między pojęciami „sex” i „gender” stanowi fundament współczesnych studiów nad tożsamością płciową. „Sex” odnosi się do biologicznie określonych cech fizycznych, genetycznych i anatomicznych, które tradycyjnie służyły do klasyfikacji jednostek na mężczyzn i kobiety (Pankowska, 2005). Zazwyczaj podział ten jest oczywisty, biologiczny. W odróżnieniu od tego, „gender”

określa zbiór społecznych, kulturowych i symbolicznych konstrukcji, które kształtują role, oczekiwania oraz normy przypisywane danej płci (Badinter, 1993). Zgodnie z argumentacją de Beauvoir oraz późniejszymi badaniami hooks i Badinter, *gender* nie jest zatem stałą i niezmienną kategorią, lecz dynamicznym procesem, w ramach którego jednostki nabywają, negocjują i przekształcają swoje tożsamości w odpowiedzi na zmienne warunki społeczne (Badinter, 1993). Nie jest ideologią, a badaniem społecznych wpływów, kształtowanych konstrukcji męskości w odpowiedzi na to, jak tożsamość płciowa jest budowana w określonej społeczności. To właśnie ta perspektywa pozwala na zrozumienie, że badania nad męskością nie mają na celu jedynie opozycyjnego definiowania męskości wobec kobiecości, ale raczej analizę, w jaki sposób obie te kategorie wzajemnie się przenikają, kształtują i rekonstruuja w obliczu nieustannych przemian kulturowych i społecznych (hooks, 2011).

Wprowadzenie do problematyki męskości jako konstruktu społeczno-kulturowego wymaga przede wszystkim refleksji nad samą istotą pojęcia płci, które nie powinno być redukowane do biologicznej warstwy jednostki, lecz powinno być analizowane w kontekście historyczno-społecznym oraz kulturowym. Współczesne teorie *gender*, oparte na badaniach socjologicznych, kulturoznawczych oraz pedagogicznych, wskazują na to, że męskość – podobnie jak feminizm czy *queer theory* – stanowi dynamiczny i zmienny konstrukt, który nieustannie podlega negocjacjom, dekonstruowaniu i rekonstrukcji (La Cecla 2007). Zasadniczym jest pytanie o to, jakie mechanizmy kulturowe i społeczne determinują to, co uznajemy za „męskość”, oraz w jaki sposób i jak te mechanizmy mogą zarówno wspierać jak i ograniczać rozwój alternatywnych form tożsamości płciowej? W dyskursie akademickim, w zakresie badań nad płcią kulturową, istnieje potrzeba krytycznego poddania analizie norm męskości, które są często reprodukowane przez systemy edukacyjne, media oraz instytucje państwowe (Chmura-Rutkowska, 2017). Analiza formacji męskości wymaga szczegółowego przyjrzenia się procesom historycznym, które kształtowały zarówno indywidualne, jak i zbiorowe wyobrażenia o męskości na przestrzeni wieków (Corbin, 2021). Historyczne uwarunkowania, związane z patriarchalnymi strukturami społecznymi, miały zasadniczy wpływ na to, jak definiowano męskość, przy czym odwoływano się do wzorców honoru, odwagi i zdol-

ności przywódczych (Corbin, 2022). W literaturze przedmiotu podkreśla się, że normy te nie były jednorodne, lecz ewoluowały w zależności od okresu historycznego, co wiązało się z różnymi formami legitymizacji władzy i hierarchii społecznych. W ujęciu geograficznym, formacje te ulegały modyfikacjom w zależności od regionu, co można zaobserwować w rozbieżnościach między archetypami męskości funkcjonującymi na obszarach miejskich i wiejskich, a także między kulturami o odmiennych tradycjach i wartościach (Corbin, 2021). Męskość była i jest konstruowana przez specyficzne narracje kulturowe, które w Polsce wywodzą się z wielowarstwowych tradycji historycznych, od średniowiecznych idei rycerskich po współczesne dyskursy postmodernistyczne. W efekcie konstrukcja męskości zawiera w sobie zarówno elementy ciągłości historycznej, jak i radykalnych przerw i kryzysów. Granice męskości jako konstrukt społeczno-kulturowy należy postrzegać nie tylko jako abstrakcyjne wyznaczniki, lecz również jako konkretne mechanizmy, które regulują, kto i w jakich okolicznościach może być uznany w swojej grupie społecznej za pełnoprawnego przedstawiciela męskiej tożsamości (Eichelberg, Dziurdzikowska, 2015). Granice te są zarówno symboliczne, jak i praktyczne – manifestują się poprzez rytuały przejścia, normy zachowań oraz kulturowe kody, które determinują sposób postrzegania męskości. Symbole męskości, takie jak język, gesty czy ubiór, pełnią funkcję nie tylko identyfikacyjną, ale również wykluczającą, definiując, kto może zajmować miejsce w hierarchii społecznej przypisanej do mężczyzn (La Cecla, 2007). Granice te są narzucane zarówno przez instytucje społeczne, jak i przez wewnętrzne mechanizmy samoregulacji. Tworzą formę opresji i przemocy symbolicznej (Bourdieu, 1991). Można powiedzieć, że istnieje system wartości w określonej grupie społecznej, który decyduje o legitymacji męskości i przynależności do grupy lub wykluczeniu z grupy. W praktyce, normy te utrwalają schematy, które odzwierciedlają tradycyjne role płciowe i jednocześnie wykluczają alternatywne formy ekspresji tożsamości. W grupie społecznej mężczyzna jest albo „swój” – legitymizowany albo „obcy” – wykluczony. Rytuały inicjujące oraz symboliczne gesty są elementami tradycyjnych społeczności i ukazują, jak głęboko zakorzenione są mechanizmy akceptacji i odrzucenia, oraz jak trudno jest je zdekodować bez odniesienia do specyficznych uwarunkowań kulturowych (La Cecla, 2007).

Krytyka binarności płci stanowi kolejny obszar współczesnych badań nad tożsamością płciową, a szczególnie nad męskością. Tradycyjne podejście, zakładające istnienie dwóch, sztywno określonych kategorii – mężczyzny i kobiety – nie tylko upraszcza złożoność ludzkiej tożsamości, ale również wymusza konkretne zachowania płci. Binarność jest narzędziem reprodukcji hegemonicznych struktur władzy, które ograniczają możliwości rozwoju indywidualnych tożsamości. Redefinicja języka i symboliki męskości może stanowić pierwszy krok w kierunku dekonstruowania tradycyjnych paradygmatów oraz otwarcia przestrzeni dla bardziej inkluzywnych form tożsamości (Bomastyk, 2018). Krytyka binarności płci nie ogranicza się jedynie do sfery teoretycznej – binarność ma bezpośrednie konsekwencje dla praktyk społecznych (szkolnictwa, kultury, opieki zdrowotnej), które wciąż opierają się na sztywnych kategoriach. Procesy dekonstruujące binarność płci mogą przyczynić się do redukcji dyskryminacji oraz do budowania bardziej otwartych i elastycznych struktur społecznych. Dlatego też krytyka ta jest nie tylko teoretycznym wyzwaniem, ale także praktycznym postulatem, który wskazuje na konieczność przeformułowania sposobu, w jaki instytucje społeczne definiują i kształtują normy męskości. Współczesne dyskursy feministyczne i *queerowe*, zdają się potwierdzać, że transformacja społeczna w kierunku większej inkluzywności wymaga fundamentalnej rewizji aksjologicznej. Podział męskości na różne kategorie oraz dominacja hegemonicznych modeli, będących efektem historycznych procesów legitymizacji określonych wzorców zachowań i cech, tworzą system, w którym alternatywne formy męskości często zostają zepchnięte na margines (Lis, 2015). Dominacja opiera się na mechanizmach społecznej akceptacji oraz reprodukcji norm, które są głęboko zakorzenione w strukturach instytucjonalnych. Hegemonia męskości manifestuje się nie tylko w sferze symbolicznej, ale także w praktykach codziennego życia, gdzie tradycyjne normy są utrwalane poprzez systemy edukacyjne, media czy przestrzeń publiczną (Chmura-Rutkowska, 2018). Wewnętrzne podziały męskości można analizować na wielu płaszczyznach – od różnic pokoleniowych, przez zróżnicowanie klasowe, aż po zróżnicowanie wynikające z odmiennych doświadczeń życiowych. Nawet w obrębie samej kategorii mężczyzn istnieją wyraźne hierarchie, w których niektóre formy męskości są bardziej uprzywilejowane, podczas gdy inne

są systematycznie deprecjonowane (Lis, 2015). Taki podział prowadzi do powstawania zjawisk marginalizacji, gdzie mężczyźni, którzy nie wpisują się w tradycyjny kanon hegemonicznej męskości, spotykają się z presją społeczną i często doświadczają wykluczenia zarówno w sferze publicznej, jak i prywatnej (Lis, 2015). Dominacja hegemonicznych modeli męskości jest związana z utrwalaniem stereotypów, które z kolei przekładają się na realne nierówności społeczne. Inną kwestią jest analiza sposobów, w jakie alternatywne modele męskości, oparte na wartościach takich jak empatia, współpraca czy zdolność do refleksji, próbują wypracować własną przestrzeń w opozycji do norm dominujących. Proces ten jest niezwykle trudny ze względu na opór instytucjonalny i kulturowy, który utrudnia pełną integrację różnorodnych form tożsamości płciowej w jednolitym systemie wartości. W efekcie wewnętrzne podziały męskości pozostają wyzwaniem, przed którym stoi całe społeczeństwo.

Pomimo to, w oddolnych ruchach społecznych w ostatnich dekadach, obserwujemy intensyfikację procesów społecznych, które dążą do zmiany tradycyjnych modeli męskości poprzez promowanie alternatywnych narracji oraz praktyk negocjujących ustalone normy. Przykładem są konta w mediach społecznościowych („Czuli mężczyźni”, „Kryzys wieku męskiego”) czy zwiększanie różnorodności tożsamościowej w programach popularnych i reality show. Współczesne ruchy społeczne, zarówno te inspirowane nurtami feministycznymi, *queerowymi*, jak i poststrukturalnymi, stają się katalizatorem transformacji w sferze tożsamości płciowej. Niektóre dyskursy propagują ideę, iż męskość nie jest kategorią jednolitą, lecz miejscem, w którym współistnieją sprzeczne narracje i różnorodne formy ekspresji. Ruchy społeczne, działające na rzecz równości, postulują konieczność dekonstruowania sztywnych binarnych podziałów, które w przeszłości ograniczały możliwości pełnego wyrażenia męskiej tożsamości. Inicjatywy edukacyjne oraz działania aktywistów społecznych wywołują debatę na temat redefinicji płci i występującej w niej relacji władzy. Transformacja rozumienia męskości opiera się na założeniu, że tylko poprzez inkluzywne podejście do różnorodnych męskości możliwe jest stworzenie społeczności, w której każdy mężczyzna, niezależnie od swoich indywidualnych cech i doświadczeń, może odnaleźć miejsce bez presji przynależności do określonych, normatywnych wzorców (Lis, 2015).

Podsumowanie

Perspektywa przyszłości męskości jako konstruktu społeczno-kulturowego budzi szereg fundamentalnych pytań dotyczących jego potencjalnej transformacji w obliczu postępujących przemian społecznych i kulturowych (Kluczyńska, Klonowska, 2024). W dobie debat na temat dekonstruowania binarności płci, pojawia się pytanie, czy męskość w dotychczasowej formie będzie nadal utrzymywać wyraźne granice, czy też ulegnie procesowi rozmycia, przyjmując nowe, bardziej elastyczne formy? Transformacja ta może przybrać dwie zasadnicze formy: z jednej strony – stopniową ewolucję, która pozwoli na integrację różnorodnych modeli męskości, a z drugiej – radykalne przełamanie dotychczasowych schematów, co jednak może wiązać się z czasowym kryzysem tożsamościowym w obrębie społecznych struktur (Kluczyńska, Klonowska, 2024). Przyszłość męskości będzie ściśle związana z kształtowaniem postaw edukacyjnych, które będą promowały krytyczne myślenie oraz refleksyjność wobec tradycyjnych wzorców. Oddolne grupy społeczne i edukacyjne, które coraz częściej angażują się w problematykę równości płci, stają się przestrzenią, gdzie możliwe jest eksperymentowanie z nowymi modelami tożsamości, umożliwiając młodym ludziom świadome kształtowanie własnych przekonań na temat męskości. Możliwość reinterpretacji męskości wiąże się z transformacją normatywnych oczekiwań, stanowiąc wyzwanie zarówno dla instytucji państwowych, jak i dla struktur kulturowych. W obliczu tych przemian, przyszłość męskości jawi się jako przestrzeń nie tylko kontynuacji tradycji, ale przede wszystkim otwarcia na dialog i integrację sprzecznych, lecz komplementarnych narracji, które mogą stać się fundamentem inkluzywnych struktur społecznych (Eichelberg, Dziurdzikowska, 2015).

Podsumowując, analiza męskości jako kategorii społeczno-kulturowej prowadzi do wniosku, że żadna z tradycyjnych definicji nie jest wystarczająca, aby w pełni uchwycić jej złożoność i wielowymiarowość. Męskość nie jest cechą statyczną, lecz dynamicznym konstruktem, który ewoluuje pod wpływem historycznych, kulturowych i społecznych uwarunkowań. Wnioski płynące z przedstawionej analizy wskazują na potrzebę ciągłej weryfikacji dotychczasowych paradygmatów oraz wypracowania nowych koncepcji ar-

chetyków męskości, które umożliwią kompleksowe rozumienie męskiego rodzaju z uwzględnieniem współczesnych przemian, globalnych potrzeb i kultury, w której archetypy te są konstruowane. W tym celu, wymagana jest interdyscyplinarność podejścia badawczego, które pozwoli na integrację różnych perspektyw – od pedagogicznych, poprzez socjologiczne, aż po kulturoznawcze – umożliwiając bardziej holistyczne spojrzenie na zjawisko męskości. Refleksje końcowe wskazują na konieczność uwzględnienia zarówno tradycyjnych formacji, jak i alternatywnych narracji, które mogą przyczynić się do budowania bardziej elastycznych i inkluzywnych ram teoretycznych związanych z męskością. W obliczu dynamicznych zmian kulturowych, męskość jawi się nie tylko jako element tożsamości, ale także jako arena, na której toczą się procesy negocjacji władzy, przynależności i wykluczenia. Przyszłość męskości (i jej kształt) w polskim dyskursie społeczno-kulturowym będzie zależeć od zdolności społeczeństwa do zmiany archetypu oraz od gotowości przyjęcia nowych, bardziej złożonych modeli tożsamości, które pozwolą na pełniejsze wykorzystanie potencjału różnorodności ludzkiej egzystencji.

Spis literatury cytowanej

- Badinter, E. (2014). *XY. Tożsamość męskości*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Beauvoir, S. de (2002). *Druga płeć*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Bomastyk, M. (2018). *Świat fabrykowany przez figurę Ojca. Model unisex jako reakcja na patriarchalne status quo*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Bourdieu, P. (2022). *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzona*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Chmura, M., Rutkowska, A. (2016). *Być dziewczyną, być chłopakiem i przetrwać*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Corbin, A. (2012). *Historia męskości. Tom 1: W poszukiwaniu męskości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Corbin, A. (2013). *Historia męskości. Tom 2: Nowoczesna męskość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Corbin, A. (2015). *Historia męskości. Tom 3: Męskość na przełomie wieków*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Derra, M. (2011). *Meandry biologii płci*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Eichenberg, R. (2015). *Mężczyzna też człowiek*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Górniakowska-Zwolak, E. (2008). *Myśl feministyczna jako nurt rozważań o pedagogice społecznej*. Mysłowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Hooks, B. (2000). *Gotowi na zmianę. Kobiety, mężczyźni i miłość*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Hooks, B. (2004). *Teoria feministyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Kulczyńska U., Kłonkowska A. (2024). *Socjologia Męskości*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- La Cecla, F. (2008). *Szorstkim być. Antropologia mężczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Czarne.
- Lis, B. (2015). *Gejowskie nie-męskości*. Wrocław: Wydawnictwo Universitas.

ROZDZIAŁ VI

Anna Szwed

Szkoła Główna Mikołaja Kopernika

Obowiązek lojalności członka rady nadzorczej – granice odpowiedzialności a interes spółki

Streszczenie: Obowiązek lojalności członków rady nadzorczej stanowi jeden z fundamentalnych elementów relacji między członkiem organu nadzoru a spółką kapitałową. W literaturze i orzecznictwie coraz częściej podkreśla się, że lojalność ta ma charakter nie tylko etyczny, lecz także prawny, a jej źródłem jest szczególny stosunek organizacyjny oparty na zaufaniu. Członek rady nadzorczej, choć nie zarządza majątkiem spółki bezpośrednio, pełni kluczową rolę w procesie kontroli i nadzoru nad działalnością zarządu, co sprawia, że jego lojalność wobec spółki nabiera praktycznego znaczenia. W opracowaniu przeanalizowano treść i zakres obowiązku lojalności w kontekście relacji między członkiem rady nadzorczej a spółką. Szczególną uwagę poświęcono granicom odpowiedzialności wynikającej z naruszenia tego obowiązku oraz napięciom między interesem spółki a wpływem osób lub grup, które powołują członków do rady. Wskazano, że lojalność nie może być interpretowana jako lojalność wobec wspólników, akcjonariuszy czy innych interesariuszy, lecz wyłącznie wobec samej spółki jako osoby prawnej.

Słowa kluczowe: obowiązek lojalności, rada nadzorcza, spółka kapitałowa, odpowiedzialność członka rady, interes spółki, nadzór korporacyjny, zaufanie organizacyjne, lojalność korporacyjna, etyka w spółkach, prawo handlowe

Abstract: The duty of loyalty of supervisory board members constitutes a fundamental component of the relationship between the board member and the capital company. Legal scholarship and case law increasingly recognize that this duty has not only an ethical but also a legal dimension, grounded in the special organizational relationship based on trust. Although a supervisory board member does not directly manage company assets, their role in overseeing and supervising the management board makes their loyalty to the company critically important. This paper analyzes the content and scope of the loyalty obligation in the context of the relationship between the supervisory board member and the company. Particular emphasis is placed on the boundaries of liability arising from a breach of this duty and the tensions between the company's interest and the influence of individuals or groups who appoint board members. It is argued that loyalty should not be understood as loyalty to shareholders, stakeholders, or any external parties, but solely to the company as a separate legal entity.

Keywords: duty of loyalty, supervisory board, capital company, board member liability, company interest, corporate governance, organizational trust, corporate loyalty, business ethics, commercial law

Wstęp

Rozwój nowoczesnego ładu korporacyjnego wiąże się z pogłębiającą się refleksją nad rolą, jaką pełnią organy spółek kapitałowych, a w szczególności – ich organy nadzorcze. Postępująca profesjonalizacja zarządzania przedsiębiorstwami, wzrost znaczenia transparentności oraz odpowiedzialności korporacyjnej powodują, że obowiązki członków rad nadzorczych są nie tylko coraz bardziej złożone, ale także poddawane nowej interpretacji. W tym kontekście obowiązek lojalności staje się centralnym punktem rozważań nad standardami etycznymi i prawnymi, jakimi powinni kierować się członkowie organów nadzorczych.

Obowiązek lojalności nie jest instytucją nową, jednak jego znaczenie ewoluuje wraz ze zmianami w otoczeniu prawnym i gospodarczym. Obecnie traktowany jest nie tylko jako ogólny postulat etyczny, ale również jako prawnie wiążąca zasada działania członka organu wobec spółki, której funkcjonowanie opiera się na zaufaniu, odpowiedzialności i staranności. Lojalność ta powinna przejawiać się w działaniu nakierowanym wyłącznie na dobro spółki jako odrębnej osoby prawnej, niezależnie od interesów po-

szczególne wspólników, grup wpływu czy innych podmiotów, które mogą wywierać presję na członka rady nadzorczej.

Członek rady nadzorczej zobowiązany jest nie tylko do przestrzegania przepisów prawa, lecz również do aktywnego działania w celu ochrony interesu spółki, a tym samym – do podejmowania decyzji zgodnych z zasadami uczciwości, rzetelności i profesjonalizmu. W niniejszym opracowaniu zostaną przeanalizowane różne wymiary tego obowiązku, zarówno od strony jego normatywnego umocowania, jak i praktycznych konsekwencji jego niedochowania.

Szczególna uwaga zostanie poświęcona granicom odpowiedzialności członków rady nadzorczej, które mogą się kształtować w zależności od charakteru naruszenia obowiązku lojalności oraz jego skutków dla spółki. Przedstawiona zostanie również relacja pomiędzy zakresem swobody działania członków organu nadzorczego a ich potencjalną odpowiedzialnością – zarówno cywilnoprawną, organizacyjną, jak i, w określonych przypadkach, karną. Celem referatu jest nie tylko zdefiniowanie istoty obowiązku lojalności, lecz także wskazanie jego praktycznego znaczenia w kontekście współczesnego zarządzania korporacyjnego.

Rozwinięcie

Obowiązek lojalności członka rady nadzorczej w polskim porządku prawnym

Obowiązek lojalności, jako kluczowy element odpowiedzialności członków organów spółek kapitałowych, zyskał w ostatnich latach wyraźne umocowanie normatywne w polskim porządku prawnym. Choć przez długi czas nie był on wyrażony wprost w przepisach ustawy – Kodeksu spółek handlowych (KSH) (Kodeks spółek handlowych, 2000), jego istnienie nie budziło wątpliwości ani w doktrynie, ani w orzecznictwie. Wywodziło go z ogólnych zasad odpowiedzialności członków organów, zwłaszcza z art. 293 § 1 KSH w przypadku spółek z ograniczoną odpowiedzialnością oraz art. 483 § 1 KSH w odniesieniu do spółek akcyjnych. Obowiązek ten interpretowano jako konieczność działania zgodnego z interesem spółki oraz unikania konfliktów interesów i zachowań mogących prowadzić do nadużycia pozycji organu.

W prawie porównawczym obowiązek lojalności ma ugruntowaną pozycję – szczególnie w systemie common law jako „duty of loyalty”, obejmujący m.in. zakaz osiągnięcia osobistych korzyści kosztem interesu spółki, czy w niemieckim prawie spółek (Aktiengesetz), które akcentuje wymóg działania w interesie Gesellschaft (Gesellschaftsinteresse).

W Polsce dopiero nowelizacja Kodeksu spółek handlowych z dnia 9 lutego 2022 r., wprowadzona ustawą o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw, uregulowała obowiązek lojalności wprost w odniesieniu do wszystkich typów spółek kapitałowych. W nowelizacji zaakcentowano, że obowiązek lojalności – choć wcześniej powszechnie uznawany – wymaga jasnego i literalnego wyrażenia ze względów systemowych, a także dla zwiększenia efektywności nadzoru korporacyjnego.

W szczególności, zgodnie z art. 214¹ § 1 KSH, członek rady nadzorczej spółki akcyjnej jest zobowiązany do dochowania lojalności wobec spółki oraz do działania z należytą starannością wynikającą z zawodowego charakteru wykonywanej funkcji. Artykuł ten stanowi bezpośrednie normatywne potwierdzenie, że członkowie rady nadzorczej – mimo że nie zarządzają spółką – ponoszą odpowiedzialność za swoje działania i zaniechania w kontekście interesu spółki. Również § 2 tego przepisu wprowadza również obowiązek zachowania poufności – także po wygaśnięciu mandatu – co stanowi rozszerzenie standardów lojalnościowych.

Analogiczne uregulowania wprowadzono dla członków zarządu w spółce akcyjnej (art. 377¹ KSH), członków zarządu w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością (art. 209¹ KSH) oraz członków organów prostej spółki akcyjnej (art. 300⁵⁴ KSH), co tworzy spójną strukturę obowiązku lojalności w całym systemie prawa spółek.

W uzasadnieniu do nowelizacji podkreślono, że obowiązek lojalności był dotychczas realizowany jedynie w formie częściowych rozwiązań – np. zakazu konkurencji, zakazu reprezentacji w sytuacjach konfliktu interesów – lecz brakowało jego pełnej, systemowej regulacji (Sejm RP, 2021). Nowe przepisy mają zatem charakter porządkujący oraz normatywnie doprecyzowujący dotychczasowe standardy interpretacyjne.

Wprowadzenie obowiązku lojalności, jak podkreślono w uzasadnieniu ustawy ma również istotne znaczenie praktyczne. Po pierwsze, stawia ono wyraźne wymagania wobec członków rady nadzorczej w zakresie ich od-

powiedzialności cywilnoprawnej i organizacyjnej. Po drugie, wzmacnia standardy etyczne i profesjonalne, których zachowanie jest niezbędne dla budowy trwałego zaufania w relacjach wewnątrz spółki i wobec jej otoczenia gospodarczego.

Podsumowując, obowiązek lojalności członka rady nadzorczej został w polskim porządku prawnym w pełni usankcjonowany ustawowo dopiero w 2022 roku. Stanowi on integralny element ram prawnych nadzoru korporacyjnego i mechanizm ochrony interesu spółki przed niełojalnymi lub nieprofesjonalnymi działaniami organów nadzorczych.

Treść obowiązku lojalności.

Ustawodawca nakłada na członków rady nadzorczej spółki kapitałowej obowiązek lojalności. Natomiast obowiązek ten został sformułowany jako klauzula generalna, w kodeksie spółki handlowych ani żadnym innym akcie normatywnym nie zdefiniowano tego pojęcia. Rozważania w zakresie treści obowiązku lojalności można rozpocząć od wykładni językowej. Zgodnie ze Słownikiem Języka Polskiego lojalności należy rozumieć jako uczciwość i rzetelność w stosunkach z ludźmi lub jako praworządności i prawomysłność (Słownik Języka Polskiego, 2025).

Z kolei Wielki Słownik Języka Polskiego definiuje lojalność jako cechę kogoś, kto dochowuje komuś wierności i jest wobec niego uczciwy (Wielki Słownik Języka Polskiego, 2025). Zgodnie z Encyklopedią Wydawnictwa Naukowego PWN pojęcie to oznacza: postępowanie zgodne z przyjętymi zobowiązaniami lub istniejącym prawem, jak również jako prawość, wierność, rzetelność w stosunkach z ludźmi (Encyklopedia Wydawnictwa Naukowego PWN, 2025).

Jak się wskazuje w doktrynie chodzi tu o wymóg (lub oczekiwanie) wobec uczestnika stosunku cywilnoprawnego, by działał w sposób uczciwy, rzetelny i respektował określony system wartości, określany również mianem dobrych obyczajów lub zasad uczciwego postępowania w obrocie.

Pojęcie lojalności jako obowiązku najczęściej pojawia się w prawie zobowiązań, choć wprost zostało wyrażone jedynie w art. 760 Kodeksu cywilnego (Popiołek, 2021). Uznaje się, że obowiązek ten ma ogólny, celowo nieprecyzowany charakter, a jego konkretyzacja zależy od specyfiki danego

stosunku prawnego, w tym od rodzaju świadczeń stron oraz okoliczności towarzyszących realizacji zobowiązania. Tak również rozumie się pojęcie lojalności w prawie handlowym, w tym w odniesieniu do stosunków korporacyjnych.

W piśmiennictwie powszechnie uznaje się, że istnieje ogólna zasada lojalności, rozumiana jako powinność członków organów do działania w sposób uczciwy i zgodny z dobrymi obyczajami wobec spółki oraz jej współników. Jednocześnie zwraca się uwagę na występowanie konkretnych, szczególnych form tego obowiązku (Bielecki, 2005).

W literaturze przedmiotu panuje zgodność co do tego, że lojalność – rozumiana jako wymóg uczciwego postępowania – stanowi integralny element stosunku organizacyjnego łączącego członka organu ze spółką, który powstaje na skutek powołania do pełnienia funkcji (Szwaja, 2013). Obowiązek ten wynika z faktu, że członkowie organów zarządzają majątkiem nienależącym do nich, lecz do współników będących ekonomicznymi właścicielami spółki, co rodzi konieczność działania w zgodzie z jej interesem i dbania o jego realizację (Błaszczak, 2013). Relacja ta bywa przyrównywana do stosunku zlecenia o szczególnym charakterze zaufania), którego poziom jest znacząco podwyższony (Uchwała SN z 22.10.2009 r., III CZP 63/09, OSNC 2010, nr 4, poz. 55). Oczekiwane zaufanie obejmuje między innymi przekonanie o lojalności osoby powołanej do organu (Popiołek 2021; Safjan 2012). Niewątpliwie pomiędzy lojalnością a zaufaniem – rozumianym jako szczególna więź emocjonalna – istnieje ścisła zależność (Wyrok SN z 4.02.2011 r., II PK 199/10, OSNP 2012, nr 7-8, poz. 90).

Ponadto, obowiązek lojalności wobec spółki stanowi nieodzowną przeciwwagę dla szerokich kompetencji, jakie ustawodawca przyznaje członkom organów, a także dla swobody decyzji, jaką dysponują w zakresie zarządzania działalnością spółki (Popiołek 2021, Safjan 2012).

Zaufanie, którym darzeni są poszczególni członkowie organów spółki – a nie organ jako zbiorowy podmiot – pozostaje ściśle związane z zasadą osobistego wykonywania powierzonych im obowiązków. Zasada ta wpływa nie tylko na charakter ich funkcji, lecz także na przesłanki oraz zakres odpowiedzialności, jaką mogą ponosić.

Jednocześnie, osobisty charakter zaufania będącego podstawą powołania danej osoby do zarządu bądź rady nadzorczej nie oznacza, że człon-

kowie tych organów mają pełnić funkcję reprezentantów osób, które ich wybrały (Popiołek, 2021). Przeciwnie – ich działania powinny być w pełni ukierunkowane na interes spółki jako odrębnego bytu prawnego. W praktyce jednak, ze względu na występujące często więzi osobiste – w tym także relacje natury rodzinnej, politycznej czy towarzyskiej – osoby powołane do organów mogą utożsamiać się bardziej z interesami tych, którzy je powołali, niż z interesem samej spółki (Lis, Sterniczuk, 2005). Takie podejście prowadzi do wypaczenia idei lojalności, której adresatem powinna być wyłącznie spółka, a nie konkretni wspólnicy czy inne osoby mające wpływ na decyzję o powołaniu.

Żadna norma prawna ani wewnętrzna regulacja spółki nie może skutecznie uchylić obowiązku lojalności funkcjonariuszy wobec spółki, niezależnie od trybu ich powołania czy organu, którego są członkami tej powinności, polegające na podporządkowaniu się interesom osób trzecich – w tym nawet innym organom spółki – musi skutkować odpowiedzialnością (Błaszczuk, 2013). Może ona przybrać formę odpowiedzialności organizacyjnej, cywilnoprawnej wobec spółki, a w określonych przypadkach również odpowiedzialności karnej, niezależnie od osobistych motywacji i intencji działania sprzecznego z interesem spółki.

Interes spółki jako granica lojalności

W ogólnym ujęciu „interes spółki” oznacza dążenie do długoterminowego sukcesu i stabilności przedsiębiorstwa. Historycznie utożsamiany był on głównie z maksymalizacją wartości dla akcjonariuszy, jednak współczesne podejścia coraz częściej uwzględniają szersze grono interesariuszy, takich jak pracownicy, wierzyciele, konsumenci czy środowisko naturalne (Freeman, 1984). Interpretacja tego pojęcia różni się istotnie pomiędzy systemami prawnymi, odzwierciedlając odmienne tradycje prawne oraz kultury korporacyjne.

W Stanach Zjednoczonych dominujący model ładu korporacyjnego opiera się na zasadzie prymatu akcjonariuszy. Od dyrektorów oczekuje się działania w najlepszym interesie właścicieli kapitału, skupiając się na maksymalizacji zysków i wartości akcji (Friedman, 1970). Choć kwestie związane z ochroną środowiska, odpowiedzialnością społeczną i ładem (ESG)

zyskują na znaczeniu, są one uznawane za istotne jedynie w takim zakresie, w jakim przynoszą korzyść akcjonariuszom w długiej perspektywie (Fish, Solomon, 2020).

Z kolei Kanada prezentuje bardziej inkluzyjne podejście do celu działalności spółek. Po przełomowym orzeczeniu w sprawie *BCE Inc. v. 1976 Debentureholders* z 2008 r., kanadyjskie prawo uznaje, że członkowie zarządu mogą brać pod uwagę interesy innych interesariuszy, realizując swoje obowiązki powiernicze (Supreme Court of Canada, 2008). Oznacza to szersze rozumienie interesu spółki, które obejmuje także kwestie zrównoważonego rozwoju i odpowiedzialności społecznej jako kluczowe elementy długofalowego sukcesu przedsiębiorstwa.

W Zjednoczonym Królestwie przyjęto model określany jako „oświecony prymat akcjonariuszy” (*enlightened shareholder value*), uregulowany w art. 172 ustawy o spółkach z 2006 r. (*UK Companies Act 2006*, s. 172). Dyrektorzy mają obowiązek działać w dobrej wierze, promując sukces spółki na rzecz jej akcjonariuszy, jednak przy tym są zobowiązani do uwzględniania szeregu innych czynników, w tym interesów pracowników, społeczności lokalnych oraz wpływu działalności na środowisko naturalne.

W polskim porządku prawnym pojęcie interesu spółki nie zostało wprost zdefiniowane w przepisach prawa, lecz jego kształt wyznacza Kodeks spółek handlowych, a coraz większą rolę odgrywa wpływ unijnego prawa spółek. Tradycyjnie polski model był zorientowany wokół interesu wspólników lub akcjonariuszy, jednak współczesne zmiany legislacyjne oraz rozwój debaty akademickiej prowadzą do szerszego uznania znaczenia interesariuszy w realizacji celów spółki.

Jak wskazuje się w orzecznictwie interes spółki handlowej odpowiada interesom wszystkich grup jej wspólników z uwzględnieniem wspólnego celu określonego w umowie (statucie) spółki (Wyrok SN z 5.11.2009 r., I CSK 158/09, OSNC 2010, nr 4, poz. 63). Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego niedopuszczalnym jest utożsamianie interesu spółki akcyjnej wyłącznie z interesem akcjonariusza większościowego, podobnie nie można uznać, że działanie obronne akcjonariusza mniejszościowego zawsze podyktowane jest interesem spółki lub zostaje podjęte w obiektywnym jej interesie.

W uzasadnieniu wyroku z dnia 8 marca 2005 r. Sąd Najwyższy wskazał, że działania godzące w interes spółki nie muszą sprowadzać się jedy-

nie do uchwał uszczuplających jej majątek bądź obniżających zysk (Wyrok SN z 8.03.2005 r., IV CK 607/04, LEX nr 289387). Równie dobrze mogą one polegać na naruszaniu dobrego imienia spółki lub jej organów, faworyzowaniu interesów osób trzecich kosztem interesu spółki, czy też stwarzaniu zagrożenia dla jej dalszego funkcjonowania. Działanie godzące w interes spółki może naruszać interes spółki nie tylko wtedy, gdy powoduje bezpośrednie szkody majątkowe, ale również wtedy, gdy wpływa niekorzystnie na całość sfery interesów spółki rozumianej szeroko, a więc obejmującej również aspekty niemajątkowe. Negatywne skutki uchwał mogą mieć zarówno charakter majątkowy – bezpośredni bądź pośredni – jak i niemajątkowy, ponieważ przepisy kodeksu spółek handlowych nie ustanawiają w tym zakresie żadnych ograniczeń.

W interesie spółki leży między innymi podejmowanie działań zgodnych z obowiązującym porządkiem prawnym, nawet jeśli ich naruszenie nie musi skutkować natychmiastowymi stratami finansowymi.

Z pojęciem interesu spółki ściśle związany jest termin ład korporacyjny (corporate governance), który odnosi się do systemu kierowania i zarządzania przedsiębiorstwem. Obejmuje on zasady, procedury i praktyki mające na celu zapewnienie przejrzystości działania, odpowiedzialności menedżerów oraz efektywności funkcjonowania organizacji. Dobry ład korporacyjny jest warunkiem zaufania inwestorów, ograniczenia ryzyk nadużyć oraz osiągnięcia trwałej wartości ekonomicznej.

Odpowiedzialność członka rady nadzorczej

Zgodnie z art. 293 §1 i art. 483 §1 KSH członek rady nadzorczej odpowiada wobec spółki za szkodę wyrządzoną działaniem lub zaniechaniem sprzecznym z prawem lub postanowieniami umowy spółki, jeżeli wyrządzono ją z winy. Tym samym naruszenie obowiązku lojalności, zwłaszcza świadome działanie przeciw interesowi spółki, może być podstawą do pociągnięcia członka rady nadzorczej do odpowiedzialności cywilnej.

W doktrynie pojawia się pytanie o możliwość zastosowania do członków rady nadzorczej tzw. business judgment rule. Choć instytucja ta dotyczy głównie zarządu, postulowana jest jej analogia w przypadku podejmowania trudnych decyzji nadzorczych, opartych na rzetelnych analizach i w dobrej

wierze. Może to prowadzić do wyłączenia odpowiedzialności w przypadku działania z należytą starannością i lojalnością, mimo negatywnego rezultatu dla spółki.

Kolegialność rady a odpowiedzialność indywidualna

Rada nadzorcza działa jako organ kolegialny, co oznacza, że decyzje podejmowane są wspólnie, zazwyczaj w formie uchwał. Niemniej jednak odpowiedzialność za naruszenie obowiązków ponosi każdy członek indywidualnie, chyba że wykaze, że nie brał udziału w podejmowaniu decyzji lub zgłosił sprzeciw.

Szczególną wagę przypisuje się dokumentowaniu sprzeciwu wobec uchwał naruszających interes spółki. Brak takiego sprzeciwu może zostać potraktowany jako akceptacja decyzji, co skutkuje współodpowiedzialnością za ewentualną szkodę.

Zakończenie

Obowiązek lojalności członka rady nadzorczej stanowi fundament zaufania korporacyjnego. Jego naruszenie może prowadzić do poważnych konsekwencji prawnych i reputacyjnych, a jednocześnie osłabia skuteczność nadzoru. W dobie rosnących oczekiwań wobec ładu korporacyjnego konieczne jest nie tylko praktyczne egzekwowanie tego obowiązku, ale także jego ustawowe wzmocnienie i doprecyzowanie. Granice odpowiedzialności powinny być jasne, ale zarazem pozostawiać miejsce dla rzetelnego i lojalnego podejmowania decyzji nadzorczych w warunkach niepewności gospodarczej.

Obowiązek lojalności członka rady nadzorczej pełni dziś funkcję nie tylko normatywną, lecz także systemową – wyznacza granice odpowiedzialności i stanowi podstawowy mechanizm ochrony interesu spółki jako samodzielnego bytu prawnego. W realiach współczesnego obrotu gospodarczego, w którym rośnie znaczenie zaufania, przejrzystości i etycznego nadzoru, lojalność członka organu nadzorczego nabiera szczególnego znaczenia praktycznego.

Jasne określenie jej treści, relacji do interesu spółki oraz konsekwencji naruszenia pozwala nie tylko podnieść standardy nadzoru, lecz także ograniczyć ryzyko sporów i nieprawidłowości w działalności spółek kapitałowych. Lojalność ta nie może być pojmowana jako lojalność względem osób powołujących, lecz wyłącznie względem spółki, która jako osoba prawna stanowi wyłącznego adresata obowiązku. Tylko takie podejście może zapewnić rzeczywistą skuteczność nadzoru korporacyjnego i wzmacniać zaufanie do instytucji ładu spółek kapitałowych.

Spis literatury cytowanej

- Bielecki, M. (2005). Podstawowe przejawy obowiązywania zasady lojalności. *Prawo Spółek*, 2005(4), 20–27.
- Błaszczuk, P. (2013). *Ochrona wspólnika mniejszościowego spółki zależnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Edward Freeman, R. (1984). *Strategic Management: A Stakeholder Approach*. Boston: Pitman.
- Encyklopedia PWN. (b.d.). *Lojalność*. Pobrane 30 maja 2025 z <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/lojalnosc;4009038.html>
- Fisch, J. E., & Solomon, S. D. (2020). Should Corporations Have a Social Purpose? *Texas Law Review*, 99(1), 141–184.
- Friedman, M. (1970). The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. *The New York Times Magazine*, 173–178.
- Lis, K. A., Sterniczuk, H. (2005). *Nadzór korporacyjny*. Kraków: Oficyna Ekonomiczna.
- Opalski, A. (2008). Obowiązek lojalności w spółkach kapitałowych. *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, (2), 467–501.
- Parliament of the United Kingdom. (2006). *Companies Act 2006*, section 172. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/section/172>
- Pilich, M. (2006). Zasady współzycia społecznego, dobre obyczaje czy dobra wiara? Dylematy nowelizacji klauzul generalnych prawa cywilnego w perspektywie europejskiej. *Studia Prawnicze*, (4), 37–57.
- Pokrzywniak, J. (2003). Obowiązek lojalności jako element stosunku obligacyjnego. *Monitor Prawniczy*, (19), 885–889.
- Popiołek, W. (2021). Obowiązek lojalności członków organów kolegialnych spółek handlowych. *Przegląd Prawa Handlowego*, (9), 28–35.
- Safjan, M. (1990). Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji). *Państwo i Prawo*, (11), 48–59.
- Safjan, M. (2012). W: Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna* (red. M. Safjan). Warszawa: C.H. Beck.

- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2000). *Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych* (Dz. U. z 2024 r. poz. 18 z późn. zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (2021). *Druk nr 1515. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks spółek handlowych oraz niektórych innych ustaw*. <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=1515> (dostęp: 30.05.2025).
- SJP PWN. (b.d.). *Lojalność*. Pobrane 30 maja 2025 z <https://sjp.pwn.pl/slowniki/lojalno%C5%9B%C4%87.html>
- Supreme Court of Canada. (2008). *BCE Inc. v. 1976 Debentureholders*, [2008] 3 SCR 560 [BCE Inc. przeciwko posiadaczom obligacji z 1976 r.].
- Szwaja, J. (2013). W: S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, J. Szwaja, *Kodeks spółek handlowych*, t. 3, *Spółka akcyjna. Komentarz do artykułów 301–490*. Warszawa: C.H. Beck.
- Wielki słownik języka polskiego. (b.d.). *Lojalność/Wierność*. Pobrane 30 maja 2025 z <https://wsjp.pl/haslo/podglad/4064/lojalnosc/516402/wiernosc>

VII

ROZDZIAŁ VII

Wiktoria Bednarz

Uniwersytet Rzeszowski

Wydział Prawa i Administracji

Pomiędzy pracą a zabawą – ochrona prawna nieletnich influencerów

Streszczenie: Artykuł poświęcony został analizie zarobkowej aktywności dzieci w mediach społecznościowych. W pierwszej części omówiono definicję zjawiska i podstawowe pojęcia, zwracając uwagę na rolę rodziców jako inicjatorów i organizatorów obecności dziecka w przestrzeni cyfrowej. Następnie dokonano analizy krajowych regulacji prawnych dotyczących pracy dzieci, w tym przepisów Konstytucji RP oraz Kodeksu pracy. Szczególną uwagę poświęcono ochronie dobra dziecka i zarządowi jego majątkiem na gruncie Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, wskazując na ryzyko wyzysku i komercjalizacji jego wizerunku. W ostatnim rozdziale odniesiono się do międzynarodowej praktyki legislacyjnej, wskazując na możliwe kierunki dostosowania polskiego prawa do wyzwań cyfrowej rzeczywistości.

Słowa kluczowe: kidinfluencer, prawa dziecka, praca dzieci, zatrudnienie nieletnich, zarząd majątkiem

Abstract: The article is devoted to the analysis of children's economic activity on social media. The first part discusses the definition of the phenomenon and basic concepts, drawing attention to the role of parents as initiators and organisers of their children's presence in the digital space. This is followed by an analysis of

national legal regulations concerning child labour, including the provisions of the Polish Constitution and the Labour Code. Particular attention is paid to the protection of the child's welfare and the management of their assets under the Family and Guardianship Code, pointing to the risk of exploitation and commercialisation of their image. The last chapter refers to international legislative practice, pointing to possible directions for adapting Polish law to the challenges of the digital reality.

Keywords: kid influencer, children's rights, child labour, employment of minors, asset management

Wstęp

Dynamicznie postępujący proces cyfryzacji nieustannie modyfikuje sposób, w jaki żyjemy, komunikujemy się i uczestniczymy w życiu społecznym. Młodsze pokolenia dorastają w środowisku zdominowanym przez cyfrowe technologie, natomiast media społecznościowe stają się naturalną przestrzenią dla ich codziennej aktywności. Wraz z rozwojem platform społecznościowych, dzieci stały się nie tylko odbiorcami treści tam publikowanych, lecz również ich twórcami – bardzo często profesjonalnymi, nastawionymi na zarobek. Coraz powszechniejsze zjawisko potwierdzone zostało również wieloma badaniami. Według raportu „Social media” przygotowanego przez Gemius we współpracy z Polskimi Badaniami Internetu oraz IAB Polska wskazano, iż najbardziej zaangażowanymi użytkownikami mediów społecznościowych są osoby młode (pokolenie Z i Alfa), które najwięcej czasu spędzają na platformach YouTube oraz Tik – Tok (Kulisz, 2024). Z kolei, dane udostępnione przez portal Supplygem.com dotyczące gospodarki twórców z 2024 r. wskazują, że młodzi twórcy zaczynają osiągać przychody znacznie wcześniej niż poprzednie pokolenia, co staje się dla nich bardziej kuszącą alternatywą wobec kontynuacji edukacji na studiach (Griffith, 2024).

Wraz z ciągle rosnącą popularyzacją obecności dzieci w internecie pojawiają się pytania dotyczące formy przejawianych aktywności. Czy udział w sponsorowanych kampaniach reklamowych, zawieranie współprac oraz prowadzenie w tym celu profilu w mediach społecznościowych to wciąż forma zabawy, czy jednak praca, która wymaga regularnego nakładu czasu,

wysiłku i pewnego rodzaju odpowiedzialności? Granica pomiędzy dziecięcą aktywnością a pracą staje się coraz bardziej zatarta, co wzbudza dyskusję wśród ustawodawców, jak i psychologów oraz pedagogów. Zauważyć można, że wiele działań dzieci w internecie przypomina tradycyjne formy pracy, bowiem niekiedy mają one ściśle określone harmonogramy wskazujące na terminy publikacji postów, współpracują z markami, a ich aktywność generuje dochody pieniężne.

Pomimo że tworzenie treści w mediach wiele dzieci traktuje jako zabawę, formę dzielenia się własnymi zainteresowaniami czy wyrażanie własnego „ja”, to nie można pominąć faktu, że coraz częściej w ten sposób spędzania czasu zaangażowani są dorośli – rodzice, agencje marketingowe, menadżerowie oraz firmy zlecające tworzenie reklam danego produktu. To dla nich działalność dziecka staje się źródłem dochodu. W takich sytuacjach, nieletni zaczynają funkcjonować w rzeczywistości przypominającej środowisko pracy, w którym oczekuje się zaangażowania, systematyczności, profesjonalizmu i umiejętności dostosowania się do oczekiwań odbiorców oraz zleceniodawców. Duże znaczenie ma również wpływ tej *quasi* zawodowej działalności na rozwój dziecka i jego dobrostan psychiczny. Stała obecność w sieci wiąże się nie tylko tworzeniem treści, lecz naraża ona również na ocenę, krytykę, a niekiedy hejt ze strony internautów. Wobec tego dzieci mogą doświadczać trudności w odróżnieniu własnej wartości od opinii innych, co prowadzi wielokrotnie do zaniżenia ich samooceny oraz przewlekłego stresu. Ponadto zatracie granicy pomiędzy czasem wolnym a „pracą” może negatywnie wpływać na edukację, relację z rówieśnikami oraz rodziną.

Coraz powszechniejsze staje się również zjawisko tzw. komercjalizacji dzieciństwa, widoczne w przypadku dziecięcych *influencerów*. Dzieci od najmłodszych lat obecne w mediach społecznościowych często tracą możliwość eksploracji świata w sposób naturalny i zgodny z rytmem dzieciństwa. W zamian oferowany jest im świat profesjonalnych sesji zdjęciowych, współprac oraz kontroli wizerunku.

W obliczu tych wyzwań pojawia się konieczność dostosowywania aktualnie obowiązujących ram prawnych dotyczących pracy dzieci w środowisku cyfrowym. Choć niektóre państwa wprowadziły już odpowiednie regulacje, to w wielu z nich prawo nie nadąża za tempem rozwoju technologii.

Również w polskim systemie prawnym wskazana kwestia nie została uregulowana, a jedynie w niektórych przypadkach można korzystać pomocniczo z obecnego dorobku prawnego. Stan ten stwarza ryzyko wykorzystywania dzieci jako „narzędzi” w celach marketingowych, bez uwzględniania ich podstawowych potrzeb.

Rozwinięcie

Charakterystyka zjawiska i terminologia

Wskazać należy, że globalny rynek tzw. *influencer marketingu* rozwija się niezwykle dynamicznie i znacząco wpływa na sposób, w jaki funkcjonują współczesne media społecznościowe. W 2015 roku jego wartość wyniosła 1,7 miliardów dolarów, natomiast według prognoz w 2025 roku może osiągnąć ona poziom 32 miliardów dolarów. Tendencja wzrostowa uwidacznia się również na naszym rynku, bowiem obecna wartość tego sektora może wynosić 1 miliard złotych (Stec, 2025). Uwidaczniająca się dynamika stanowi potwierdzenie, że *influencerzy* – w tym dzieci i młodzież, stają się istotnym punktem strategii wielu marek. W związku ze zwiększającą się popularnością sektora cyfrowego, rośnie ilość osób zajmujących się tą profesją. Obecnie szacuje się, że w Polsce działa około 100 tys. *Influencerów* (Stec, 2025).

W międzynarodowej czołówce najpopularniejszych youtuberów znajdują się dzieci. Co więcej statystyki te nie dotyczą kanałów prowadzonych w ramach „YouTube Kids”, lecz są ogólnym zestawieniem wyświetleń oraz obserwacji w głównym pulpicie platformy. Aktualne rankingi subskrypcji wskazują, że w ich ścisłej czołówce znajdują się osoby niepełnoletnie, często w wieku, który w sposób formalny wyklucza możliwość posiadania przez nich konta na danym portalu społecznościowym. Przykładowo, aby założyć profil na Tik – Tok użytkownik musi mieć ukończony 13. rok życia. Aby jednak ominąć tę regulację, profile zakładane są przez rodziców tych dzieci bądź też powszechną praktyką jest zawyżenie wieku na etapie rejestracji. Pomimo powyższego ograniczenia wiekowego, to właśnie dzieci są głównymi bohaterami nagrań, budują-

cymi zasięgi, liczbę *followersów* i generującymi przychody z tego tytułu. W 2024 roku Ewa Diana Kidisjuk (urodzona 2014 roku) będąca twarzą kanału Kids Diana Show, na którym publikowano piosenki i *unboxingi* zajęła szóste miejsce we wskazanym rankingu, posiadając 122 miliony subskrybentów na samym YouTube (Białecka, 2024). Siódme i dziewiąte miejsce również należało do nieletnich – Władysława i Nikity Waszetkow oraz Anastazji Sejgiejewnej Radzinskaja. Z kolei pierwsze dziecko pochodzące z Polski uplasowało się na osiemdziesiątym dziewiątym miejscu (Białecka, 2024). Działalność w internecie oprócz popularności przynosi także rzeczywisty zysk, niekiedy wynoszący w skali roku kilkadziesiąt milionów dolarów. Jako przykład może posłużyć osoba trzynastoletniego Ryana Kaji, który za pomocą swojego kanału *Ryan's Words* zarabia nawet 30 milionów dolarów (Martinez, 2024). Jego aktywność w sieci polega m.in. na dodawaniu recenzji zabawek, pokazywaniu eksperymentów naukowych oraz prezentowaniu treści edukacyjnych dla dzieci. Oprócz wpływów z YouTube, na jego zarobki składają się również dochody z własnej linii produkcyjnej zabawek i ubrań, a także z kontraktu ze stacją telewizyjną Nickelodeon.

Zauważalny staje się fakt, że współczesna przestrzeń cyfrowa wciąż modyfikuje sposób postrzegania dzieciństwa, roli mediów w codziennym życiu oraz popularności. Z tego też powodu pojęcie *influencer* stało się powszechnie używane w języku codziennym. Pochodzenie terminu sięga 2001 roku, kiedy to amerykański ekonomista i psycholog Robert Cialdini opublikował książkę „Wywieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka” (sjp.pwn.pl, 2025). Słowo to wywodzi się od angielskiego czasownika *influence*, oznaczającego wpływ, a według słownika języka polskiego oznacza osobę, która zdobyła popularność w internecie i korzysta ze swojej sławy poprzez wpływanie na swoich odbiorców, ich światopogląd, gust itp. (sjp.pwn.pl, 2025). Ponadto w marketingu wyróżnia się również tzw. *influencer marketing*, w którym osoby związane z konkretną marką nawiązują współpracę z *influencerami* w celu zareklamowania swoich usług/produktów w ich mediach społecznościowych (Wikipedia Wolna encyklopedia, 2025). Stają się oni tym samym nowymi liderami w kreowaniu opinii, a ich siła oddziaływania na widza wynika z autentyczności oraz z ciągle utrzymywanego z nim kontaktu.

Jak już wskazano, szczególną rolę w obszarze marketingu internetowego zajmują osoby poniżej 18 roku życia, zwane *kidinfluencerami*. Są to przede wszystkim dzieci i młodzież, które zbudowały lub nadal budują swoją obecność na platformach społecznościowych, tworzące treści sponsorowane, mające na celu przyciągnięcie uwagi odbiorców oraz wygenerowania licznych wyświetleń (Wikipedia The Free Encyclopedia, 2025).

Kidinfluencerzy prezentujący treści na swoich profilach i kanałach nie- rzadko działają przy pomocy i pod ścisłą kontrolą dorosłych, zazwyczaj rodziców. Ich rola w procesie tworzenia i publikacji materiałów jest istotna z wielu perspektyw, m.in. organizacyjnej, prawnej, a także emocjonalnej. Ze względu na wiek, dzieci nie mogą samodzielnie prowadzić mediów społecznościowych (według wymogów wielu portali jest to możliwe od 13 roku życia), a także samodzielnie rozporządzać swoim wizerunkiem. Z tego względu ich rodzice lub opiekunowie prawni pełnią funkcję menadżerów, a często również reżyserów i producentów publikowanych treści. Wskazać należy, że to osoby dorosłe zakładają i zarządzają kontami na mediach społecznościowych, nawiązują współpracę, odpowiadają za terminowość publikacji oraz kontakt z obserwatorami. W zdecydowanej większości przypadków stają się oni inicjatorami obecności dzieci w mediach społecznościowych, gdyż najczęściej podejmują decyzje o założeniu profilu na popularnych portalach, widząc w tej działalności szansę na rozwój kariery oraz potencjalnie możliwe do uzyskania korzyści finansowe.

Cały mechanizm osiągnięcia popularności zazwyczaj oparty jest na klasycznym schemacie. Początkowo aktywność w internecie ma charakter standardowego dzielenia się codziennym życiem dziecka i rodziny ze znajomymi. Jednakże wraz ze wzrostem liczby wyświetleń, obserwujących oraz zainteresowaniem ze strony określonych marek, działalność ta ulega często przekształceniu w zaplanowane i zorganizowane przedsięwzięcie z udziałem dziecka. Zauważyć można, że to opiekunowie prawni dziecka podejmują decyzje dotyczące strategii rozporządzania wizerunkiem dziecka, kierunku rozwoju jego profilu, a także zakresu współpracy. Często nieletni jedyni odgrywają określoną rolę i wykonują czynności przed kamerą lub telefonem, będąc wykonawcami scenariusza. Dlatego w wielu przypadkach uznać należy, że aktywność prowadzona pod wizerunkiem dziecka, w rzeczywistości zarządzana

i ściśle kontrolowana jest przez dorosłych, którzy w swoich działaniach kierują się nie tylko dobrem dziecka, ale również motywami natury ekonomicznej, a także niekiedy własnymi ambicjami i marzeniami.

Rola opiekunów ustawowych jako osób inicjujących i kierujących aktywnością dzieci w sieci wymaga szczególnej uwagi z punktu widzenia ustawodawcy. Wraz z rosnącą liczbą nieletnich influencerów pojawia się konieczność stworzenia odpowiednich mechanizmów ochrony praw dzieci jako twórców oraz uregulowania sytuacji, w której dziecko może stać się „produktem medialnym” wykreowanym przez swoich opiekunów prawnych.

Głównym czynnikiem wpływającym na rosnący popyt na pracę za pośrednictwem internetu jest stosunkowo wysoki stopień integralności mediów społecznościowych z życiem codziennym osób w różnym wieku. Zgodnie z danymi statystycznymi, aż 62,6% światowej populacji korzysta z tego typu narzędzi komunikacji, a przeciętny użytkownik spędza na nich ok 2 godziny 20 min dziennie (Ferenc, 2025). Ponadto, bycie obecnym w sieci, zdobywanie nowych obserwujących, publikowanie postów, uzyskiwane polubieni i komentarze, to dla wielu osób sposób wyrażania siebie, a możliwość oglądania swoich idoli w sieci staje się formą rozrywki stanowiącej alternatywę dla tradycyjnych mediów. Natomiast z perspektywy rodziców i producentów działalność dzieci w sieci może przynosić duże korzyści finansowe. Wiele przedsiębiorstw zajmujących się tworzeniem produktów przeznaczonych dla dzieci chętnie zawiera współpracę z młodymi twórcami i ich opiekunami z uwagi na fakt, iż to najmłodsi są w stanie dotrzeć do najtrudniejszej do zdobycia grupy konsumentów – dzieci oraz ich rodziców. Reklamy z udziałem nieletnich postrzegane są również jako bardziej wiarygodne, natomiast M. Starosta w swojej publikacji wskazała, że dziecko jako bohater reklam przyciąga bardziej swoich rówieśników, a tym samym występuje jako paraautorytet (Starosta, 2012). W związku z tym duże znaczenie ma również czynnik rozpoznawalności i prestiżu, który w rozumieniu wielu dorosłych rozumiany jest jako uznanie wśród społeczności, a także ułatwienie w zdobywaniu kontaktów i współprac z pożądanymi producentami.

Regulacje prawne odnoszące się do pracy dzieci

Warto zwrócić uwagę na fakt, że działalność dzieci w internecie, choć może przypominać zabawę, to w rzeczywistości coraz częściej posiada wiele cech stosunku pracy określonych w art. 22 §1 Kodeksu pracy (dalej jako: KP) (Kodeks pracy, 1974), do których należą: wykonywanie pracy określonego rodzaju, pod kierownictwem pracodawcy, w miejscu i czasie przez niego wyznaczonym oraz pobieranie za to wynagrodzenia (Kodeks pracy, 1974). Aktywność ta wymaga regularnego nagrywania i publikowania materiałów, niekiedy obecności na planach zdjęciowych – za co dziecko lub jego opiekunowie otrzymują wynagrodzenie pieniężne, barterowe lub w innej formie gratyfikacji. W praktyce oznacza to, że możemy mieć do czynienia z pracą zarobkową, nawet jeśli nie jest ona w ten sposób formalnie określana. Mimo tego istnieje jednak wiele trudności w zakwalifikowaniu tego rodzaju działalności jednoznacznie jako stosunku pracy. Przede wszystkim nie jest to klasyczne podporządkowanie pracodawcy, a także często brakuje „przymusu” wykonywania pracy w miejscu ściśle wyznaczonym przez niego i pod jego nadzorem. Ciężko również jednoznacznie oddzielić sposób bycia i wyrażania się przez dziecko od zorganizowanej oraz powtarzalnej działalności nastawionej na osiągnięcie zysku (Kurosz i Kurzynoga, 2024). Z tego powodu w zagranicznej literaturze podkreśla się konieczność stworzenia odrębnych regulacji prawnych dla tego rodzaju aktywności dzieci, które nie będą skorelowane z typowymi cechami stosunku pracy (Kurosz i Kurzynoga, 2024).

Z kolei Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (dalej jako: Konstytucja) (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997), jako akt normatywny najwyższego rzędu, zawiera ogólne gwarancje odnoszące się do ochrony pracy. W art. 65 ust. 3 wskazano, że stałe zatrudnienie dzieci do lat 16 jest zakazane (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997). Natomiast formy oraz charakter dopuszczalnych wyjątków od tej zasady określa Kodeks pracy (Florczak-Wątor, 2023). Tym samym ustawodawca wprowadził kategoryczny zakaz angażowania dzieci do pracy w celach ekonomicznych poniżej wskazanego wieku zarówno w ramach stosunku pracy, jak i umowy cywilnoprawnej oraz wolontariatu. Ograniczenie prze-

widziane w art. 65 ust. 3 Konstytucji stanowi ponadto realizację konstytucyjnego obowiązku władz publicznych określonego w art. 72 Konstytucji w zakresie ochrony praw dziecka. Poniekąd w sprzeczności ze wskazaną regulacją może pozostawać art. 48 Konstytucji stanowiący, że rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem, z jednoczesnym uwzględnieniem dojrzałości dziecka (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997). W doktrynie wskazuje się, że owe uwzględnienie stopnia dojrzałości powinno być brane przez rodziców wraz ze wzrostem wieku, zwłaszcza przy podejmowaniu decyzji o charakterze wychowawczym (Florczak-Wątor, 2023).

W ogólnym znaczeniu do zagadnienia wykonywania pracy przez dzieci odnoszą się również akty prawa międzynarodowego. Artykuł 32 Konwencji o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 roku (dalej jako: Konwencja o prawach dziecka lub Konwencja) (Konwencja o prawach dziecka, 1989) konstytuuje prawo dziecka do ochrony przed ekonomicznym wyzyskiem oraz wykonywaniem pracy niebezpiecznej, kolidującej z kształceniem dziecka, a także szkodliwej dla jego zdrowia oraz rozwoju na wielu płaszczyznach – umysłowej, fizycznej, moralnej, duchowej i społecznej (Konwencja o prawach dziecka, 1989). Na tej podstawie państwa – strony mają obowiązek podjęcia kroków ustawodawczych ustanawiających w szczególności minimalny poziom wiekowy dla ubiegania się o podjęcie pracy oraz przepisów odnoszących się do warunków zatrudnienia oraz jego wymiaru czasowego (Konwencja o prawach dziecka, 1989). W kontekście publikacji materiałów (zdjęć, filmików) w sieci istotny staje się również art. 16 Konwencji stanowiący, że dziecko ma prawo do ochrony przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w jego życie prywatne, rodzinne lub domowe, a także przed zamachami na jego dobra osobiste w postaci honoru i reputacji (Konwencja o prawach dziecka, 1989). Ponadto strony konwencji są obowiązane do poszanowania prawa dziecka do wypoczynku, czasu wolnego, uczestnictwa w zajęciach rekreacyjnych, zabawach oraz nieskrępowanego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym (Konwencja o prawach dziecka, 1989).

Do problematyki pracy dzieci odniesiono się również w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 19 grudnia 1966 r. (dalej jako: Pakt) (Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, 1966). W artkule 10 ust. 3 wskazano, że nale-

ży chronić dzieci i młodzież przed wyczerpaniem ekonomicznym bądź społecznym. Natomiast zatrudnianie ich przy pracy szkodliwej dla moralności i zdrowia, niebezpiecznej dla życia oraz uniemożliwiającej ich normalny rozwój, powinno być ustawowo karalne – zgodnie z regulacjami wewnętrznymi państw – stron Paktu (Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, 1966). Powinny one również określić minimalny wiek, poniżej którego odpłatne zatrudnianie dzieci powinno być zabronione i podlegać sankcjom (Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, 1966).

Pomimo poruszenia istotnych dla ochrony praw dzieci zagadnień powyższe dokumenty miały jedynie charakter instrukcyjny dla państw – stron i nie wskazały jednoznacznie minimalnego wieku dopuszczenia dzieci do pracy. Do tej kwestii odniesiono się w kilku Konwencjach MOP, jednak nie wszystkie dotyczyły zatrudnienia w znaczeniu ogólnym, bowiem część z nich regulowała wiek pracy w określonych sektorach, takich jak przemysł (Konwencja nr 5 oraz nr 123) oraz rolnictwo (Konwencja nr 10), a także w dziedzinie marynarki (Konwencja nr 7) i rybołówstwa (Konwencja nr 112). Ostatnią regulacją dotyczącą najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia jest Konwencja nr 138 z dnia 26 czerwca 1973 r. (Konwencja nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973), w której na mocy artykułu 2 postanowiono, że najniższy wiek dopuszczenia do zatrudnienia lub pracy na terytorium państwa – strony w jakimkolwiek zawodzie nie będzie niższy niż wiek, w którym ustaje obowiązek szkolny, a na pewno nie niższy niż piętnaście lat (Konwencja nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973). Natomiast jeśli warunki pracy mogłyby zagrozić zdrowiu, bezpieczeństwu oraz moralności młodocianych, to najniższy wiek nie powinien być niższy niż osiemnaście lat (Konwencja nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973). W artykule 7 wyrażono zgodę na zezwolenie w ustawodawstwach krajowych zatrudnienia osób w wieku od trzynastu do piętnastu lat przy wykonywaniu prac lżejszych pod warunkiem, że nie zagrażają one ich zdrowiu i rozwojowi, a także nie będą stanowić przeszkody w wykonywaniu obowiązków szkolnych (Konwencja nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973). Ponadto na mocy Konwencji dokonano również wyłączenia od wskazanych powyżej regulacji – nie ma ona zastosowania do pracy dzieci i młodocianych w instytucjach nauczania lub szkolenia za-

wodowego, szkołach zawodowych i technicznych, a także do pracy osób powyżej 14 r.ż. pracujących w przedsiębiorstwach w ramach kształcenia lub szkolenia zawodowego, za które odpowiedzialnością obarczona jest szkoła lub instytucja szkolenia zawodowego, a także w ramach zatwierdzonego przez właściwe władze programu szkolenia zawodowego realizowanego w określonym przedsiębiorstwie oraz programu poradnictwa mające na celu ułatwienie podjęcia decyzji co do wyboru zawodu (Konwencja nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973).

Kilka dni przed przyjęciem Konwencji nr 136, MOP wydała Zalecenie nr 146 dotyczące najniższego wieku do zatrudnienia (Zalecenie nr 146 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973). W rozdziale II punkcie 6 wskazano, że należy ustalić taki sam najniższy wiek dla wszystkich dziedzin działalności gospodarczej (Zalecenie nr 146 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973). Natomiast celem wszystkich członków MOP powinno być podniesienie do lat 16 najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia lub pracy, a gdy można przypuszczać, że dane zatrudnienie lub praca mogłaby zaszkodzić zdrowiu, bezpieczeństwu lub moralności, dopuszczalność jej wykonywania należy podnieść do 18 r.ż. (Zalecenie nr 146 Międzynarodowej Organizacji Pracy, 1973). Wskazane przedziały wiekowe miały stanowić punkt odniesienia dla ustanowienia powszechnie obowiązujących standardów.

W zakresie polskiego ustawodawstwa istotne miejsce w analizowanej problematyce zajmują regulacje działu dziewiątego Kodeksu pracy, odnoszące się do zatrudniania młodocianych. W artykule 191 wyrażono zgodę na zatrudnianie wyłącznie młodocianych, którzy ukończyli ośmioletnią szkołę podstawową oraz przedstawili świadectwo lekarskie stwierdzające, że dana praca nie zagraża ich zdrowiu (Kodeks pracy, 1974). Natomiast młodociany nieposiadający kwalifikacji zawodowych może być zatrudniany tylko w celu przygotowania zawodowego, jednak z zastrzeżeniem, że osoby poniżej 15 r.ż., które ukończyły lub nie szkołę podstawową, mogą być zatrudnione jedynie za uprzednią zgodą wyrażoną przez przedstawiciela ustawowego lub opiekuna prawnego, po uzyskaniu opinii pozytywnej w poradni psychologiczno – pedagogicznej (Kodeks pracy, 1974). Dodatkowo w przypadku osoby, która nie ukończyła szkoły podstawowej niezbędne jest również zezwolenie dyrektora szkoły na spełnianie obowiązku szkolnego

poza szkołą (Kodeks pracy, 1974).

Brak kwalifikacji prawnej pracy nieletnich influencerów wynika z faktu, że ich profesja nie figuruje w Polskiej Klasyfikacji Działalności, co utrudnia zastosowanie istniejących regulacji dotyczących zatrudnienia. Wobec tego obecnie nie można jej w sposób jednoznaczny uznać za zawód, co też powoduje, że *influencer* nie znajduje się w programach szkoleń zawodowych (Bryś, 2025).

Z kolei w artykuł 304⁵ uregulowano kwestie wykonywania pracy oraz innych zajęć zarobkowych przez dziecko, które nie ukończyło 16 r.ż. Na jego podstawie dopuszczono taką możliwość wyłącznie narzecz podmiotów prowadzących działalność o charakterze kulturalnym, artystycznym, sportowym i reklamowym, za uprzednią zgodą przedstawiciela ustawowego lub opiekuna dziecka oraz za zezwoleniem inspektora pracy (Kodeks pracy, 1974). E. Maniewska w komentarzu do ww. artykułu wskazała, że jego wykładnia nakazuje przyjąć, że praca lub zajęcia zarobkowe podejmowane przez dziecko oparte są na podstawie umowy cywilnoprawnej (Maniewska, 2025).

Wskazane regulacje prawne odnoszące się do pracy dzieci zmierzają do zapewnienia kompleksowej ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, szkodliwymi warunkami pracy oraz podejmowaniem aktywności zawodowej na zbyt wczesnym etapie rozwoju. Przepisy prawa międzynarodowego oraz krajowego określają minimalny wiek zatrudnienia, warunki dopuszczenia do pracy oraz obowiązki państw w zakresie egzekwowania przestrzegania tych norm. Szczególne znacznie mają również wyjątki, jakie przewidziano dla wykonywania pracy w celu przygotowania do zawodu, które nie do końca mogą być stosowane w odniesieniu do działalności niemieszczących się w takich ramach – np. aktywność w sieci dziecięcych influencerów.

Ochrona dobra dziecka w przestrzeni cyfrowej

Zgodnie z art. 95 § 1 Ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (dalej jako: KRO), rodzice posiadają prawo i obowiązek do wykonywania pieczy nad osobą oraz majątkiem dziecka, a także wychowania

go z poszanowaniem jego godności oraz praw (Kodek rodzinny i opiekuńczy, 1964). Zobowiązanie to nabiera szczególnego znaczenia w rzeczywistości odnoszącej się do współczesnego środowiska cyfrowego, zwłaszcza gdy dziecko podejmuje działalność jako *influencer*.

W przypadku analizowanej aktywności rodzice często sprawują nie tylko pieczę, ale pełnią również rolę menadżerów oraz osób odpowiedzialnych za proces tworzenia i publikacji treści z udziałem dziecka. Tego rodzaju działanie musi być jednak oceniane przez pryzmat interesu dziecka, a nie rodzica. Nawet jeśli działalność ta generuje wysoki dochód, to nie sposób usprawiedliwić nadmiernego wykorzystywania wizerunku dziecka, naruszania jego prywatności oraz obciążania go obowiązkami prowadzącymi do przemęczenia oraz ograniczającymi prawo do edukacji, zabawy i naturalnego rozwoju.

Działania rodziców powinno pozostawać w zgodności z generalną zasadą wykonywania władzy rodzicielskiej, jaką jest dbałość o dobro dziecka (Pośpiech, 2023). W orzecznictwie wskazuje się, że pojęcie to ma charakter niewyczerpujący i konieczne jest jego odniesienie do konkretnych okoliczności w życiu dziecka (Jaworska-Wołyński, 2022). Sąd Najwyższy w Postanowieniu z dnia 11 lutego 1997 roku wskazał, że „Pojęcie dobra dziecka jest złożone. Z jednej strony obejmuje całą sferę najważniejszych jego spraw osobistych, przykładowo takich jak rozwój fizyczny i duchowy, odpowiednie kształcenie i wychowanie oraz przygotowanie do dorosłego życia. Z drugiej strony ma ono wyraźny wymiar materialny. Polega on na konieczności zapewnienia dziecku środków do życia i realizacji celów o charakterze osobistym, a w wypadku, gdy ma ono swój majątek, także na dbałości o jego interes majątkowy” (Sąd Najwyższy I CKN 90/96, 1964). Stwierdzić należy, że w sytuacji, gdy dziecko staje się jedynym źródłem dochodu lub narzędziem promującym wizerunek swoich rodziców w sieci, takie postępowanie może zostać uznane za zagrażające jego dobru, a tym samym podlegać kontroli i ingerencji sądu opiekuńczego (Kodek rodzinny i opiekuńczy, 1964).

Przepisy KRO odnoszą się również do istotnej z niniejszego punktu widzenia problematyki ochrony interesów majątkowych dziecka. Szczególne znaczenie ma artykuł 103 regulujący kwestię zarządu majątkiem dziecka, czyli całokształtu czynności prawnych, faktycznych oraz procesowych do-

konywanych względem majątku (Wicherek, 2023). Zgodnie z § 1 obowiązek jego wykonywania spoczywa na rodzicach, sprawujących nad dzieckiem władzę rodzicielską, którzy przy jego realizacji powinni wykazywać się należyłą starannością (Kodeks rodzinny i opiekuńczy, 1964). W standardowym ujęciu przez czynności zwykłego zarządu należy rozumieć bieżące, powtarzalne dbanie o majątek dziecka, odpowiednie nim zażądanie oraz utrzymywanie jego składników w stanie niepogorszonym (Dobies, 2021). Z kolei w Postanowieniu z dnia 17 października 2000 r. Sąd Najwyższy odniósł się do również niezdefiniowanego w polskim ustawodawstwie pojęcia „przekroczenia zakresu zwykłego zarządu” i wskazał, że „obiektywnym i sprawdzalnym miernikiem czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu jest ciężar gatunkowy dokonywanej czynności, jej skutków w sferze majątku małoletniego, wartość przedmiotu objętego wyrażoną w postępowaniu sądowym czynnością dyspozytywną oraz szeroko pojęte dobro dziecka i ochrona jego interesów życiowych” (Sąd Najwyższy, 2000). Z uwagi na wskazane braki ustawowe każdorazowo należy dokonać oceny danej czynności podjętej przez rodziców dziecka. W tym kontekście istotne znaczenie ma zagadnienie dotyczące kwalifikacji umów, których przedmiotem jest osobiste świadczenie dziecka w zamian za wynagrodzenie – czy należy je traktować jako umowy odnoszące się do osoby czy do zarządu majątkiem (Kuroszyński i Kurzynoga 2024). Argumentem popierającym pierwszą z powyższych opcji może być sam cel umowy, bowiem wiele umów reklamowych lub sportowych postrzeganych jest jako narzędzie służące dbaniu o rozwój dziecka i jego talentów. Sąd Rejonowy dla Łodzi, Widzewa w Łodzi, w wyroku z dnia 13 września 2019 r. (sygn. akt: II C 30/18), rozpatrując sprawę małoletniej domagającej się stwierdzenia nieważności umowy z klubem sportowym, uznał, że umowa nie przekraczała zakresu zwykłego zarządu majątkiem dziecka, mimo iż została podpisana przez jej rodziców bez zgody sądu opiekuńczego.

Ponadto jej postanowienia były zgodne z interesem małoletniej, ponieważ zapewniały rozwój na płaszczyźnie sportowej, finansowej i merytorycznej, które nie były w żaden sposób sprzeczne z ustawą, zasadami współżycia społecznego oraz właściwościami tego stosunku prawnego. W związku z tym brak zgody sądu opiekuńczego nie skutkował stwierdzeniem nieważności umowy (Sąd Rejonowy dla Łodzi – Widzewa, 2018). W ni-

niejszej interpretacji stanowiła ona niejako wyraz realizacji obowiązków rodzicielskich, mieszczących się w zakresie zwykłego zarządu. Ponadto sąd zauważył, że umowa w swym przedmiocie przewidywała przysporzenia na rzecz małoletniej, którym nie towarzyszyły żadne obciążenia o charakterze majątkowym, a ciężar gatunkowy czynności prawnej w odniesieniu do obecnego obrotu prawnego nie był tego rodzaju, aby musiał ingerować w nią sąd opiekuńczy (Sąd Rejonowy dla Łodzi – Widzewa, 2018). Według poglądu odmiennego, choć umowy podobnego typu dotyczą osobistej aktywności dziecka, to obejmują one jednak wymierny majątek. Dziecko nabywa więc prawo do wynagrodzenia, a rodzice, jako jego przedstawiciele, aktywnie nim zarządzają. Klasyfikacja wskazanych powyżej umów poza zakresem zarządu mogłaby spowodować wyłączenie zastosowanie wobec nich m.in. art. 101 § 3 KRO, który miał na celu zapewnienie odpowiedniej ochrony majątkowej dziecka (Gołębiowski, 2023). Warto jednak zaznaczyć, że inne umowy o podobnym charakterze mogą być różnie oceniane w danych okolicznościach. Przykładowo Sąd Najwyższy w Uchwale z dnia 30 kwietnia 1977 roku (sygn. akt: III CZP 73/76) uznał za zwykły zarząd „nabywanie dla małoletniego dziecka nieruchomości na podstawie umowy darowizny w stanie wolnym od zobowiązań wobec darczyńcy i osób trzecich” (Sąd Najwyższy, 1978), co z kolei wskazuje, że sąd powinien brać pod uwagę przede wszystkim skutki danej czynności. Propozycje zmian ustawodawczych oraz apele kierowane do rządu przez Rzecznika Praw Dziecka wskazują na niewystarczalność dotychczasowych regulacji w odniesieniu do specyfiki pracy dzieci w internecie oraz konieczność zapewnienia większej ochrony ich zarobków.

Wiele wątpliwości może powodować także kwalifikacja umów dotyczących dwóch aspektów – majątkowych i osobistych dziecka. Jako czynność przekraczającą zakres zwykłego zarządu w doktrynie oraz w orzecznictwie wskazywano typy umów, w których zastrzeżone zostały wysokie kary umowne za niewykonanie określonych czynności (Kurosz i Kurzynoga, 2024). Brakuje również regulacji, które określałyby jednolity system kontroli takich umów (Kurosz i Kurzynoga, 2024).

Międzynarodowa praktyka ustawodawcza

Jedną z najbardziej znanych ustaw regulujących sytuację dzieci pracujących w branży rozrywkowej jest kalifornijskie *Coogan Law*, przyjęte w 1939 roku. Akt ten, nazwany na cześć słynnego aktora dziecięcego Jackie'go Coogana, powstał w odpowiedzi na potrzebę ochrony zarobków nieletnich przez ich nieuprawnionym wykorzystaniem (SAGAFTRA, b.d). Niestety, pierwotne brzmienie ustawy nie było do końca skuteczne z uwagi na wiele nieprecyzyjności. W 2000 roku, w konsekwencji zmian prawnych, potwierdzono, że zarobki nieletnich w branży rozrywkowej są ich własnością, a nie rodziców (SAGAFTRA, b.d). Ponieważ jednak dzieci nie mogą samodzielnie zarządzać własnymi zarobkami, stworzono tzw. obowiązek powierniczy, polegający na konieczności odkładania 15% zarobków nieletnich na rachunek powszechnie znany pod nazwą *Coogan Account* (SAGAFTRA, b.d). Obecnie, uiszczanie zarobków nieletnich na wskazanym koncie wymagane są w następujących stanach: Kalifornia, Nowy Jork, Illinois, Luizjana oraz w Nowym Meksyku (SAGAFTRA, b.d). Pomimo istnienia tej regulacji wskazać należy na trudność w zastosowaniu prawa Coogana w odniesieniu do dzieci pracujących w mediach społecznościowych. Wynikają one z braku formalnego stosunku umownego lub prawnego między dziećmi a ich rodzicami (w przeciwieństwie do dziecięcych aktów, których łączy umowa ze studiem) (Matrinez, 2024). Ponadto rodzice dziecięcych *influencerów* często twierdzą, że dzieci nie podejmują pracy, a podejmują wyłącznie zwykłe czynności podczas nagrań (Matrinez, 2024).

Europejskim pionierem w zakresie ochrony dziecięcych *influencerów* stała się Francja, która w 2020 roku przyjęła Ustawę w sprawie uregulowania komercyjnego wykorzystania wizerunku dzieci poniżej szesnastego roku życia na platformach internetowych (Republique Francaise, 2020). Na mocy tej regulacji wprowadzono obowiązek uzyskania zgody administracyjnej na tworzenie i publikację treści komercyjnych z udziałem dzieci, jeżeli liczba publikacji lub osiągnięte dochody przekroczą odgórnie wskazane limity. Ponadto rodzice lub opiekunowie prawni dziecka są obowiązani do zgłoszenia takiej działalności do odpowiednich organów, co znacząco umożliwi kontrolę warunków pracy dziecka. Ustawa przewiduje również

konieczność deponowania uzyskanych przez dziecko dochodów na specjalnym koncie bankowym, z którego środki mogą być wypłacone po osiągnięciu pełnoletności (Republique Francaise, 2020). Rozwiązanie to nawiązuje do wspomnianego powyżej *Coogan Law*. Regulacja odnosi się również do dostawców platform cyfrowych, którzy zobowiązani są do wprowadzania do regulaminów treści edukacyjnych na temat ryzyka związanych z publikowaniem wizerunku dziecka, a także ochrony ich danych (Horna – Cieślak, 2024). Natomiast obowiązek sprawowania nadzoru nad przestrzeganiem przepisów powierzony został Wyższej Radzie Audiowizualnej (Republique Francaise, 2020).

W 2023 roku w amerykańskim stanie Illionis przyjęto pierwszą w Stanach Zjednoczonych ustawę regulującą działalność nieletnich influencerów – SB 1782. Od 1 lipca 2024 r. rodzice w Illinois zobowiązani są do odkładania 50% zarobków za daną treść na zablokowany fundusz powierniczy dla dziecka, w oparciu o procent czasu, w którym pojawia się ono w filmie. Jeżeli dziecko pojawia się w 50% filmu, powinno otrzymać 25% środków, natomiast w przypadku 100%, musi otrzymać 50% zarobków. Zasada ta dotyczy jednak tylko sytuacji, w których dziecko pojawia się na ekranie przez ponad 30% *vlogów* w okresie 12 miesięcy (News wttw, 2023). Ustawa SB 1782 zmienia również postanowienia *Illionis Child Law Labor*, umożliwiając nastolatkom powyżej 18 roku życia wystąpienia z powództwem przeciwko swoim rodzicom, jeżeli nie otrzymali odpowiedniego wynagrodzenia za udział w filmach publikowanych w mediach społecznościowych (Heysa, 2023). Ponadto nie nakłada ona odpowiedzialności na agencje lub producentów zawierających z rodzicami umowy dotyczące promocji lub lokowania produktu we *vlogach* rodzinnych z udziałem nieletnich.

Z dniem 1 lipca 2025 r. wchodzi w życie nowelizacja ustawy Minnesota Statutes (HF 3488) odnosząca się do nieletnich twórców treści internetowych. Na jej mocy wprowadzony został zakaz angażowania dzieci poniżej 14 r.ż. w tworzenie komercyjnych treści w mediach społecznościowych (Minnesota Statutes, 2024). W przypadku naruszenia powyższego obostrzenia twórcy treści są zobowiązani do przekazania 100% uzyskanego wynagrodzenia na rzecz osoby niepełnoletniej, której wizerunek został wykorzystany (Minnesota Statutes, 2024). Regulacja przewidziała ponadto obowiązek tworzenia kont powierniczych, na których umieszczane będą odpowiednie

części zarobków dzieci w wieku od 14 do 18 lat (Minnesota Statutes, 2024). Ważnym postanowieniem ustawy jest również możliwość żądania przez dziecko po ukończeniu 13 r.ż. usunięcia treści zwierających jego wizerunek z danej platformy internetowej, co następnie uczynić musi właściciel konta, z którego dokonano publikacji lub inna osoba sprawująca kontrolę nad kontem (Minnesota Statutes, 2024).

Wskazane powyżej przykłady regulacji poświęconych tematyce ochrony dziecięcych *influencerów* uwiadamiają rosnącą świadomość prawną wobec zagrożeń, jakie niesie za sobą komercyjne wykorzystywanie wizerunku nieletnich w mediach społecznościowych. Różne modele ochrony łączy wspólny cel w postaci zapewnienia bezpieczeństwa, poszanowania prywatności oraz zabezpieczenie interesów ekonomicznych dziecka. Ustawodawstwa te stanowią również krok w stronę globalnej dyskusji na temat etycznych i prawych aspektów uczestnictwa dzieci w przestrzeni cyfrowej.

Zakończenie

Celem niniejszego artykułu była wieloaspektowa analiza zjawiska działalności dzieci jako *influencerów*, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań prawnych, społecznych i etycznych. Punktem wyjścia była próba zdefiniowania istotnych pojęć odnoszących się do analizowanego tematu. Ponadto przywołane zostały statystyki wskazujące na popularność tego „zawodu” wśród pokolenia Z i Alfa.

Szczególną uwagę poświęcono również roli rodziców i opiekunów prawnych, którzy w wielu przypadkach są inicjatorami aktywności dziecka w internecie. To oni najczęściej zarządzają kontami, nawiązują współpracę reklamowe i decydują o stopniu ekspozycji wizerunku nieletniego. Taka zależność nasuwa z kolei pytania o granicę odpowiedzialności rodzicielskiej, a także ryzyko uprzedmiotowienia dziecka w celach komercyjnego wykorzystania jego wizerunku i osiągnięcia zysku.

Na podstawie przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz Kodeksu pracy przeanalizowano zgodność działalności *kindifluencerów* z krajowym porządkiem prawnym. Uwzględnione zostały również dokumenty

odnoszące się do podstawowych praw dziecka oraz zakazu pracy dzieci. Wskazano przy tym, że działalność dzieci w internecie może w praktyce prowadzić do naruszenia ich prawa do odpoczynku, prawidłowego rozwoju, edukacji, prywatności oraz wolności od wyzysku ekonomicznego.

Przeprowadzona analiza wskazuje, że działalność dzieci w roli *influencerów* stanowi złożone i dynamicznie rozwijające się zjawisko, które znacząco wykracza poza istniejące ramy ustawowe dotyczące pracy nieletnich. Choć aktywność ta nie zawsze przybiera postać klasycznego zatrudnienia w rozumieniu Kodeksu pracy, to w praktyce niejednokrotnie wiąże się z obowiązkami dla niego charakterystycznymi. W artykule zwrócono również uwagę na trudności interpretacyjne w zakresie kwalifikacji prawnej tego typu aktywności oraz te występujące w zakresie skuteczności obowiązujących instrumentów prawnych w zapewnianiu odpowiedniej ochrony interesów dziecka. Podkreślono również, że konieczność podjęcia adekwatnych kroków legislacyjnych odnoszących się do zagadnień związanych z osobą dziecka – m.in. nadmiernej ekspozycji medialnej, komercjalizacji jego wizerunku, zbyt dużej ilości godzin przeznaczonych na pracę.

W dalszej części artykułu odniesiono się do zagadnienia zarządu majątkiem dziecka. Kwalifikacja umów przewidujących osobiste świadczenie dziecka w zamian za uzyskanie z tego tytułu wynagrodzenia jako czynności dotyczących osoby lub majątku dziecka wciąż pozostaje kwestią niejednoznaczną w rozumieniu orzecznictwa i doktryny. Brak odpowiednich regulacji powoduje, że każda sytuacja i umowa podlega indywidualnej ocenie z perspektywy dobra dziecka i jego ochrony prawnej.

Ostatni rozdział artykułu został poświęcony rozwiązaniom przyjętym przez międzynarodowe ustawodawstwa, które stanowią odpowiedź na rosnącą skalę problemów związanych z działalnością dzieci w przestrzeni cyfrowej. Szczególną uwagę zwrócono na francuską ustawę, która uwzględnia aspekty takie jak uzyskanie zgody na tworzenie komercyjnych treści z udziałem nieletnich oraz obowiązek zabezpieczenia zarobków dziecka. Przywołane zostały również przykłady z poszczególnych stanów Stanów Zjednoczonych, których regulacje w dużej części inspirowane były *Coogan Law*. Jednakże ich obecna treść została odpowiednio dostosowana do współczesnych uwarunkowań społecznych, uwzględniając dynamiczne zmiany w funkcjonowaniu dzieci w przestrzeni cyfrowej.

Spis literatury cytowanej

- Białecka B. Dziecięcy influencerzy. Pobrane 11 maja 2025 r. z <https://pl.aleteia.org/2024/08/14/dzieci-ecy-influencerzy-slaw-a-i-jej-ciemne-strony>.
- Brys S. Zawód influencer – stowarzyszenie. Pobrane 26 maja 2025 r. z <https://goingapp.pl/more/zawod-influencer-stowarzyszenie-profesjonalistow-influencer-marketingu/>.
- Dobies M. Czynności przekraczające zwykły zarząd majątkiem dziecka. Pobrane 5 czerwca 2025 z <https://dobies-adwokat.pl/czynnosci-przekraczajace-zwykly-zarzad-majatk-em-dziecka-czym-sa-czy-potrzebne-jest-zezwolenie-sadu/>.
- Ferenc K. Statystyki mediów społecznościowych 2025. Pobrane 15 maja 2025 r. z <https://wi-doczn-i.com/blog/statystyki-uzyt-kowania-social-mediow/>.
- Florczak-Wątor M. (2023). Art. 48. W: P. Tuleja (red.). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Komentarz* (s. 182-183). Warszawa: Wolters Kluwer.
- Gołębiowski K. Uwagi dotyczące zarządu majątkiem dziecka. Pobrane 7 czerwca 2025 r. z https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/95809/PDF/04_Golebiowski_K_Uwagi_dotyczace_zarzadu.pdf.
- Griffith N. The Creator Economy Statistics 2024. Pobrane 9 maja 2025 r. z <https://supplygem.com/publications/creator-economy/>.
- Heysa G. 1 st U.S. law protecting child influencers from exploitation signed by Illinois governor. Pobrane 7 czerwca 2024 r. z <https://www.foxnews.com/media/1st-ever-u-s-law-protecting-child-social-media-influencers-exploitation-signed-illinois-governor>.
- Horona-Cieślak M. Wystąpienie generalne do Ministra Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 grudnia 2024 r.. Pobrane 7 czerwca 2025 r. z [Wystąpienie-generalne-praca-dzieci-online.pdf](#).
- Jaworska-Wołyński M. (2022). Pojęcie „dobro dziecka” w praktyce funkcjonowania sądów administracyjnych. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji*, 130, 157–169.
- Kulisz F. Najważniejsze wnioski z raportu Social Media 2024. Pobrane 9 maja 2025 r. z <https://www.agencjawhites.pl/blog/najwazniejsze-wnioski-z-raportu-social-media-2024-od-gemius-pbi-i-iab>.
- Kurosz, K., & Kurzynoga, M. (2024). Dziecięcy influencerzy w prawie polskim a rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu ulepszenia środowiska prawnego i instytucjonalnego dla przedsiębiorców (UD 497). *Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych*, 2(82), 9–30.
- Maniewska E. (2025). Art. 304 (5). W: K. Jaśkowski, E. Maniewska (red.). *Komentarz aktualizowany do Kodeksu pracy* (s.1429). Warszawa LEX.
- Martinez E. You're on Your Own, Kid Influencers. Pobrane 11 maja 2025 r. z <https://www.theregreview.org/2024/08/13/martinez-youre-on-your-own-kid-influencers/>.
- Międzynarodowa Organizacja Pracy. (1973). *Konwencja nr 138 dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia* (Dz. U. z 1978 r. Nr 12, poz. 53).
- Międzynarodowa Organizacja Pracy. (1973). *Zalecenie nr 146 dotyczące najniższego wieku do zatrudnienia*, Genewa, 6 czerwca 1973 r. <https://www.mop.pl/doc/html/zalecenia/z146.html> (dostęp: 26.05.2025).
- Minnesota Statutes. (2024). Chapter 103: H.F. 3488, Compensation for minors appearing in internet content creation. (House File 3488). Minnesota Revisor of Statutes.

- News wttw. New Illinois Law Requires Parents to Compensate Child Social Media Influencers. Pobrane 7 czerwca 2025 r. z <https://news.wttw.com/2023/08/16/new-illinois-law-requires-parents-compensate-child-social-media-influencers>.
- Pośpiech A. (2023). Art. 95. W: M. Frasz, M. Habdas (red.). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany* (s. 94). Warszawa LEX.
- République Française. (2020). *LOI n° 2020-1266 du 19 octobre 2020 visant à encadrer l'exploitation commerciale de l'image d'enfants de moins de seize ans sur les plateformes en ligne*. [legifrance.gouv.fr. https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042439054](https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000042439054) (dostęp: 07.06.2025).
- SAG-AFTRA. (b.d.). *Coogan Law*. Pobrane 7 czerwca 2025 r. z <https://www.sagaftra.org/membership-benefits/young-performers/coogan-law>
- Sąd Najwyższy. (1997, 11 lutego). *Postanowienie w sprawie II CKN 90/96*, LEX nr 1228425.
- Sąd Najwyższy. (1977, 30 kwietnia). *Uchwała w sprawie III CZP 73/76*, OSNC 1978, nr 2, poz. 19.
- Sąd Najwyższy. (2000, 17 października). *Postanowienie w sprawie I CKN 319/00*, LEX nr 536776.
- Sąd Rejonowy dla Łodzi – Widzewa w Łodzi. (2018, 13 września). *Wyrok w sprawie II C 30/18*, LEX nr 2724810.
- Słownik Języka Polskiego PWN. Influencer. Pobrane 11 maja 2025 r. z <https://sjp.pwn.pl/ciekawostki/haslo/influencer;6368873.html>.
- Stec A. Rewolucja w influencer marketingu. Pobrane 10 maja 2025 r. z <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Rewolucja-w-influencer-marketingu-Polacy-tworza-globalny-hub-z-AI-Znany-pilkarz-udzialowcem-8899861.html>.
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (1997). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (1964). *Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz. U. z 2023 r. poz. 2809 z późn. zm.).
- Sejm Rzeczypospolitej Polskiej. (1974). *Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy* (Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm.).
- Starosta, A.M. (2012). Dzieci jako adresaci i odbiorcy reklam telewizyjnych. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja*, 2, 173-188.
- Wicherek P. (2023). Art. 101. W: M. Frasz, M. Habdas (red.). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany* (s. 999). Warszawa LEX.
- Wikipedia Free Encyclopedia. Kid influencer. Pobrane 11 maja 2025 r. z https://en.wikipedia.org/wiki/Kid_influencer.
- Wikipedia Wolna Encyklopedia. Influencer. Pobrane 11 maja 2025 r. z <https://pl.wikipedia.org/wiki/Influencer>.
- Zgromadzenie Ogólne ONZ. (1989). *Konwencja o prawach dziecka* (Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526 z późn. zm.).
- Zgromadzenie Ogólne ONZ. (1966). *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

ROZDZIAŁ VIII

Bartłomiej Pilaszek

Szkoła Główna Mikołaja Kopernika

Kolegium Nauk Prawnych

Zjawisko prekaryzacji w Polsce w kontekście zagrożeń dla poszanowania godności ludzkiej

Streszczenie: Godność ludzka jest wartością leżącą u podstaw nie tylko prawa pracy, ale również całego polskiego ustroju i jako taka musi być uwzględniana w procesie kształtowania ram prawnych zatrudnienia. Celem artykułu jest przedstawienie zagrożeń dla poszanowania godności ludzkiej, jakie niesie za sobą obowiązujące ustawodawstwo regulujące wykonywanie prac prekaryjnych, rozumianych jako powierzanie pracy pozbawionej gwarancji trwałości. Omawiając zjawisko prekaryzacji, w niniejszym artykule skupiono się przede wszystkim na zatrudnieniu w oparciu o umowy cywilnoprawne i samozatrudnienie, ponieważ to te formy zatrudnienia cieszą się rosnącą popularnością.

W tekście poruszona została problematyka aksjologicznych podstaw ochrony pracy rozumianej szeroko, bez względu na podstawę jej świadczenia czy odpłatność. Przeprowadzono analizę norm konstytucyjnych, stanowiących podstawę ochrony pracy oraz zakresu podmiotowego ich stosowania. Spośród nich omówiono wybrane prawa i wolności konstytucyjne pod kątem zapewnienia gwarancji poszanowania godności ludzkiej w procesie pracy. Na przykładzie prawa do bezpiecznych higienicznych warunków pracy, określenia maksymalnych norm czasu pracy, czasu wolnego i urlopu oraz wolności zrzeszania się w związki zawodowe, przedstawiono

jakie zagrożenia dla poszanowania godności człowieka wiążą się z zatrudnieniem w oparciu o umowy cywilnoprawne lub samozatrudnienie.

Ponadto przedstawiono również nieuzasadnione różnice w normatywnej ochronie godności pracowników zatrudnionych w ramach stosunku pracy oraz osób świadczących pracę na podstawie tzw. nietypowych form zatrudnienia.

Słowa kluczowe: godność człowieka, prawo pracy, prekaryzacja, umowy cywilnoprawne, samozatrudnienie, konstytucyjne gwarancje, ochrona pracy, nietypowe formy zatrudnienia

Abstract: Human dignity is a fundamental value underlying not only labor law, but also the entire Polish legal system, and as such, it must be taken into account in the process of shaping the legal framework for employment. The aim of this article is to present the threats to the respect for human dignity posed by the current legislation regulating precarious work, understood as the entrustment of work that lacks guarantees of stability. In discussing the phenomenon of precarization, this article focuses primarily on employment civil law contracts and self-employment, based as these forms of employment are gaining increasing popularity.

The text addresses the issue of the axiological foundations of labor protection broadly understood regardless of the legal basis for its provision or whether it is paid or unpaid. An analysis was conducted of constitutional norms that are the foundation of labor protection, as well as the scope of their applicability to different subjects. Selected constitutional rights and freedoms were discussed in the context of ensuring guarantees for the respect of human dignity in the work process. Using the example of the right to health and safety working environment, the setting of maximum working hours, rest time and leave, and the the right to trade unions associate, the article presents the threats to human dignity that employment civil law contracts or self-employment based on.

Furthermore, it also highlights unfair differences in the normative protection of the dignity of employees under standard employment contracts compared to those engaged in so-called atypical forms of employment.

Keywords: human dignity, labor law, precarization, civil law contracts, self-employment, constitutional guarantees, labor protection, atypical forms of employment

Wstęp

Niniejsze rozważania koncentrują się na aktualnym problemie rosnącej prekaryzacji w Polsce i jej wpływie na poszanowanie godności człowieka. Rozpocząć należy od zdefiniowania pojęcia prekariatu. Samo pojęcie wywodzi się z połączenia łacińskich słów „precarius” oraz „proletariat” (Domański, 2016) lub, co mniej prawdopodobne, od łacińskiego „caritas”

(Sowa, 2010). Określenie to istnieje w nauce co najmniej od XX w., znaczne zasługi dla jego popularyzacji oddał Guy Standing i dlatego jego rozumienie definiowanego pojęcia zostanie wykorzystane w dalszych rozważaniach. Stosując pewne uproszczenie, pozwalające jednocześnie zachować niezbędną poziom szczegółowości, pod pojęciem prekariat należy rozumieć pracowników wykonujących pracę w warunkach niestabilnego zatrudnienia (Standing i in., 2014). Dla określenia przynależności do prekariatu nie ma znaczenia wysokość zarobków oraz wykształcenie. Pod tym pojęciem w polskich warunkach można by, znowu stosując pewne uproszczenie, umieścić między innymi, wszystkie tzw. nietypowe formy zatrudnienia jak np. umowy cywilnoprawne czy samozatrudnienie i w dalszej części niniejszej publikacji to uproszczenie będzie stosowane.

Na polskim rynku pracy stale obserwuje się wzrost udziału nietypowych form zatrudnienia. W samym 2022 r. liczba osób wykonujących pracę wyłącznie na podstawie umowy zlecenie lub umowy o dzieło wzrosła o 22,2% w stosunku do roku poprzedniego (GUS, 2023). Wzrost ten można po części przypisywać trudności w rozróżnieniu umowy o pracę od niektórych umów cywilnoprawnych, w tym w szczególności umowy zlecenie i umowy o świadczenie usług. W praktyce orzecniczej sądów powszechnych często zdarza się, że uzasadnienia do wyroków wydawanych w podobnych sprawach są ze sobą sprzeczne, bowiem element stosunku uznany przez jeden sąd za przesłankę stwierdzenia istnienia stosunku pracy bywa interpretowany całkowicie przeciwnie przez inny sąd (Grzebyk, 2015). Zatrudniający, a czasem nawet zatrudniani, korzystając z braku jasności w tym zakresie, zawierają umowy cywilnoprawne, aby „zoptymalizować” koszty zatrudnienia. Z tego powodu wydaje się konieczne pochylenie się nad problemem poszanowania godności pracowników prekaryjnych.

Rozwinięcie

Aksjologiczne podstawy ochrony pracy

Tezę o konieczności objęcia pracy szczególną ochroną prawną można uzasadniać na dwa sposoby. Pierwszy wykorzystuje argumenty oparte o wartości etyczne, drugi stosuje retorykę stricte pragmatyczną jak na

przykład konieczność niwelowania niepokojów społecznych, aby zapewnić stabilny rozwój gospodarczy. Z uwagi na główny przedmiot niniejszego opracowania, dalsze rozważania skupią się na etycznej podstawie ochrony praw pracowniczych.

Fundamentalną wartością leżącą u podstaw ochrony pracy (oraz wszelkich praw) jest godność osobowa, rozumiana jako godność cechująca się powszechnością (Polak, Trzeciński, 2018). Godność w tym ujęciu jest niezbywalna i przynależna każdemu człowiekowi w takim samym stopniu, bez względu na osobiste zasługi czy status społeczny (Kryszkiewicz, 2014). Poszanowanie tak rozumianej godności domaga się szczególnego traktowania człowieka tylko z tego powodu, że jest człowiekiem. Konsekwencją tego jest konieczność postrzegania człowieka jako celu, nigdy jako środka (Trybunał Konstytucyjny, 2020). W świetle powyższego niemożliwa jest próba pogodzenia poszanowania godności człowieka z merkantylizacją jego pracy, praca jako akt twórczy stanowi bowiem sposób wyrażania siebie i samodoskonalenia (Krucina, 1983).

Wyrazem normatywnej ochrony godności ludzi pracy na poziomie ustrojowym jest np. art. 24 w Konstytucji RP w myśl, którego „Praca znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej. Państwo sprawuje nadzór nad warunkami wykonywania pracy”. Przy czym należy zaakcentować, że pojęcie „praca” użyte w przytoczonym artykule ma znaczenie autonomiczne i obejmuje wszelką pracę ludzką, bez względu na podstawę jej świadczenia oraz na odpłatny lub nieodpłatny charakter (Garlicki, Zubik, 2016).

Bezpieczeństwo i higiena pracy jako przejaw poszanowania godności

Kontynuację zasady wyrażonej w art. 24 ustawy zasadniczej stanowi art. 66 Konstytucji RP, zgodnie z którym „1. Każdy ma prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Sposób realizacji tego prawa oraz obowiązki pracodawcy określa ustawa. 2. Pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopów; maksymalne normy czasu pracy określa ustawa”. Mimo że cała jednostka redakcyjna dotyczy praw osób świadczących pracę to w ust. 1 podmiotem prawa jest „każdy” natomiast w ust. 2 „pracownik”. Powyższe rozróżnienie

pojęciowe prowadzić musi do dystynkcji podmiotów obu norm. Nie ulega wątpliwości, że określenie „każdy” należy rozumieć jako wszystkich ludzi (zarówno obywateli jak i cudzoziemców) świadczących pracę rozumianą szeroko zgodnie z art. 24 (Liszczyński, 2014). Problemem jest natomiast pojęcie „pracownik” użyte w ust. 2. Użycie pojęcia zawężającego powinno wskazywać na zawężenie grona podmiotów ust. 2 względem ust. 1. Choć doktryna nie wytworzyła w tej materii jednoznacznego stanowiska to wydaje się, że stosując a contrario zasadę *lege non distinguente nec nostrum distinguere*, pojęcie „pracownik” należy rozumieć zawężająco (Garlicki, Jarosz-Żukowska, 2016). Niemniej wspomniane wcześniej autonomiczne rozumienie pojęcia „pracy” użytego w treści art. 24 nie pozwala na zawężenie znaczenia „pracownika” wyłącznie do definicji art. 2 Kodeksu Pracy. W związku z powyższym wydaje się, że wspomniane zawężenie powinno ograniczyć się jedynie do wyłączenia osób wykonujących pracę nieodpłatnie, za czym przemawia również cel przyznanych w omawianym przepisie uprawnień. Niemniej konsekwencją takiego szerokiego zdefiniowania pojęcia pracownika jest jednak stwierdzenie, że ustawowe gwarancje prawa do wypoczynku powinny objąć również osoby świadczące pracę na innej podstawie niż umowa o pracę, co *de lege lata* nie ma miejsca (Florczak-Wątor, 2023). Istnieje również w nauce pogląd przeciwny, zgodnie z którym intencją ustrojodawcy posługującego się pojęciem „pracownika” w art. 66 ust. 2 było ograniczenie wynikających z tego artykułu praw wyłącznie do grona pracowników zatrudnionych w warunkach określonych w Kodeksie Pracy (Sanetra, 1997). Niemniej pogląd ten nie może się ostać, zważywszy na cel praw do odpoczynku, który zostanie omówiony szerzej w dalszej części niniejszej analizy.

Bez względu na powyższe rozważania dotyczące podmiotów norm art. 66 Konstytucji, warto również przypomnieć, dlaczego uprawnienia do dni wolnych od pracy, płatnych urlopów czy określenia norm czasu pracy zostało wyrażone *expressis verbis* w ustawie zasadniczej. Wszystkie te prawa zostały zagwarantowane w konstytucji, ponieważ są to prawa człowieka i wynikają one bezpośrednio z zasady poszanowania godności (Bigaj, 2015). Zarówno polska jak i międzynarodowa judykatura zalicza wszystkie prawa wynikające z art. 66 Konstytucji do katalogu dóbr osobistych (Frączak-Dudek, 2022). Według niektórych przedstawicieli doktryny prawo do

bezpiecznych i higienicznych warunków pracy należy łączyć ściśle z prawem do ochrony życia i zdrowia (Sąd Najwyższy, 2021). Dzisiaj bardziej powszechne wydaje się być stanowisko zgodne, z którym prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy stanowi odrębne dobro osobiste (Sąd Najwyższy, 2010).

Prawo do odpoczynku, podobnie jak prawo do określenia maksymalnych norm czasu pracy jest jednym z przejawów dbałości o bezpieczne i higieniczne warunki pracy (Nycz, 2002). Łączenie kwestii zapewniania minimalnego odpoczynku dobowego i tygodniowego z bezpieczeństwem pracownika jest szczególnie widoczne w prawodawstwie wspólnotowym UE (Świątkowski, 2023). Należy jednak pamiętać, że odpoczynek pozwala pracownikowi rozwijać się i realizować jako człowiek, co stanowi warunek *sine qua non* godnej pracy (Bigaj, 2015).

Wolność zrzeszania

Istotą pracy w ujęciu personalistycznym tj. przedkładającym poszanowanie godności człowieka ponad dążenie do maksymalizacji zysków z podejmowanej aktywności gospodarczej jest uznanie prawa pracownika do zrzeszania się i udziału w zarządzaniu zakładem pracy (Gronbacher, 1999). Pozwala to pracownikowi na budowanie trwałych więzi ze współpracownikami oraz poczucie przynależności. Możliwość współdecydowania wiąże się z odpowiedzialnością za zakład, który dzięki temu staje się w pewnym sensie dobrem wspólnym (Sobczyk, 2017). Nadanie pracownikom podmiotowości w niektórych procesach decyzyjnych zmieniło postrzeganie zatrudnienia jako „kupna pracy”, a otworzyło możliwość kształtowania wspólnoty pracy (Musiała, 2019).

W polskiej konstytucji, prawdopodobnie pod wpływem doświadczeń „Solidarności”, bardzo mocno akcentuje się prawo zrzeszania się w związki zawodowe. Ustawa zasadnicza poświęca prawu koalicyjnemu aż dwa artykuły, co świadczy również o znaczeniu tego prawa w konstrukcji polskiego ustroju prawnego (Florek, 2016). W rozdziale I „Rzeczpospolita” art. 12 zgodnie z którym „Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników,

stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji”. Następnie w rozdziale „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” art. 59 traktujący bardziej szczegółowo prawa związkowe.

Polska konstytucja przewiduje bardzo szerokie prawo koalicyjne (Trybunał Konstytucyjny, 2015). Tak zwane ograniczone prawo koalicji, rozumiane jako prawo dołączania do istniejących związków zawodowych, ale wykluczające możliwość tworzenia nowych organizacji, przysługuje nawet osobom nie świadczącym pracę jak np. emerytom i osobom bezrobotnym. Pełne prawo koalicji, przyznające również możliwość tworzenia organizacji związkowych przysługuje nie tylko pracownikom, ale również osobom wykonującym pracę w oparciu o inne formy zatrudnienia np. umowy cywilnoprawne.

Jak już wyżej wspomniano prawo zrzeszania się w związki zawodowe wywodzi się z godności ludzkiej. Pozwala ono, przynajmniej w teorii – o czym będzie mowa później, wyodrębnić zjawisko pracy z kategorii zwykłych stosunków zobowiązaniowych i nadać mu właściwe znaczenie, zgodne z jego naturą, którą ks. Józef Tischner słusznie nazywał dialogiem człowieka z człowiekiem (Tischner, 2018). Prawo do zrzeszania się jest często jedynym skutecznym środkiem, jakim dysponują pracownicy w celu ochrony ich zbiorowych interesów, o czym świadczy na przykład fakt, że żadna inna organizacja poza organizacją związkową nie może przeprowadzić legalnego strajku.

Wymienione wyżej prawa pracownicze, mające swoje źródło w akcie prawa ustrojowego, stanowią przykłady prawnej ochrony godności pracowniczej. Zarówno prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy jak i prawo zrzeszania się w związki zawodowe nie są dzisiaj kontestowane i należą do pewnej codzienności w stosunku pracy. W dalszej części niniejszych rozważań poruszony zostanie problem stosowania ww. norm do pracowników prekaryjnych.

Ochrona godności pracowników prekaryjnych

Jak już wspomniano zgodnie z art. 24 Konstytucji wszelka praca podlega ochronie, a ochrona ta wynika z meta normy, jaką jest prawo poszanowania godności ludzkiej (Granat, 2014). Omówione wyżej prawa jak np. prawo

do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy stanowią rozwinięcie art. 24, a co za tym idzie w ocenie ustawodawcy konstytucyjnego służą one zapewnieniu poszanowania godności osoby wykonującej pracę. Prekariusze w wielu przypadkach nie korzystają ze wspomnianej ochrony konstytucyjnej lub korzystają z niej w znacząco węższym zakresie niż osoby zatrudnione na podstawie stosunku pracy. Problem ten został omówiony poniżej na przykładach badań profilaktycznych, norm czasu pracy oraz prawa do zrzeszania się pracowników.

Badania profilaktyczne

Prawo pracy, w przeciwieństwie do przepisów regulujących tak zwane nietypowe formy zatrudnienia, bardzo sumiennie wypełnia konstytucyjne prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. W Kodeksie Pracy, będącym aktem kluczowym w zakresie regulacji bezpieczeństwa i higieny pracy, osobom zatrudnionych na innej podstawie niż stosunek pracy poświęcono tylko art. 304. Aby uniknąć nadmiernej szczegółowości, warto przyrzeć się kilku wybranym instytucjom kodeksu pracy, które pozwolą zidentyfikować niezasadne różnice między prekariuszami, a pracownikami.

Przykładem może być regulacja dotycząca obowiązku zapewniania aktualnych badań lekarskich pracowników. Artykuł 229 § 1 pkt 1 Kodeksu Pracy brzmi: „Wstępnym badaniom lekarskim, z zastrzeżeniem § 1¹, podlegają: 1) osoby przyjmowane do pracy”. Jak podkreślają przedstawiciele doktryny obowiązek wynikający z ww. artykułu jest jednym ważniejszych obowiązków pracodawcy w sferze bhp (Wyka, 2022). Profilaktyka w tym zakresie ma przeciwdziałać dopuszczeniu pracownika do pracy zagrażającej życiu lub zdrowiu jego lub osób w jego otoczeniu. Kodeks Pracy nie pozostawia wątpliwości, że pracownik nie może świadczyć pracy bez aktualnego orzeczenia o zdolności do pracy, którego koszty co do zasady zobowiązany jest pokryć pracodawca.

W przypadku osób wykonujących pracę na podstawie innych stosunków zobowiązaniowych np. umowy zlecenie czy umowy o świadczenie usług nie mówi się o bezwzględnym obowiązku zapewnienia badań profilaktycznych. W doktrynie przyjmuje się, że skierowanie zleceniobiorcy na badania profilaktyczne należy do decyzji zatrudniającego (Maniewska,

2025). Podobnie w przypadku osób samozatrudnionych świadczących pracę stale na rzecz jednego podmiotu, również od decyzji zatrudniającego zależy czy badania profilaktyczne zostaną przeprowadzone (*Stanowisko Departamentu Prawnego Głównego Inspektoratu Pracy w sprawie bhp samozatrudnionych* (GNP/426/4560-364/07/PE), 2007).

Problemem jest nie tylko brak obowiązku posiadania aktualnych badań, ale również kwestia finansowania badań. Jak słusznie zauważono jedynym kapitałem, który wnosi do stosunku pracy pracownik, jest jego życie i zdrowie zaangażowane i zagrożone w procesie świadczenia pracy; a odpowiedzialnym za ochronę tego „kapitału” jest ten, który z tego kapitału korzysta, a zatem podmiot zatrudniający (Wyka, 2016). Nie ma podstaw by nie stosować tego stwierdzenia szerzej niż tylko do osób pozostających w stosunku pracy, czyli np. do zleceniobiorców. Niemniej w obecnym stanie prawnym koszty badań profilaktycznych osób świadczących pracę na podstawie tzw. nietypowych stosunków zatrudnienia (o ile pracodawca zdecyduje się je przeprowadzić) nie muszą pozostawać po stronie powierzającego pracę (*Stanowisko Departamentu Prawnego Głównego Inspektoratu Pracy w sprawie bhp samozatrudnionych* (GNP/426/4560-364/07/PE), 2007).

Czas pracy

Jak już wyżej wspomniano, prawo do czasu wolnego i określenia maksymalnych norm czasu pracy stanowi przejaw ochrony godności człowieka, między innymi przez wzgląd na jego wpływ na bezpieczne warunki pracy. Reżim prawa pracy wyraźnie wyznacza granice czasu pracy i odpoczynku pracowników. Stosując mechanizmy zwiększające koszty pracy takie jak dodatki za pracę w godzinach nadliczbowych, ustawodawca stara się zniechęcić pracodawcę do powierzania pracownikom pracy ponad określoną normę lub przedłużony dobowy wymiar. Normy czasu pracy, wynikające z kodeksu pracy, są tak ważne dla bezpieczeństwa pracowników, że ich naruszenie stanowi asumpt do rozważań nad zasadnością podniesienia składki na ubezpieczenie wypadkowe, z uwagi na rażące naruszenie przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy, na podstawie art. 36 Ustawy o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych (Kryczka, b.d.).

Jednocześnie zleceniodawca jest niemal nieograniczony w powierzaniu pracy. Stąd w majestacie prawa dopuszcza się nawet tak ekstremalne sytuacje, gdy zleceniobiorcy pracują kilka dni bez żadnych przerw. Najczęstszym argumentem, przemawiającym za pozostawieniem określenia norm czasu pracy woli stron, jest brak podporządkowania. Skoro zleceniobiorca nie jest podporządkowany w ramach świadczonej pracy to zleceniodawca musi negocjować z nim godziny pracy. Argument ten jest prawdziwy wyłącznie w sytuacji tak zwanego „rynku pracownika”, czyli wówczas, gdy podaż miejsc pracy jest zbliżona do ilości osób aktywnych zawodowo. Inaczej jest w sytuacji, wysokiego wskaźnika bezrobocia, kiedy ceni się każde zatrudnienie i aby go nie stracić, osoba świadcząca pracę gotowa jest na daleko idące ustępstwa, w tym ustępstwa dotyczące czasu świadczenia pracy. Bez względu na podstawę świadczenia pracy (np. umowa o pracę, samozatrudnienie czy zlecenie) przymus ekonomiczny wpłynie tak samo. O swobodnie wyrażonej woli, można mówić tylko, gdy istnieje równowaga podmiotów. W innych przypadkach w myśl sentencji „coactus tamen voluit” zgoda może być zawsze wymuszona.

Brak regulacji dotyczących czasu pracy osób zatrudnionych poza stosunkiem pracy stanowi poważne zagrożenie dla życia i zdrowia. Problematyka ta w Polsce nie jest aktualnie wystarczająco przebadana (Żemigła, 2018), ale nawet pobieżna analiza doniesień medialnych o zgonach spowodowanych „przepracowaniem” pozwala wnosić, że w przeważającej większości spotyka to osoby zatrudnione na podstawie umów cywilnoprawnych i samozatrudnionych (Leśniewski, 2017).

Wolność zrzeszania

Jak ww. polskie prawo koalicji jest bardzo szerokie. Pełne prawo koalicji mają nie tylko pozostający w stosunku pracy, ale również świadczący pracę w oparciu o tzw. nietypowe formy zatrudnienia. W tym miejscu należy postawić pytanie o faktyczną możliwość realizacji tego prawa w przypadku prekariuszy, których jak wyjaśniono, między innymi, cechuje nietrwałość stosunku zatrudnienia.

Związki zawodowe powołane zostały do reprezentowania zbiorowych interesów osób zatrudnionych, które w sposób naturalny niejednokrotnie mogą być sprzeczne z interesem zatrudniającego. Organizacja związkowa

może skutecznie wykonywać swoje zadania tylko wówczas, kiedy jej członkowie będą odporni na naciski pracodawcy. Wielość przepisów ochronnych dotyczących związkowców, społecznych inspektorów pracy itp. świadczy o świadomości ustawodawcy co do konieczności zapewnienia niezależności. Szczególna ochrona trwałości stosunku pracy daje pracownikom, pełniącym kluczowe funkcje w organizacji związkowej (a tym samym najbardziej narażonym na konflikt z pracodawcą), możliwość upominania się o swoje prawa bez obawy utraty pracy.

Ochrona ta nie może być skuteczna w przypadku stosunków nietrwałych ze swojej natury. Na przykład w przypadku umowy zlecenie (o świadczenie usług), czy tzw. B2B zatrudniający może zazwyczaj nawet bez konieczności rozwiązywania umowy zaprzestać powierzania pracy, co de facto oznacza pozbawienie zatrudnionych źródła utrzymania. W takich okolicznościach pracownicy prekaryjni mimo formalnego przyznania im prawa zrzeszania są go de facto pozbawieni. A bez wątpienia pozbawieni są możliwości aktywnej działalności w organizacji związkowej. Nietrudno sobie wyobrazić reakcję zleceniodawcy na wiadomość, że zatrudniony przez niego zleceniobiorca przygotowuje referendum strajkowe. Jakkolwiek samozatrudnienie czy umowa zlecenie cechują się nietrwałością, to racjonalne rozumowanie każe przypuszczać, że konflikt z pracodawcą potęguje niepewność dalszego zatrudnienia.

Obowiązujące prawo koalicyjne jest całkowicie iluzoryczne w odniesieniu do prekariuszy, którym nie gwarantuje żadnej ochrony. Nietrwałość stosunku stanowi poważną przeszkodę w aktywnym uczestniczeniu w „życiu” zakładu pracy np. poprzez udział w jego zarządzaniu, co z kolei utrudnia budowanie poczucia przynależności.

Zakończenie

Praca prekaryjna odbiera świadczącym tę pracę możliwość korzystania z praw stanowiących fundament ochrony godności ludzkiej. Mając świadomość, że godność jako pojęcie niemal niedefiniowalne, może stanowić pole do szerszych dyskusji, w powyższych rozważaniach przywołano przykłady takich praw wynikających wprost z konstytucji tj. prawo do bezpiecznych

i higienicznych warunków pracy, w tym również do określenia maksymalnych norm czasu pracy oraz minimalnego odpoczynku od pracy oraz prawo do zrzeszania się osób świadczących pracę w związku zawodowe. Powyższe przykłady mają na celu uwidocznienie niezasadność rozróżnienia sytuacji np. zleceniobiorców i pracowników w ochronie ich życia i zdrowia.

Brak rzeczywistej ochrony przed represjami pracodawcy wymierzonymi za działalność związkową, faktycznie pozbawia pracowników prekaryjnych możliwości aktywnej działalności związkowej.

Przedstawione przykłady prowadzą do wniosku, że sytuacja prekariuszy co raz bardziej zaczyna przypominać sytuację robotników, sprzed wprowadzania tzw. ustawodawstwa fabrycznego. Samozatrudnionych czy zleceniobiorców pozbawia się niemal wszelkiej ochrony, sprowadzając ich pracę wyłącznie do roli towaru. Zatrudniający może zrzucić z siebie niemal całkowitą odpowiedzialność za zatrudnianego. Prowadzi to do reifikacji prekariuszy, których wartość mierzy się wartością usług lub dóbr, które produkują, których wymienia się bez namysłu, gdy tylko okażą się mniej wydajni np. z powodu choroby. W tych warunkach nie można mówić o poszanowaniu godności tych ludzi.

Symptomatyczne jest, że w wielu ogłoszeniach o pracę traktuje się umowę o pracę jako swego rodzaju nagrodę za dobrą pracę. Świadczą o tym informacje pojawiające się na portalach internetowych mówiące, że formą zatrudnienia będzie umowa cywilnoprawna z możliwością zawarcia umowy o pracę. Pokazuje to sposób postrzegania zatrudniających, którzy z praw przynależnych człowiekowi, z racji jego godności, chcą czynić benefit pracowniczy.

Obecny stan prawny wprowadza podział na ludzi, których godność jest respektowana w procesie pracy oraz ludzi, których godność można legalnie naruszać, a jak słusznie zauważono już sama nierówność jest naruszeniem ludzkiej godności (Therborn, 2012).

Spis literatury cytowanej

- Bigaj, A. (2015). *Prawo do urlopu wypoczynkowego (stan prawny na 1 lipca 2015 r.)*. Lex, a Wolters Kluwer business.
- Departament Prawny Głównego Inspektoratu Pracy. (2007). *Stanowisko Departamentu Prawnego Głównego Inspektoratu Pracy w sprawie bhp samozatrudnionych*

- (GNP/426/4560-364/07/PE). *Rzeczpospolita*. Pobrano 23 maja 2025 r. z <https://www.rp.pl/wyjasnienia-urzedow/art8523971-stanowisko-departamentu-prawnego-glownego-inspektoratu-pracy-w-sprawie-bhp-samozatrudnionych-gnp-426-4560-364-07-pe>
- Domański, Z. (2016). Precarity and social safety Prekariat a bezpieczeństwo społeczne. *Journal of Modern Science*, 335–355.
- Florek, L. (2016). *Powszechne a szczególne prawo pracy*. Wolters Kluwer.
- Florczyk-Wątor, M. (2023). Art. 66. W: P. Tuleja (red.). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* (wyd. 2). Wolters Kluwer. Pobrano 8 maja 2025 r. z <http://lex.pip.gov.pl/#/commentary/587806660/736763/tuleja-piotr-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS>
- Frączak-Dudek, A. (2022). Prawo do urlopu za czas pozostawania bez pracy – polskie regulacje i praktyka sądowa a prawo unijne i orzecznictwo TSUE – rozważania na kanwie wyroku TSUE z dnia 25 czerwca 2020 roku w połączonych sprawach C-762/18 i C-37/19. *Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej*, 29(1), 11–23.
- Garlicki, L., & Zubik, M. (2016). Art. 24. [W:] M. Derlatka, K. Działocha, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzciniński, M. Wiącek, L. Garlicki & M. Zubik, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* (t. 1, wyd. 2). Wydawnictwo Sejmowe. Pobrano 7 maja 2025 r. z <http://lex.pip.gov.pl/#/commentary/587734552/531992/garlicki-leszek-red-zubik-marek-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-tom-i-wyd-ii?cm=URELATIONS>
- Garlicki, L., & Jarosz-Żukowska, S. (2016). Art. 66. W: M. Zubik (red.). *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* (t. 2, wyd. 2). Wydawnictwo Sejmowe. Pobrano 8 maja 2025 r. z <http://lex.pip.gov.pl/#/commentary/587744276/541716/garlicki-leszek-red-zubik-marek-red-konstytucja-rzeczypospolitej-polskiej-komentarz-tom-ii-wyd-ii?cm=URELATIONS>
- Główny Urząd Statystyczny. (2023). *Wybrane zagadnienia rynku pracy – dane za 2022 r.* Pobrano 15 maja 2025 r. z <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/pracujacy-zatrudnieni-wynagrodzenia-koszty-pracy/wybrane-zagadnienia-ryнку-pracy-dane-za-2022-r-9,11.html>
- Granat, M. (2014). Godność człowieka z art. 30 Konstytucji RP jako wartość i jako norma prawna. *Państwo i Prawo*, 8, 3–22.
- Gronbacher, G. M. (1999). *Personalizm ekonomiczny*. Lublin: Instytut Liberalno-Konserwatywny.
- Grzebyk, P. (2015). *Analiza orzecznictwa sądowego w sprawach o ustalenie istnienia stosunku pracy. Zatrudnienie pracownicze a zatrudnienie cywilnoprawne*. Warszawa: Instytut Wymiaru Sprawiedliwości.
- Krucina, J. (1983). *Laborem exercens / Jan Paweł II. Powołany do pracy: Komentarz*. Wrocław: Wydaw. Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Kryczka, S. (b.d.). *Wniosek inspektora pracy do ZUS o podwyższenie składki na ubezpieczenie wypadkowe*. ABC. Pobrano 21 maja 2025 r. z http://lex.pip.gov.pl/#/publication/469964128/kryczka-sebastian-wniosek-inspektora-pracy-do-zus-o-podwyzszenie-skladki-na-ubezpieczenie-wypadkowe?keyword=%C5%9Bmier%C4%87%20z%20przepracowania&unitId=passage_13167

- Kryszkiewicz, M. (2014). Godność w prawie pracy. W: M. Włodarczyk, A. Reda-Ciszewska (red.). *Wartości i interesy a prawo pracy. Wokół encykliki „Laborem exercens” Jana Pawła II* (s. 43–48). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Leśniewski, B. (2017). *Karoshi po polsku: Kolejna śmierć lekarza z przepracowania*. Pobrano 5 sierpnia 2025 r. z <https://www.termedia.pl/mz/Karoshi-po-polsku-kolejna-smierc-lekarza-z-przepracowania,27416.html>
- Liszczy, T. (2014). Praca i kapitał w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. *Studia Iuridica Lublinensia*, 22(2), 253–278.
- Maniewska, E. (2025). Art. 229. [W:] K. Jaśkowski & E. Maniewska, *Komentarz aktualizowany do Kodeksu pracy*, LEX/el. Pobrano 20 maja 2025 r. z <http://lex.pip.gov.pl/#/commentary/587260591/796515/jaskowski-kazimierz-maniewska-eliza-komentarz-aktualizowany-do-kodeksu-pracy?cm=URELATIONS>
- Musiąła, A. (2019). *Polskie prawo pracy a społeczna nauka Kościoła: Studium prawno-społeczne* (Wydanie I). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Nycz, T. (2002). Glosa do wyroku TK z dnia 24 października 2000 r., K 12/00. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, 4, 33.
- Polak, P., Trzeciński, J. (2018). Konstytucyjna zasada godności człowieka w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego. *Gdańskie Studia Prawnicze*, 4(40), 257–274.
- Sanetra, W. (1997). Prawa (wolności) pracownicze w Konstytucji. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, 11, 2–7.
- Sąd Najwyższy. (2010, 18 sierpnia). *Wyrok w sprawie II PK 228/09*, LEX nr 599822.
- Sąd Najwyższy. (2021, 11 lutego). *Wyrok w sprawie II PSKP 8/21*, LEX nr 3123901.
- Sobczyk, A. (2017). *Państwo zakładów pracy (stan prawny na 1 stycznia 2017 r.)*. Wolters Kluwer Polska.
- Sowa, J. (2011). Prekariat – globalny proletariat w epoce pracy niematerialnej. W: J. Sokołowska (red.). *Robotnicy opuszczają miejsca pracy* (s. 100–131). Łódź: Wydawnictwo Oficyna.
- Standing, G., Szlinder, M., Czarnecki, K., Kaczmarek, P., Karolak, M., Żakowski, J. (2014). *Prekariat: Nowa niebezpieczna klasa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Standing, G., Szlinder, M., Czarnecki, K., Kaczmarek, P., Karolak, M., Żakowski, J. (2014). *Prekariat: Nowa niebezpieczna klasa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Świątkowski, A. M. (2023). Organizacja czasu pracy oraz minimalne wymagania higieny i bezpieczeństwa – uwagi na tle wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 2.03.2023 r., C-477/21, IH przeciwko MÁV-START Vasúti Személyszállító Zrt. *Europejski Przegląd Sądowy*, 6, 40–45. Pobrano 10 maja 2025 r. z <http://lex.pip.gov.pl/#/publication/151438526/swiatkowski-andrzej-marian-organizacja-czasu-pracy-oraz-minimalne-wymagania-higieny-i-...?keyword=bezpiecze%C5%84stwo&cm=RELATIONS>
- Trybunał Konstytucyjny. (2015, 2 czerwca). *Wyrok w sprawie K 1/13*, OTK-A 2015, nr 6, poz. 80.
- Trybunał Konstytucyjny. (2020, 22 października). *Wyrok w sprawie K 1/20*, OTK-A 2021, nr 1.
- Wyka, T. (2016). Zdrowie i życie pracownika jako dobro prawnie chronione. W: Ł. Pisarczyk (red.). *Prawo pracy. Między gospodarką a ochroną pracy. Księga jubileuszowa Profesora Ludwika Florka*. Wolters Kluwer. Pobrano 21 maja 2025 r. z <http://lex.pip.gov.pl/#/monograph/369387153/319044>
- Żemigala, M. (2018). Zjawisko śmierci z przepracowania. *Studia i Prace WNEiZ US*, 52/3, 177–186.

IX

ROZDZIAŁ IX

Małgorzata Szwed

Szkoła Główna Mikołaja Kopernika

Praca zdalna a potencjalne korzyści i zagrożenia

Streszczenie: Praca zdalna to forma organizacji zatrudnienia, która umożliwia pracownikom wykonywanie obowiązków zawodowych poza tradycyjnym miejscem pracy, przy wykorzystaniu technologii komunikacyjnych. Ułatwia to godzenie życia prywatnego i zawodowego oraz zwiększa dostęp pracodawców do szerszego grona kandydatów, ponieważ miejsce zamieszkania przestaje mieć kluczowe znaczenie. W Polsce znacząco upowszechniła się w czasie pandemii, gdy istotne było utrzymywanie dystansu społecznego jako próby przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się COVID-19. Praca zdalna wiąże się jednak z licznymi wyzwaniami natury organizacyjnej. Jednym z nich jest konieczność sprawowania kontroli nad pracownikiem w sposób zgodny z przepisami Kodeksu pracy. Dodatkowo trudne może być efektywne wdrażanie nowych pracowników oraz zapoznavanie ich z kulturą organizacyjną przedsiębiorstwa. Kolejnym problemem jest precyzyjne ustalenie miejsca świadczenia pracy, zwłaszcza gdy pojawia się koncepcja tzw. workation, czyli pracy w czasie podróży, często z różnych zakątków świata. Jeśli pracodawca dopuszcza świadczenie pracy zza granicy, pojawiają się dodatkowe kwestie dotyczące obowiązków podatkowych czy podlegania ubezpieczeniom społecznym w miejscu świadczenia pracy zdalnej. Kolejnym wyzwaniem może być badanie wypadków przy pracy, gdy pracownik świadczył pracę zdalnie. Przed wprowadzeniem organizacji pracy umożliwiającej pracę z wykorzystaniem narzędzi do bezpośredniego porozumiewania się na odległość konieczne jest przeanalizowanie wszystkich korzyści i ewentualnych wad wynikających z tego rozwiązania. Pozwoli to na wybór

najlepszego rodzaju organizacji pracy – praca stacjonarna, hybrydowa lub zdalna – do potrzeb zakładu pracy, charakteru pracy i danego stanowiska.

Słowa kluczowe: praca zdalna, organizacja zatrudnienia, COVID-19, kontrola pracownika, kultura organizacyjna, workation, praca zza granicy, obowiązki podatkowe, ubezpieczenia społeczne, wypadki przy pracy, praca hybrydowa, praca stacjonarna

Abstract: Remote work is a form of employment organization that allows employees to perform professional duties outside the traditional workplace, using communication technologies. This makes it easier to reconcile private and professional life and increases employers' access to a wider group of candidates, because the place of residence is no longer crucial. In Poland, it became significantly popular during the pandemic, when maintaining social distance was important as an attempt to counteract the spread of COVID-19. Remote work, however, is associated with numerous organizational challenges. One of them is the need to exercise control over the employee in a manner consistent with the provisions of the Labor Code. Additionally, it may be difficult to effectively introduce new employees and familiarize them with the organizational culture of the company. Another problem is precisely determining the place of work, especially when the concept of the so-called workation appears, i.e. work while traveling, often from different corners of the world. If the employer allows work to be performed from abroad, additional issues arise regarding tax obligations or social insurance coverage at the place of remote work. Another challenge may be the investigation of accidents at work when the employee performed work remotely. Before introducing a work organization that allows work using tools for direct remote communication, it is necessary to analyze all the benefits and potential disadvantages resulting from this solution. This will allow you to choose the best type of work organization - stationary, hybrid or remote work - for the needs of the workplace.

Keywords: remote work, employment organization, COVID-19, employee supervision, organizational culture, workation, working from abroad, tax obligations, social insurance, workplace accidents, hybrid work, on-site work

Wstęp

Wybuch pandemii COVID-19 wpłynął na wiele sektorów i aspektów ludzkiego życia. Zmianie uległy liczne sektory i dziedziny życia ludzkiego, w tym również rynek pracy. W czasie pandemii istotne było utrzymywanie dystansu społecznego w ramach przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się pandemii. Praca świadczona za pomocą urządzeń umożliwiających

bezpośrednie porozumiewanie się na odległość, tzw. praca zdalna, umożliwiała pracownikom wykonywanie zadań przy jednoczesnym ograniczeniu bezpośredniego kontaktu między osobami wykonującymi pracę.

Pracę zdalną stosowano w niektórych branżach przed pandemią, natomiast na szeroką skalę zaczęła się upowszechniać od roku 2020, gdy pracodawcy zaczęli ją stosować w wielu sektorach, niezależnie od poziomu stanowiska. Skutkiem tego było wprowadzenie do Kodeksu pracy¹ uregulowań dotyczących pracy zdalnej w kwietniu 2023 r. Ustawodawca miał na celu stworzenie ram prawnych do funkcjonowania pracy zdalnej, która wcześniej była wykonywana na podstawie przepisów tzw. ustawy covidowej. Praca zdalna może przynieść wiele korzyści obu stronom stosunku pracy, ale jej wykonywanie wiąże się również z licznymi wyzwaniami zarówno dla pracodawcy, jak i pracownika, które należy wziąć pod uwagę (Antal i Corees Polska, 2021).

Z tego względu ważne, aby obydwie strony przed wykorzystaniem tej formy organizacji pracy wiedziały, z jakimi korzyściami i zagrożeniami będą się mierzyć. Pozwoli to na dobranie najlepszej formy współpracy odpowiedniej dla podmiotów stosunku pracy z uwzględnieniem specyfiki właściwej dla organizacji, jej kultury organizacyjnej oraz typu realizowanych zadań.

Rozwinięcie

Praca zdalna w Kodeksie pracy

Zgodnie z art. 67¹⁸ KP, praca zdalna może być wykonywana całkowicie lub częściowo w miejscu wskazanym przez pracownika i każdorazowo uzgodnionym z pracodawcą, w tym pod adresem zamieszkania pracownika, w szczególności z wykorzystaniem środków bezpośredniego porozumiewania się na odległość (Jaśkowski, 2015). Strony powinny uzgodnić wykonywanie pracy zdalnej w dowolnym momencie trwania stosunku pracy. Przepisy dopuszczają umożliwienie uzgodnienia między stronami sto-

¹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 277 z późn. zm., dalej jako: „KP” lub „Kodeks pracy”).

sunku pracy wykonywania pracy zdalnej zarówno przy zawarciu umowy o pracę, jak też w trakcie zatrudnienia. Ustawodawca przewidział również możliwość nadzwyczajnego powierzenia pracy zdalnej w szczególnych okolicznościach, tj. w okresie obowiązywania stanu nadzwyczajnego, stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii oraz w ciągu 3 miesięcy po ich odwołaniu, jak też w okresie, w którym zapewnienie przez pracodawcę bezpiecznych i higienicznych warunków pracy w dotychczasowym miejscu pracownika nie jest możliwe z powodu siły wyższej (Gersdorf, Ostaszewski, 2023).

W przepisach ustanowiono także zasadę, że pracodawca jest zobowiązany uwzględnić wniosek o pracę zdalną pracownika wychowującego dziecko do ukończenia przez nie czwartego roku życia oraz pracownika sprawującego opiekę nad innym członkiem najbliższej rodziny lub inną osobą pozostającą we wspólnym gospodarstwie domowym, posiadającymi orzeczenie o niepełnosprawności albo orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności, o ile jest to możliwe, mając na względzie organizację pracy oraz rodzaj pracy wykonywanej przez pracownika (Jaśkowski, 2025).

Korzyści dla pracodawcy

Stosowanie zdalnej organizacji pracy umożliwia pracodawcy obniżenie kosztów operacyjnych (Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, 2023). W przypadku gdy wszyscy lub niektórzy pracownicy pracują zdalnie, pracodawca może znacząco obniżyć swoje koszty operacyjne, co wpływa na oszczędność wydatkowych środków. Można w takiej sytuacji zaoszczędzić na wynajmie powierzchni biurowej, sprzęcie, mediach czy materiałach biurowych. Pracodawcy, którzy powszechnie stosują pracę zdalną, coraz częściej zamykają swoje biura lub wdrażają system hot desk, czyli elastycznego korzystania z biur, ustalając grafiki obecności

Ma to szczególnie duże znaczenie dla podmiotów, które wynajmowały powierzchnie biurowe w centrach dużych miast, gdzie koszty utrzymania biura stanowiły dużą część kosztów utrzymania danego pracodawcy.

Pracownicy wykonujący pracę zdalnie, tak jak pracownicy pracujący w biurze, powinni przestrzegać zasad bezpieczeństwa i higieny pracy. W przypadku pracowników zdalnych to na nich spoczywa obowiązek za-

pewnienia bezpiecznych i higienicznych warunków pracy. Oznacza to, że na pracodawcy ciąży o jeden obowiązek mniej. W praktyce pracodawcy często wymagają od pracowników oświadczenia, że miejsce, z którego świadczona jest praca zdalna, spełnia odpowiednie warunki lokalowo-techniczne, w tym dotyczące oświetlenia czy wymaganej powierzchni.

Praca zdalna umożliwia pracodawcy większy dostęp do szerokiej puli potencjalnych kandydatów na dane stanowisko. W przypadku pracy stacjonarnej czynnik geograficzny ma istotne znaczenie. Pracownicy, wybierając oferty pracy, starają się wybierać stanowiska pracy, które są położone niedaleko ich miejsca zamieszkania lub takie, gdzie dojazd nie będzie uciążliwy, aby tracić możliwie jak najmniej czasu na codzienne dojazdy. Kandydaci mogą rzadziej aplikować na stanowiska, gdy miejsca, gdzie świadczona ma być praca, jest położone daleko i finalnie dojazd miałby być uciążliwy.

Kwestia ta bywa ważna dla pracodawców, którzy przy wyborze kandydata niekiedy odrzucają osoby, które mieszkają dalej jako potencjalnie słabszych pracowników. W przypadku ofert pracy na stanowiska, gdzie przewidziana jest praca zdalna całkowita lub hybrydowa pula potencjalnych kandydatów na dane stanowisko pracy jest większa. W efekcie możliwe jest wybranie najlepszego kandydata na podstawie wyłącznie jego kompetencji oraz przydatności do pracy w danej organizacji. Praca zdalna umożliwia więc zatrudnianie pracowników niezależnie od ich lokalizacji geograficznej, co zwiększa pulę kandydatów. Elastyczność lokalizacyjna niweluje więc bariery geograficzne, co z perspektywy pracodawcy zwiększa szanse na pozyskanie wysoko wykwalifikowanej kadry, a to może mieć pozytywny wpływ na działalność zakładu pracy.

Inną korzyścią dla pracodawcy może być wzrost efektywności pracowników. Praca zdalna może sprzyjać zwiększeniu wydajności zatrudnianych osób. Czas zaoszczędzony na dojazdach mogą poświęcić na zadbanie o swoje samopoczucie i zdrowie. W efekcie może to nie tylko sprzyjać zwiększeniu efektywności, ale również zmniejszeniu chorób wśród pracowników, co może skutkować spadkiem zwolnień lekarskich. Praca zdalna może mieć szczególnie pozytywny wpływ na efektywność pracowników, którzy odczuwają szczyt efektywności przy niewielkiej ilości interakcji społecznych, dla których praca w biurze z innymi ludźmi stanowi czynnik utrudniający osiągnięcie szczytu możliwości.

Warto też wskazać, że praca zdalna pozwala na uniknięcie zjawiska tzw. prezentyzmu, rozumianego jako nieefektywna obecność pracownika w biurze. Podczas gdy pracownicy odczuwają spadek samopoczucia, które może przeobrazić się w jednostkę chorobową, uzasadniającą otrzymanie zwolnienia lekarskiego, pojawią się w biurze, ich praca może być w danym dniu mniej efektywna niż gdyby dany pracownik mógł tego dnia pracować zdalnie. Warto też wskazać, że w sytuacji, gdy pracownicy pracują stacjonarnie w sezonie chorobowym, wystarczy jedna osoba, która przyjdzie do zakładu pracy zarażona, aby narazić na zachorowanie resztę zespołu. Obecność pracownika, który zaczyna odczuwać symptomy gorszego samopoczucia, może wynikać z chęci otrzymania pełnego wynagrodzenia, a nie niższego wynagrodzenia chorobowego lub chęci otrzymania premii frekwencyjnej. Praca zdalna może pozwolić na pozostanie w domu aż do momentu wizyty u lekarza lub poprawy samopoczucia, jak też pozwoli na zapobieżenie kontaktowi z innymi pracownikami, którzy mogliby się potencjalnie zarazić, co mogłoby skutkować otrzymaniem zwolnień lekarskich przez większą grupę osób.

Praca zdalna pozwala na wsparcie działań proekologicznych na rzecz ochrony środowiska (Sidor-Rządkowska, 2022). Ograniczenie liczby codziennych dojazdów do biura – w szczególności dużych grup pracowników pozytywnie może wpływać na zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych i zużycia zasobów planety. W efekcie pracodawcy, którzy umożliwiają swoim pracownikom pracę zdalną, mogą być postrzegani jako bardziej zaangażowani na rzecz zrównoważonego rozwoju. Działanie to może się przełożyć nie tylko na reputację firmy, ale też jej renomę w oczach klientów, kontrahentów oraz pracowników. W czasach, gdy zwraca się dużą uwagę na podejście do kwestii klimatu, a wiele firm oferuje zbliżony wachlarz usług, kryterium ograniczającym wybór jest podejście do kwestii ekologii i klimatu. Ma to też impakt na potencjalnych pracowników – osoby, dla których kwestia działań na rzecz ochrony planety jest ważna, chętniej wybiorą pracodawcę, który podejmuje działania w zakresie zrównoważonego rozwoju i wykazuje się inicjatywą w tym zakresie (Hyjek, 2023).

Korzyści dla pracownika

Praca zdalna może być korzystna również dla pracownika (Dolot, 2022). W przypadku wykonywania pracy w biurze, pracownik musi w swojej codziennej rutynie uwzględniać kwestie dojazdu oraz zaplanowania swojego czasu (Dolot, 2020). W efekcie mniej czasu na zaplanowanie w ciągu swojego dnia. W przypadku pracowników zdalnych czas zaoszczędzony na dojazdach można poświęcić na rekreację i refleksję nad własnym dobrostanem, co może mieć pozytywny wpływ na ich zdrowie, a w efekcie na efektywność (Juchowicz, Kinowska, 2022). Zdrowy i wypoczęty pracownik pracuje szybciej i lepiej realizuje powierzone mu zadania. Może to mieć też wpływ na obniżenie jego absencji chorobowych, skoro ma więcej czasu na skupienie się na swoim zdrowiu.

Należy też wspomnieć o wskazanej wyżej kwestii likwidacji barier geograficznych w przypadku pracy zdalnej. Fakt, że kandydaci nie muszą kierować się lokalizacją przy wyborze pracy, może sprawić, że będą bardziej zmotywowani i skupieni na obowiązkach, ponieważ ich głównym kryterium wyboru stanie się sposobność osiągnięcia szczytu swoich możliwości zawodowych.

Zagrożenia płynące z pracy zdalnej

Jednym z zagrożeń płynących z pracy zdalnej może być trudność w utrzymaniu zaangażowania pracowników i budowaniu zespołu jako całości (Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, 2023). Pracownicy, komunikując się za pośrednictwem programów do porozumiewania się na odległość, mogą mieć większe problemy w budowaniu więzi społecznych. Natomiast zgrany zespół, który dobrze rozumie się nawzajem, efektywniej i szybciej realizuje powierzone mu zadania (Wróbel, Stefaniuk, 2021). W przypadku, gdy pracownicy nie widują się w biurze w ogóle albo pojawiają się tam nieregularnie, nawiązanie realnego kontaktu może być utrudnione.

Brak kontaktu w biurze może mieć wpływ szczególnie na nowych pracowników, których wdrożenie przebiegało w pełni w formie zdalnej. Dla nowozatrudnionej osoby istotna jest możliwość zapytania współpracowni-

ków o sposoby wykonywania czynności albo ułatwienie zrozumienia panującej w danym podmiocie kultury organizacyjnej (Wróbel, Stefaniuk, 2021). Im szybciej pracownik zrozumie swoje obowiązki i funkcjonowanie organizacji, tym szybciej zakończy okres wdrożenia, co pozwoli mu w pełni wykorzystać swój potencjał i możliwości.

Istnieje ryzyko, że pracownicy, którzy wskutek zmniejszonej ilości interakcji w biurze wskutek pracy zdalnej, nie poczują się w pełni zintegrowani z resztą zespołu, co oznacza że będą czuli się mniej związani z organizacją. Pracodawcom zależy, aby rotacja pracowników była na możliwie niskim poziomie. Gwarantuje to świadczenie usług o niezmiennym standardzie, sprawną realizację zadań oraz umożliwia prawidłowe funkcjonowanie zakładu pracy.

Natomiast gdy pracownicy nie czują się związani ze swoimi współpracownikami i nie widzą siebie w roli pełnowartościowych członków zespołu, mogą być mniej chętni do kontynuowania swojego zatrudnienia u danego pracodawcy. Poczucie wyobcowania i brak zaangażowania może sprzyjać łatwiejszemu podjęciu decyzji o zmianie pracy. W efekcie może mieć to wpływ na zwiększenie poziomu rotacji pracowników oraz przełożenie na poziom obciążenia pracą pozostałych członków zespołu, a w efekcie wzrost poziomu stresu u pracowników.

Brak kontroli nad bieżącą aktywnością pracowników to kolejne zagrożenie związane z pracą zdalną. Istnieją oczywiście programy komputerowe do monitorowania aktywności, jednak ich efektywne zastosowanie często wymaga zaangażowania dodatkowych osób do nadzoru. Wiąże się to z kosztami, ponieważ samo zainstalowanie oprogramowania bez bieżącej kontroli może nie zapewnić skutecznego nadzoru.

Zasady kontroli pracy zdalnej powinny zostać uregulowane w regulaminie pracy zdalnej lub porozumieniu zawieranym bezpośrednio przez pracodawcę z danym pracownikiem. Niemniej uregulowania, jak może przebiegać kontrola, ustrojodawca przewidział na poziomie ustawowym w art. 67²⁸ KP (Mędrala, 2022).

Pracodawca może przeprowadzić kontrolę wykonywania pracy zdalnej przez pracownika, jak też kontrolę w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy lub kontrolę przestrzegania wymogów w zakresie bezpieczeństwa i ochrony informacji, w tym procedur ochrony danych osobowych (Penc

-Pietrzak, 2023). Uprawnienia kontrolne pracodawcy nie mają charakteru absolutnego i kontrola musi być poprzedzona uzgodnieniem czasu jej przeprowadzenia z pracownikiem (Penc-Pietrzak, 2023). Poza tym kontrola musi mieć miejsce w godzinach pracy pracownika. Ustawodawca przewidział też, że sposób kontroli powinien zostać dostosowany przez pracodawcę do miejsca wykonywania pracy zdalnej i jej rodzaju. Natomiast sama kontrola powinna zostać przeprowadzona w sposób nienaruszający prywatności osoby wykonującej pracę zdalną lub innych osób, które zamieszkują wraz z pracownikiem. Pracodawca powinien zadbać, aby przeprowadzenie kontroli nie uniemożliwiało korzystania z pomieszczeń domowych, zgodnie z ich przeznaczeniem w miejscu, gdzie pracownik wykonuje pracę zdalną.

Warto wskazać, że, jeśli pracodawca podczas kontroli dostrzeże uchybienia w przestrzeganiu przepisów i zasad w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy określonych w informacji, o której mowa w art. 67³¹ § 5 KP, lub w przestrzeganiu wymogów w zakresie bezpieczeństwa i ochrony informacji, w tym procedur ochrony danych osobowych, powinien zobowiązać pracownika do usunięcia stwierdzonych uchybień we wskazanym terminie lub cofnąć zgodę na wykonywanie pracy zdalnej przez tego pracownika (Mitrus, 2023).

Praca zdalna może być wykonywana całkowicie lub częściowo w miejscu wskazanym przez pracownika. Z tego względu miejsce świadczenia pracy zdalnej musi być każdorazowo uzgodnione z pracodawcą (Jaśkowski 2025). Z tego względu zwykle miejscem świadczenia pracy jest miejsce zamieszkania pracownika, ale wcale nim być nie musi. Może być to każda lokalizacja, co do której strony się porozumieją.

Powoduje to konieczność podjęcia decyzji po stronie pracodawcy, z jakich miejsc może być świadczona praca. Są pracodawcy, którzy dopuszczają jedynie świadczenie pracy na terenie Polski, podczas gdy inni zezwalają na wskazanie pracy z zadeklarowanego adresu zza granicy, czyli tzw. workation, czyli połączenie pracy z wyjazdem rekreacyjnym. O ile Kodeks pracy zawiera uregulowania dotyczące samej pracy zdalnej, to nie przewiduje odrębnych uregulowań dotyczących workation. Z tego względu pracodawca może swobodnie kształtować możliwości pracy zdalnej zza granicy. Niemniej warto zwrócić uwagę, aby wszelkie różnicowanie pracowników w tej

kwestii nie powodowało dyskryminacji (Santera, 2023). Z tego też względu wszelkie różnicowanie ogółu zatrudnionych powinno się opierać na kryteriach obiektywnych.

Natomiast w przypadku pracodawców, którzy dopuszczają możliwość wykonywania pracy zdalnej zza granicy może to powodować kolejne wyzwania. Wymaga to określenia, z jakich krajów może być świadczona praca zdalna, co może mieć wpływ na ubezpieczenia społeczne oraz kwestie podatkowe. Może zdarzyć się sytuacja, gdy powstanie obowiązek zapłaty składek na ubezpieczenia społeczne w kraju, w którym pracownik odbywa swoje workation. Co do zasady pracownik podlega ubezpieczeniom społecznym tylko w jednym państwie, a więc w kraju, gdzie praca jest wykonywana, chociaż oczywiście nie można wykluczyć wyjątków. Inne zasady mogą występować w przypadku krajów Unii Europejskiej, Europejskiego Obszaru Gospodarczego, jak też krajów z którymi Polska zawarła umowy dwustronne. Ważne więc, gdzie i na jak długo pracownik planuje się udać na workation. Ma to wpływ na obowiązki dla pracodawcy, jak też pracownika pracującego zdalnie. Innym zagrożeniem związanym z workation, jako szczególną formą wykonywania pracy zdalnej jest kwestia podatków, którą należy każdorazowo zweryfikować przy wyborze kraju na workation. Zaniedbanie tego obowiązku może skutkować negatywnymi konsekwencjami dla pracownika, który potencjalnie może zostać uznany za rezydenta podatkowego kraju, w którym przebywa, szczególnie gdy przekroczy czas przebywania kraju, po którym powstanie obowiązek podatkowy. Może to spowodować powstanie obowiązku podatkowego.

Nie można wykluczyć, że pracownik, który pojedzie na workation w czasie wykonywania pracy ulegnie wypadkowi. Chociaż wypadki przy pracy zdalnej zdarzają się rzadko, nie można ich wyeliminować. Sama definicja wypadku przy pracy jest bardzo szeroka – aby dane zdarzenie zostało uznane za wypadek przy pracy wystarczy koincydencja czasowa między wykonywaniem pracy a zaistniałym wypadkiem.

Świadczenie pracy zawsze może wiązać się z ryzykiem wystąpienia wypadku przy pracy (Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, 2023). Warto pamiętać, że może on zdarzyć się nie tylko w siedzibie pracodawcy, ale w każdym miejscu wykonywania pracy, a więc również w czasie pracy zdalnej. Należy zauważyć, że pracodawca ma takie same obowiązki zbada-

nia wypadku jak wtedy, gdy dochodzi do niego na terenie zakładu pracy. W przypadku wypadku przy pracy zdalnej z oczywistych względów wyjaśnianie wypadku przy pracy może wiązać się z dodatkowymi wyzwaniem, jak chociażby utrudnionym dostępem do pomieszczeń, gdzie zdarzenie miało miejsce.

Kwestia wyjaśnienia wypadku przy pracy jeszcze bardziej skomplikowana, gdy do wypadku dojdzie w czasie workation, co utrudni zbadanie przyczyn wypadku. Pracodawca ma w takiej sytuacji dwie opcje zbadania przyczyn wypadku przy pracy, a więc zorganizowanie przejazdu członków zespołu powypadkowego do miejsca, gdzie doszło do wypadku, a następnie zbadanie tam przyczyn wypadku. Pozwoli to na kompleksową weryfikację przyczyn wypadku, chociaż wiąże się z koniecznością zapewnienia przejazdów, noclegów oraz pokrycia innych wydatków, co może oznaczać duże finansowe obciążenie dla pracodawcy, zwłaszcza jeśli do wypadku doszło w miejscu oddalonym od Polski. Drugą opcją zbadania wypadku przy pracy, który miał miejsce podczas workation jest złożenie przez pracownika oświadczenia oraz ewentualnych dokumentów celem zweryfikowania przyczyn wypadku przy pracy. Opcja ta jest znacznie bardziej budżetowa, skoro zespół powypadkowy opiera się na oświadczeniu pracownika i złożonych przez niego wyjaśnieniach. Rozwiązanie to jednak jest mniej pewne niż zebranie dowodów niezależnie od pracownika przez pracodawcę, więc istnieje wyższe ryzyko, że nie uda się w pełni oszacować realnych przyczyn wypadku przy pracy.

Zakończenie

Praca zdalna niewątpliwie stanowi tryb organizacji pracy, który zostanie w polskim porządku prawnym na dłużej. Wprowadzenie uregulowań dotyczących pracy zdalnej stanowiło odpowiedź na potrzeby rynku pracy. Dzięki temu pracownicy mogą wykonywać swoje obowiązki bez konieczności przychodzenia do biura, co umożliwia elastyczność w zakresie miejsca świadczenia pracy oraz pomaga w łączeniu życia zawodowego z osobistym. Wykonywanie pracy we wskazanym miejscu z wykorzystaniem środków

komunikacji na odległość pozwala też na pokonywanie barier geograficznych i umożliwia pracownikom możliwość zatrudnienia na stanowiskach, na których w innym wypadku nie mieliby możliwości. Pozwala to pracodawcom na zatrudnienie najlepszych kandydatów o najlepszych kompetencjach. Praca zdalna pomimo swoich korzyści niesie za sobą również zagrożenia dla stron stosunku pracy. Pracownik zdalny może mieć większe trudności z wpasowaniem się w kulturę organizacyjną firmy, co może wpłynąć na jego zaangażowanie i przyczynić się do większej fluktuacji kadr. Innym zagrożeniem może być niższy poziom nadzoru nad pracownikami świadczącymi pracę w ramach *home office*. Wdrożenie pracy zdalnej wiąże się też z wyzwaniem natury organizacyjnej dla pracodawcy, jak ustalenie, czy pracownicy mogą pracować tylko z terytorium Polski, czy dopuszczalna jest praca zdalna zza granicy. Kwestia ta może mieć wpływ nie tylko na kwestie ubezpieczeń społecznych i rezydencji podatkowej, ale też sposób organizacji pracy. Z tego względu istotne jest, aby przed rozpoczęciem świadczenia pracy w trybie zdalnym obydwie strony stosunku pracy były świadome korzyści i zagrożeń związanych ze świadczeniem pracy z wykorzystaniem narzędzi do bezpośredniego komunikowania się na odległość.

Spis literatury cytowanej

- Antal i Corees Polska. (2021). *Model pracy a efektywność i zadowolenie pracowników*. Pobrano 24 kwietnia 2025 r. z https://antal.pl/files/upload/raport-model-pracy-antal-pl-21022220210222143220.pdf?utm_source=freshmail&utm_medium=email&utm_campaign=IP.ModelPracy&p=alpha2234
- Dolot, A. (2020). Wpływ pandemii COVID-19 na pracę zdalną – perspektywa pracownika. *e-mentor*. Pobrano 23 kwietnia 2025 r. z http://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/83/art_35-43_Dolot_Ementor_1_83_2020.pdf
- Gersdorf, M., & Ostaszewski, W. (2023). Art. 67(18). W M. Raczkowski, K. Rączka, A. Zwolińska, M. Gersdorf, & W. Ostaszewski (red.), *Jaśkowski K. (2025). Art. 67(18). W: E. Maniewska & K. Jaśkowski (red.). Komentarz aktualizowany do Kodeksu pracy*. System Informacji Prawnej LEX.
- Hyjek, W. (2023). Praca zdalna jako kluczowy czynnik rozwoju kariery zawodowej kobiety pokolenia Y. W J. Nesterak, A. Niemczyk, & Z. Gródek-Szostak (red.), *Zrównoważony rozwój: perspektywy i wyzwania* (s. [strony rozdziału]). Warszawa: Instytut Nauk Ekonomicznych PAN.

- Juchowicz, M., & Kinowska, H. (2022). Komponenty dobrostanu pracowników w warunkach pracy hybrydowej. W J. Tabor-Bałżewicz & H. Rachoń (red.), *Wyzwania kierowania ludźmi w systemie hybrydowej organizacji pracy* (s. 33-45). Warszawa: Oficyna Wydawnicza SGH.
- Mędrala, M. (2022). *Zasady pracy zdalnej*. Warszawa: System Informacji Prawnej LEX.
- Mitrus, L. (2023). Pojęcie i rodzaje pracy zdalnej w świetle nowelizacji kodeksu pracy z dnia 1 grudnia 2022 r. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, (11), 40–48.
- Penc-Pietrzak, I. (2023). Specyfika pracy zdalnej i jej wpływ na pracownika. *Journal of Management Challenges*, 1(2), 41-65.
- Pratt, O. (2023). Proces wdrażania pracowników w Polsce w obowiązki zawodowe i kulturę organizacyjną w warunkach pracy zdalnej na przykładzie sektora prywatnego. Badania własne z użyciem indywidualnych wywiadów pogłębionych. *Zoon Politikon*, 14, 1–57.
- Sanetra, W. (2024). Kilka uwag o sankcjach w razie naruszenia reguł pracy zdalnej. *Praca i Zabezpieczenie Społeczne*, (1), 6–12.
- Sidor-Rządkowska, M. (2022). Praca zdalna i hybrydowa a budowanie wizerunku pracodawcy w czasach postpandemicznych. *Marketing i Rynek*, (nr wydania jeśli znany), [numery stron jeśli znane]. ISSN 1231-7853.
- Walentek, D. (2023). *Modele zarządzania pracownikami zdalnymi*. Częstochowa: Politechnika Częstochowska.
- Wróbel, P., Stefaniuk, T. (2021). *Wdrażanie pracy zdalnej w organizacjach. Ludzie, technologie, procesy bezpieczeństwa*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Związek Przedsiębiorców i Pracodawców. (2023). *Praca zdalna po pandemii*. Pobrano 23 kwietnia 2025 r. z https://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2023/06/Raport-ZPP_Praca-zdalna-po-pandemii.pdf

ROZDZIAŁ X

Barbara Hartman

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Bufo bufo w antropocenie. Casus subsydiarny

Abstrakt: Celem niniejszej prezentacji jest podjęcie próby omówienia od dawna istniejącego, lecz coraz bardziej delikatnego i złożonego problemu ochrony przyrody — w szczególności jej zaniedbywanej i na ogół lekceważonej części, jaką jest ochrona płazów. Problem ten zostanie przeanalizowany w kontekście rzeczywistego funkcjonowania zasady pomocniczości, ze szczególnym uwzględnieniem towarzyszących jej unikalnych wartości oraz wyzwań etycznych związanych z ochroną środowiska.

Część I pracy ma na celu przygotowanie do szerszego wglądu w złożoną strukturę problemu poprzez częściowe jedynie zwrócenie uwagi na odwieczne współistnienie człowieka z żabami oraz wybrane aspekty środowiskowe, naukowe, historyczne, kulturowe, społeczne i polityczne.

Część II przedstawi rzadki, lecz wzorcowy model oddolnego działania subsydiarnego, oparty na przykładzie długoletniej działalności w tym zakresie, prowadzonej i dokumentowanej przez Towarzystwo Ochrony Przyrody. Będzie to tym samym rzeczywisty przykład realizacji idei pomocniczości, znanej również jako zasada subsydiarności.

Słowa kluczowe: ochrona przyrody, aktywizm, działania oddolne, ochrona płazów, subsydiarność

Abstract: The purpose of this presentation is to attempt to address the long-standing but increasingly delicate and difficult problem of wildlife conservation, specifically its neglected and generally disregarded part, such as amphibian con-

servation. The problem will be analyzed in terms of the actual functioning of the principle of subsidiarity, with attention paid to the unique values and ethical challenges to environmental protection that accompany it.

Part I of the work is intended to prepare for a broader insight into the complex structure of the problem by only partially drawing attention to the eternal co-existence of humans with frogs and to selected environmental, scientific, historical, cultural, social and political aspects.

Part II of the work will present a rare but exemplary model of bottom-up subsidiary action, based on the example of long-term activity in this selected field conducted and documented by the Society for the Protection of Nature. Thus, it will be a real example of the implementation of the idea of subsidiarity, also known as the principle of subsidiarity.

Keywords: nature protection, activism, bottom-up initiatives, protection of amphibians, subsidiarity

[...]

Na finał szmerów muszych i ptaszęcej wrzawy
Odezwały się chórem podwójnym dwa stawy,
Jako zakłète w górach kaukaskich jeziora,
Milczące przez dzień cały, grające z wieczora.
Jeden staw, co toń jasną i brzeg miał piaszczysty,
Modrą piersią jęk wydał cichy, uroczysty;
Drugi staw, z dnem błotnistem i gardzielem mętным,
Odpowiedział mu krzykiem żałośnie namiętным;
W obu stawach piał żab niezliczone hordy,
Oba chóry zgodzone w dwa wielkie akordy.
Ten fortissimo zabrzmiał, tamten nuci z cicha,
Ten zdaje się wyrzekać, tamten tylko wzdycha;
Tak dwa stawy gadały do siebie przez pola,
Jak grające naprzemian dwie arfy Eola.

[...]

Dziwnem zrządzeniem losów, po tym samym brzegu
Jechał Hrabia, na czele dżokejów szeregu;
A zachwycony wdziękiem nocy tak pogodnej
I harmoniją cudną orkiestry podwodnej,
Owych chórów, co brzmiały, jak arfy eolskie
(Żadne żaby nie grają tak pięknie, jak polskie)

[...]

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, ks. 8

Wstęp

Zamierzeniem tej prezentacji jest próba ujęcia już długiego, ale coraz bardziej delikatnego i trudnego problemu ochrony dzikiej przyrody, a dokładniej jej zaniedbanej i na ogół powszechnie lekceważonej części, jak ochrona płazów. Analiza problemu będzie prowadzona w aspekcie rzeczywistego funkcjonowania zasady subsydiarności ze zwróceniem uwagi na towarzyszące temu unikatowe wartości i etyczne wyzwania wobec ochrony środowiska.

Cześć I pracy ma za zadanie przygotować do szerszego wglądu w skomplikowaną strukturę problemu poprzez tylko częściowe zwrócenie uwagi na odwieczną koegzystencję człowieka z żabami oraz na wybrane aspekty środowiskowe, naukowe, historyczne, kulturowe, społeczne i polityczne.

Część II pracy przedstawi rzadki, ale wzorcowy model oddolnego działania subsydiarnego, na przykładzie długiej aktywności w tym wybranym polu prowadzonej i udokumentowanej przez Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody. Tym samym będzie to rzeczywisty przykład realizowania się idei pomocniczości, inaczej nazywanej również zasadą subsydiarności.

MOTTO:

MODLITWA ŻABY

Gdy brat Bruno modlił się pewnej nocy, w modlitwie przeszkodziło mu rechotanie żaby. Wszystkie próby zignorowania tego dźwięku zawiodły, krzyknął więc głośno przez okno; „Spokój! Właśnie się modlę”.

Ponieważ brat Bruno był świętym, jego rozkaz został natychmiast spełniony. Każde żywe stworzenie zamilkło, aby zapanowała cisza odpowiednia dla modlitewnego skupienia.

Ale wtedy inny dźwięk przeszkodził modłom Bruna — wewnętrzny głos, który rzekł: „Może Bóg jest tak samo zadowolony z rechotu żaby, jak z psalmów śpiewanych przez ciebie”. „Co może się Bogu podobać w rechotaniu żaby?” pogardliwie odparł Bruno. Lecz głos nie poddawał się: „A jak myślisz, dlaczego Bóg wymyślił ten dźwięk?”.

Bruno postanowił się tego dowiedzieć. Wychylił się więc przez okno i rozkazał: „Śpiewaj!”. Rytmiczne rechotanie żaby wypełniło powietrze wraz ze śmiesznym akompaniamentem wszystkich żab wokół. I kiedy Bruno

słuchał ich dźwięku, ich głosy przestały go razić; odkrył, że kiedy już się im nie opierał, to tak naprawdę wzbogaciły one ciszę nocy.

To odkrycie napełniło serce Bruna poczuciem harmonii¹ ze wszechświatem i po raz pierwszy w życiu zrozumiał, co to znaczy modlić się (Anthony de Mello, 2017).

Rozwinięcie

Istnieje powszechna tendencja do nierozróżniania gatunków płazów, a termin „żaby” jest często używany w odniesieniu do wszystkich skaczących i kroczących płazów. Wiele ich bowiem łączy, a znacznie mniej dzieli. Zanim, w kontekście tej pracy, zwrócimy uwagę na kilka szczególnych cech *Bufo bufo* przyjrzymy się pokrótce temu jak w dziejach kultur postrzegano żaby i jakie symbole im przypisywano.

Już kilkaset lat przed Chrystusem posługiwano się w najpierwszej znanej nam literaturze alegoriami nakazów moralnych z użyciem żab, a znamy je pod postaciami krótkich bajkowych przypowieści Ezopa. I tak o pysze mówi Ezop:

Pozorowanie zalet zgubę niesie.

Na widok byka na polanie w lesie żaba z zazdrości aż pozieleniała...
już się nadyma jej skóra sflaczała.

Kijanek pyta: „Czym większa od byka?”.

„Nie” – zaprzeczają, więc żaba w polikach więcej gromadzi,
pytając socjety: „Jestem już większa?”.

A żabki: „Niestety!”. Zatem, nadęta,

znów dmie coraz więcej, aż się rozpadły: brzuch, nogi i ręce” (Stadler 2015).

Ezop w innej przypowieści, posługując się scenką z żabami, przestrzega przed zagrożeniami wynikającymi z braku poszanowania wolności w demokracji. Brak ten prowadzi do strat i nadejścia czasów tyranii. Bajka opowiada o tym, jak na bagnach żyło sobie wolne stado żab. Krzycząc, żądały od ojca bogów, aby narzucił im króla i ukrocił ich żabią swawolę. Władca

¹ Poczucie harmonii z otoczeniem, z koniecznością współistnienia z innymi, z przyczynami i skutkami, z dziejami, światem, wszechświatem itp., zawiera w sobie niezaprzeczalny fakt naszej koegzystencji też z żabami, jako współtworzącymi odwieczne prawo fizyki świata.

mądrze zareagował, jednak żaby dalej dokazywały i gorzko zapłaciły za brak zadowolenia z życia w demokratycznym stanie, co Ezop podsumowuje: „Obywatele, obecny stan znieście, aby nie przyszły czasy gorsze jeszcze” (Stadler 2015, s.44). Bajki Ezopa miały duży wpływ na innych, późniejszych poetów, którzy także obrazowali swoje przypowieści i moralitety scenami pełnymi żab i ich zachowań². W literaturze starożytnej żaby znalazły się nawet w odrębnym utworze, któremu wręcz nadano tytuł „Żaby”, i dzięki tej komedii Arystofanesa ranga żabich istot bardzo wysoko wzrosła, bo wystąpiły w teatrze.

Klasyka literatury dokładnie pokazuje nam, oprócz wszystkich innych swych walorów, częste traumy i wręcz tragiczny, prześladowczy los towarzyszący żabom, czego przykładem jest m.in. bajka Ignacego Krasickiego (Krasicki, 2003) pod tytułem „Dzieci i żaby”. W bajce tej to żaba staje się dla człowieka nauczycielem moralności:

Koło jeziora
Z wieczora,
Chłopcy w koło biegały,
I na żaby czuwały:
Skoro która wypływała,
Kamieniem w łeb dostawała.
Jedna z nich śmielszej natury,
Wystawiwszy łeb do góry,
Rzekła: chłopcy, przestańcie, bo się źle bawicie,
Dla was to jest igraszką, nam idzie o życie.

W dyskursie antropocenu często obserwuje się tematy mówiące o oddziaływaniu religii na eksterminację gatunków. Nieprzyjemne miejsce zajmuje w nim Biblia z negatywnymi treściami dotyczącymi żab – w Księdze Wyjścia wielokrotnie zalicza się je do plag, a ich masowe pojawienie się do kar za nieposłuszeństwo. Jakkolwiekby tłumaczyć udział żab w życiu ówczesnego człowieka (a można z pozycji praw przyrody, funkcjonowania władzy czy socjotechniki), to jednak faktem jest, że wśród wyznawców chrześcijaństwa żaby są obiektem pogardy, obrzydzenia, non-szalancji, zła.

² Chodzi tu o m.in. Biernata z Lublina, Ignacego Krasickiego, Jeana de la Fontaine.

W różnych okresach i miejscach żaby symbolizowały płodność, dobrobyt i dostatek. Były tematem malarstwa i rzeźb. Wykorzystywano je w magii i do wytwarzania narkotycznych doznań. W Japonii symbol żaby to udana daleka podróż, szczęśliwy powrót do domu, a także bogactwo. W chińskim feng shui żaba występuje jako element szczęśliwego życia rodzinnego. W mitologii egipskiej bogini Heket ma głowę żaby i jest opiekunką życia, płodności i kobiet rodzących. Wspomagać miała także akuszerki.

Już po wstępnym przeglądzie związku żab z człowiekiem widać, że odgrywały one w każdej części świata pewną rolę, zajmując miejsce w różnych sferach, od wiary i literatury, po sztukę i magię. W świecie współczesnym temat żab również jest obecny. Na przykład w kulturze masowej w 1995 roku zaistniał Kermit, żaba z popularnego programu telewizyjnego „Muppet Show”. Znamy też bajki braci Grimm o żabim królu, które doczekały się wielu ekranizacji, a także inne utwory.

A ropucha? Kimże jest ta istota, której powszechnie raczej się nie różnia i nazywa żabą? Otóż zaryzykuję i powiem, że to istota, która sprytnie wymyka się definicjom. Jednakowoż wyróżniona została w specjalnej pozycji „O czym szumią wierzby” Kennetha Grahame’a oraz „Toad of Toad Hall” autorstwa Alana A. Millne’a, a na podstawie tych książek powstały liczne filmy i spektakle teatralne.

Jakim więc zwierzęciem jest ropucha w rzeczywistości? – zapytujemy całkiem tak samo jak Włodzimierz Juszczak (1954, s. 69). Ropucha... Widok jej budzi u jednych wstręt i odrazę, u innych uczucie lęku, a u niektórych nawet chęć bezwzględnego jej zabicia jako istoty groźnej dla człowieka. Są jeszcze tak dalece zacofani ludzie, że posądzają o czary tego, kto bierze do ręki żywą ropuchę...

Ale czy można się temu dziwić?

Jest to przecież spuścizną, a zarazem wymownym świadectwem średniowiecznych jeszcze czasów, w których ropucha była obiektem najbardziej fantastycznych i niedorzecznych wierzeń. Przypisywano jej tajemniczą moc sprowadzającą na człowieka nieszczęście. Wzrok ropuchy miał zabijać, a wysuszone ciało służyło do przyrządzania trucizn. Dotknięcie jej

lepiej i chropowatej skóry uważano za przyczynę niezwykłych chorób. Nawet jej oddech miał zatruwać wszystko, co wokół niej żyło. [...] Najgroźniejszy w skutkach był jednak powszechny zabobon, według którego bliższe zainteresowanie się ropuchą świadczyło o zмовie z diabłem, gdyż on właśnie miał przybierać jej postać. A to prowadziło już do poważnych następstw. Na kogo bowiem padło takie podejrzenie, temu groziła śmierć³ [...] Wieki ciemnoty minęły jednak bezpowrotnie, ale [...] mimo to niektóre śmieszne zabobony związane z ropuchą przetrwały do naszych czasów. Oczywiście są i tacy, dla [...] których ropucha nie jest ani wstrętna, ani groźna, lecz przeciwnie – jest zwierzęciem interesującym, a przy tym bardzo pożytecznym” (Juszczyk, 1954, s. 69).

Warto zwrócić uwagę, że w książce tej, pisanej 70 lat temu, czyli w czasach jeszcze idealnych dla życia płazów, autor z niespotykaną wrażliwością i życzliwością dla delikatnych dzikich form życia pisze, że „życie małej ropuszki wcale nie jest łatwe. Jest tak małą i słabą istotą, że gdzie się obróci, tam czeka na nią śmierć” (Juszczyk, 1954, s. 69).

Obecnie króluje antropocen, a więc powszechna mobilność, budowa dróg i autostrad, zgubne ‘zagospodarowywanie’ cennych przyrodniczo nieużytków, czyli potencjalnych siedlisk płazów, osuszanie terenów podmokłych, intensywne rolnictwo, pestycydy, budownictwo, turystyka, susze itd. A zatem co powiedziałby dziś o życiu tej małej ropuszki Włodzimierz Juszczyk, gdyby żył?

W Europie występuje kilka gatunków ropuch, ale na potrzeby tej pracy skupimy się na ropusze szarej, o której ogólnie pisze się (Gruber, 1997), że ropucha szara (*Bufo bufo*) występuje prawie w całej Europie, prowadzi zmierzchowo-nocny, ściśle lądowy tryb życia, długość jej życia w warunkach naturalnych wynosi 10-12 lat. Ropuchy szare niemal zawsze odbywają gody w tych zbiornikach wodnych, w których same rozwijały się jako kijanki. Wędrują do nich (czasem tworząc amplexus) od zapadnięcia zmroku do północy.

³ Włodzimierz Juszczyk wspomina w tym kontekście o ropusze jako jednej z przyczyn uśmiercenia włoskiego myśliciela Lucillo Vaniniego (zm. 1619 r.), prześladowanego przez inkwizycję.

Fot.1. *Bufo bufo*

Źródło: Barbara Harman, 2009

Proponuję przeredagowanie: Gody ropuch szarych trwają wiosną. Następnie powracają one na swoje stałe siedliska żerowania, a zimą hibernują. Wykazują doskonałą orientację w terenie i są terytorialne. Antropomorfizując, można by rzec, że są konserwatywne.

W działaniach ochronnych na rzecz płazów ta ostatnia cecha akurat ma decydujące znaczenie, ponieważ wskazuje na potrzebę wiedzy i respektu wobec biologicznych determinantów życia i zachowania występujących u ropuch *Bufo bufo*.

Migracje płazów, a szczególnie te wiosenne, są nadzwyczaj spektakularne. A to dlatego, że odbywają się nocą, są ciche i niewidoczne⁴, i, że nawet mimo złej pogody, zawsze się w końcu odbędą. Wczesnowiosenny czas ich migracji kojarzy się z odwiecznym misterium zrównania dnia z nocą, nawet z postem, z brakiem pożywienia, a także ze wszelkimi świętami paschalno-wielkanocnymi. Kojarzy się także z nadzieją na ... trwanie, jako część (boskiej) przyrody. Namysły powstałe z obserwacji zachowań tych zwierząt (jak też podczas pomagania im w niebezpiecznej wędrówce na gody) wskazują na ciągłość w naszej kulturze wiekowych teorii jońskich filozofów przyrody, gdzie sfera duchowości przejawia się pod różnymi postaciami. Po wielu już latach obcowania z płazami, czyli zazwyczaj podczas

⁴ Są niewidoczne, z wyjątkiem szos, które muszą przekraczać w drodze do wody, wiedzione instynktem rozrodu. Właśnie wtedy giną tysiącami każdego roku.

nocnych akcji ratowniczych (ale i spokojnych obserwacji w terenie) ośmielię się stwierdzić, że niezmiennie co roku widzę mistykę w... oczach ropuchy. Jest to wrażenie stałe, powtarzające się, które trwa i nabiera pewności. Na czym ono polega? Otóż na tym, że te oczy są zawsze szeroko otwarte, patrzą przed siebie, błyszczą, są pewne celu, jakby były myślące. A do tego są po prostu piękne.

Płazy to zwierzęta skryte, a obecnie jest ich coraz mniej i trudno jest zobaczyć te mistyczne oczy ropuchy poza wiosną. Przez pozostałe miesiące roku, zanim znowu przyjdzie wczesna wiosna i zanim nastanie czas migracji płazów, zrodzi się zwyczajna tęsknota za ropuchą, i za jej oczami. Cykliczność i powtarzalność praw przyrody daje jednak nadzieję na ponowne ujrzanie tego rzadkiego zjawiska, czyli mistyki ropuchy.

W sukurs moim wieloletnim obserwacjom i wrażeniom z patrzenia w oczy ropuch niech posłużą słowa Georga Orwella, który poszedł dalej i powiedział, że ropucha przybiera nadzwyczaj uduchowiony wygląd i ma [...] prawdopodobnie najpiękniejsze oczy wśród zwierząt (Orwell, 2011).

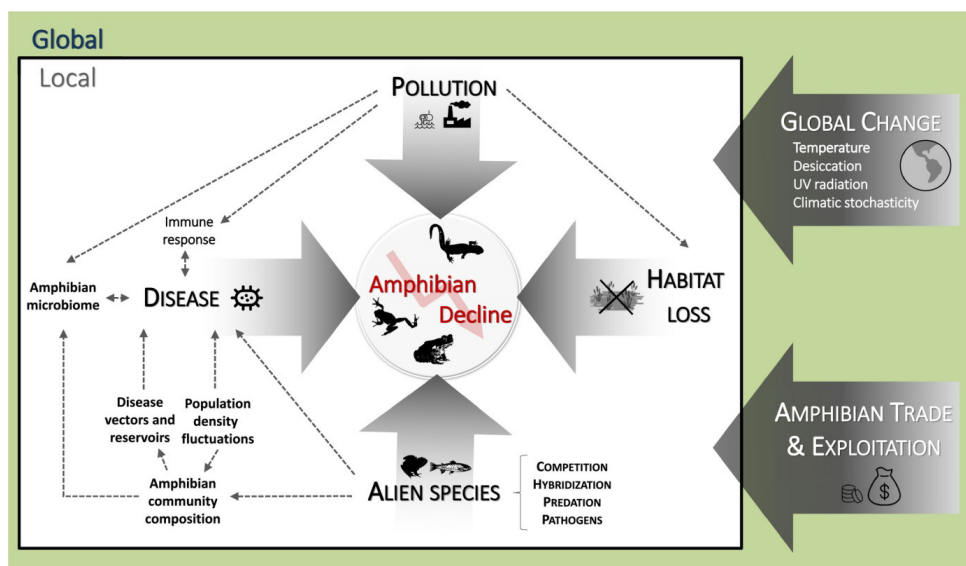
Na zakończenie tej wstępnej I części pracy warto zwrócić uwagę, że współczesność nie tworzy już raczej nowych kulturowych symboli związanych z żabami, nie tworzy nowej literatury i poezji z żabą w roli głównej, a raczej (jeśli już w ogóle) posługuje się znanymi mitami w języku, wzorami w merkantylnym rękodzielnictwie, utylitarnie w szkolnictwie (co jako zły i archaiczny model doświadczeń na zwierzętach jest wysoce godne pogardy w nauce), w hodowlach przemysłowych na mięso i częściowo w terrarystyce. Czyżby żaba wytraciła już swoją atrakcyjność i czy zestarzała się jako temat w kulturze i sztuce? Zapewne nie, ale brakuje obecnie tego bodźcotwórczego momentu spotkania się z żabą. Są to bowiem już coraz rzadsze zwierzęta. Jednakowoż daje się zauważyć, na przykład w stosunku do poprzedniego, XX wieku, powolny wzrost prac związanych z tym gatunkiem zwierząt, ale dotyczą one już prawie wyłącznie aspektów ekologicznych i ochrony ich siedlisk, co rodzi nadzieję, że być może uda się w panującej erze antropocenu zapobiec całkowitej zagładzie płazów⁵.

⁵ Powyższy fragment tekstu w nieco zmodyfikowanej formie został opublikowany w: <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2022/maj-2022/bufo-bufo-majestat-niskiego-wzrostu>

Subsydiarna forma pomocy płazom

Jeszcze w minionym XX wieku dzika przyroda nie była w tak dramatycznej sytuacji jak obecnie. Nie były potrzebne aż tak bardzo regulacje, wydziały ochrony środowiska, rewitalizacje, walka o każde uroczysko, miedzę, każde drzewo czy staw. Uważa się, że wraz z globalizacją sytuacja w przyrodzie nagle się zmieniła na niekorzyść i że widoczne to jest także (a właściwie najbardziej) w jej delikatnej, płaziej strefie (Pabian, Palomar, Antunes, Antoł, Zieliński, Babik, 2019). Bardzo szybko zaobserwowano wpływ antropocenu globalnego na żywotność, a nawet na zmianę wzorców różnorodności genetycznych płazów, na przykład poprzez choćby fragmentaryzację siedlisk, co doprowadza do chowu wsobnego, chorób i wyginięcia danej populacji. Obecnie zaś już nie *en generale* o ochronie płazów należy mówić, ale wymagane są specjalizacje w tym zakresie, na przykład z powodu rozprzestrzeniania się i wybuchu nowych chorób zakaźnych, głównie przez grzyby chytrid i ranawirusy, ale także przywry *Ribeiroia ondatrae*, grzyby *Saprolegnia ferax* i protisty *Amphibiocystidium ranae*. Wywołały one powszechne spadki liczebności i przyciągnęły uwagę biologów zajmujących się ochroną przyrody w ostatnich dziesięcioleciach. Wprowadzenie *szkodliwych* chemikaliów (nawozów, pestycydów i innych zanieczyszczeń środowiska) do powietrza, gleby, a zwłaszcza wody na świecie, zmienia rozwój i fizjologię płazów oraz zwiększa śmiertelność (Pabian, Palomar, Antunes, Antoł, Zieliński, Babik, 2019). Szybki wzrost średnich rocznych temperatur również nie pozostaje obojętny na kondycję płazów (Cohen, Civitello, Venesky, McMahon, Rohr, 2018). Poniższy prosty rysunek pokazuje wspomniane czynniki redukcji populacji płazów.

Rysunek 1. Czynniki redukcji populacji płazów

Źródło: Pabian, Palomar, Antunes, Antoł, Zieliński, Babik, 2019, s. 860.

O synergiczności destrukcyjnego wpływu różnych czynników na płazy piszą też badacze pozaeuropejscy, czyli z USA i Kanady (Grant, Miller, Schmidt, Adams, i in. 2016). oraz organizuje się w tym temacie światowe kongresy herpetologiczne.

Warto docenić też legislację w tym temacie, której początki sięgają poprzedniego wieku, a dokładnie Konwencję Berneńską z 1979 roku (Rada Europy, 1979), Dyrektywę Rady Europy z 21 maja 1992 roku (Wspólnota Europejska, 1992), regulacje sieci Natura 2000, dużą ilość rozporządzeń i załączników oraz wiele innych ważnych pozycji. Prawna ochrona płazów obejmująca analizę aktów prawnych wraz z ochroną gatunkową przedstawiona jest dogłębnie w polskiej publikacji książkowej pt. „Poradnik ochrony płazów. Ochrona dziko żyjących zwierząt w projektowaniu inwestycji drogowych. Problemy i dobre praktyki” (Kurek, Rybacki, Sołtyśiak, 2011).

Jednakże akty legislacyjne są realnie niewystarczające i nierespektowane (Skubała, 2020). Dlatego też wielką i skuteczną wartością w ochronie przyrody jest działanie oddolne. Regułą takiego działania przedstawia idea pomocniczości, inaczej określana zasadą subsydiarności. Ona, choć jest

stara jak historia myśli i historia idei, to wyjątkowo doczekała się legislacyjnego obrazu w naszej europejskiej kulturze i sferze politycznej, albowiem artykułuje ją sam Traktat z Maastricht i nasza Polska Ustawa Najwyższa. Jest ideą złożoną w treści, ale zarazem zdroworozsądkową, porządkującą i ergonomiczną. Idea pomocniczości, wchodząc w system prawny, przybrała postać zasady konstytucyjnej (Zgud, 1999), i jako zasada konstytucyjna realizuje się ona w dwojaki sposób:

a) postuluje u ustawodawcy utworzenie aparatury wyposażonej w adekwatne kompetencje, dzięki którym będzie mogła podejmować jawne i przejrzyste decyzje jak najbliżej podmiotu, którego one właśnie dotyczą,

b) w efekcie już istniejącego systemu prawnego z udziałem pomocniczości dokonuje się dzięki niej weryfikacja sposobów „używania” kompetencji powstałych z samego procesu realizowania się idei.

Zasada pomocniczości obejmuje swym zasięgiem każdą władzę, każdy poziom władzy, nie tylko państwo czy związek państw. W licznych publikacjach i dokumentach podkreśla się, że zasada pomocniczości ma charakter dynamiczny i może pełnić funkcję wskazówki, w jaki sposób powinny być realizowane kompetencje na poziomie wspólnotowym (Buszello, Misztal, 2003). Idea pomocniczości ma charakter normatywny i organizacyjny, i w razie niedostatecznych efektów działania na danym poziomie władzy wskazuje na lepsze kompetencje w innym systemie. Niektóre z tych kwestii dotyczą także moralności, choć nie powinny się redukować (Grzegorzczak, 1998). Pomijając antecedencje Traktatu z Maastricht, podkreślić należy, że sam Traktat *explicite* wyraża zasadę pomocniczości i podnosi ją do rangi zasady prawnej (Rada Europejska – Urząd Publikacji, 2018). Znalazła ona swe zaszczytne miejsce także w Preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W kontekście ochrony przyrody przywołuje się ją często, głównie w sprawach dotyczących globu, np. oceanów. Ponieważ organizacje ekologiczne rzadko pokrywają się z określoną polityczną przynależnością, to zasada pomocniczości wskazuje potrzebę zorganizowania ewentualnej pomocy dla nich, np. w formie podatku ekologicznego. Przyroda jest bowiem dobrem wspólnym. Instytucje i organizacje działające w ochronie przyrody powołują się na zasadę subsydiarności nie tylko dla ochrony konkretnych systemów przyrody, ale na zachowanie bioróżno-

rodności w ogóle oraz także w interesującym nas tu przypadku ochrony i monitorowania płazów.

Idea pomocniczości jest ideą starą i złożoną. Dotyczy, najogólniej mówiąc, władzy. Ona zaś rozpościera się na wszelkie dziedziny naszego życia. Zawsze tak było i będzie. Warto więc przybliżyć rys jej definicji, który głosi, że każdy rodzaj władzy powinien spełniać rolę pomocniczą i wspierającą do poszczególnych jednostek, które ją wybrały, a każdy problem powinien być rozwiązywany na najniższym szczeblu, który go dotyczy. Społeczeństwo obywatelskie tworzące wspólnoty i organizacje jest zarazem władzą jak i samo podlega rządowi. Interwencjonizm państwowy stoi w opozycji do ważnego członu definicji zasady subsydiarności, który postuluje, aby społeczeństwa było tyle, ile trzeba, i na ile jest to możliwe. A zatem zasada subsydiarności postuluje działanie oddolne. Dlatego też tym samym wskazuje czasem na jedyną taką możliwość skutecznego działania i usprawiedliwionej oddolnej aktywności. Aktywność oddolna mówi - zrób tyle, ile możesz i potrafisz.

Mówiąc o ideach należy pamiętać, że one chcą się realizować. Po to powstały.

Realizacja idei pomocniczości (subsidiarności) w sferze ochrony przyrody zostanie tu zaprezentowana w casusie długiej, udokumentowanej i nieprzerwanej pracy Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody w celu ochrony płazów w Dolinie Prądnika w Ojcowskim Parku Narodowym. Już sam fakt powstania Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody ma ścisły związek z płazami w tym regionie, a właściwie to one i ich dramatyczny los (w tym przypadku głównie ropuch *Bufo bufo*) zdeterminowały powstanie tej organizacji. Śmiało można stwierdzić, że ani w Polsce, ani być może nawet w Europie, nie ma drugiej takiej organizacji, która by przez 28 lat każdej wiosny przeprowadzała własnoręcznie akcje ratownicze płazów w czasie ich wiosennych migracji.

Przyjrzyjmy się przez chwilę samym początkom tej pięknej inicjatywy, która trwa do dziś i rozszerza się na inne aspekty ochrony przyrody oraz na różne edukacyjne inicjatywy ekologiczne.

Otóż wiosną 1995 roku mała grupa przyjaciół (Beata Snopek, Jarosław Snopek i Mariusz Waszkiewicz), wracając do domu samochodem z wycieczki po Ojcowskim Parku Narodowym, zauważyła setki ropuch na

szosie, a dalsza jazda wymagała przejechania po nich. Szosa ma status wojewódzki, i przecina odwieczne szlaki migracyjne płazów. Jest masowo uczęszczana przez turystów i transport. Przyjaciele ci zatrzymali swój samochód, włączyli długie światła i, nie mając wtedy rękawic, wiader ani latarek, ręcznie zbierali z szosy ropuchy i przenosili je do stawów okalających zamek w Pieskowej Skale. W tym samym czasie inne były rozjeżdżane przez ciągle jadące samochody. Praca ta była niebezpieczna, wręcz heroiczna. Po kilku godzinach wrócili bezpiecznie do domów. Na drugi dzień zdecydowali jednak znowu przyjechać i ratować te wędrujące na gody ropuchy. Na trzeci dzień także. Przyjeżdżali do czasu ustania migracji. Trwało to kilka tygodni. Godne podziwu jest też i to, że każdej takiej nocy pokonywali w obie strony około 100 km, a rano musieli wstać do pracy. Dziś wygląda to podobnie, robią to ci sami ludzie, ale nastąpiła profesjonalizacja działania. Wkrótce po doświadczeniach 1995 roku zrodziła się myśl, aby powołać stowarzyszenie, co było potrzebne też z powodów formalnych. I tak w 1996 roku powołano do życia Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody mające status organizacji pożytku publicznego. Celem Towarzystwa jest w szczególności:

- ochrona przyrody,
- ochrona środowiska,
- ochrona zwierząt,
- ochrona krajobrazu,
- ochrona wartości kulturowych,
- pobudzanie aktywności lokalnej oraz zwiększanie społecznego udziału w podejmowaniu decyzji.

W dorobku tej organizacji jest kilkadziesiąt zrealizowanych projektów ekologicznych, edukacyjnych i setki innych działań inicjacyjnych dla dobra przyrody.

Stałą domeną aktywności organizacji jest ochrona płazów w dolinie Prądnika w Ojcowskim Parku Narodowym (OPN) oraz ochrona innych płazich siedlisk jak społeczna ostoja przyrody – staw przy cegielni w Krakowie, i ochrona małopolskich łąk w obszarach Natura 2000.

Warte podkreślenia są akcje edukacyjne organizowane przez tę organizację także w szkołach i przedszkolach. Towarzystwo na Rzecz Ochrony

Przyrody przygotowało kilka broszur dotyczących ochrony płazów pod tytułem „Chrońmy płazy” i „Pomóż uratować to zwierzę”. Czytamy tam, że w ostatnich latach dużym zagrożeniem dla tych zwierząt jest ruch samochodowy. Płazy do życia potrzebują dwóch środowisk: lądowego i wodnego. Większość życia spędzają na lądzie, ale rozmnażają się w wodzie. Wiosną schodzą z pól, lasów i łąk do zbiorników wodnych. Muszą przekraczać ruchliwe drogi. Ginie ich wówczas mnóstwo. Śmiertelność na drogach jest bardzo wysoka. Na 1-2 kilometrowym odcinku drogi może w ciągu miesiąca zginąć kilkadziesiąt tysięcy płazów (Kurek, Rybacki, Sołtysiak, 2011). W wielu krajach, aby zapobiec zabijaniu płazów na drogach, w miejscach ich corocznych wędrówek instaluje się wzdłuż drogi stałe zapory uniemożliwiające płazom wyjście na drogę oraz buduje się pod drogą tunele.

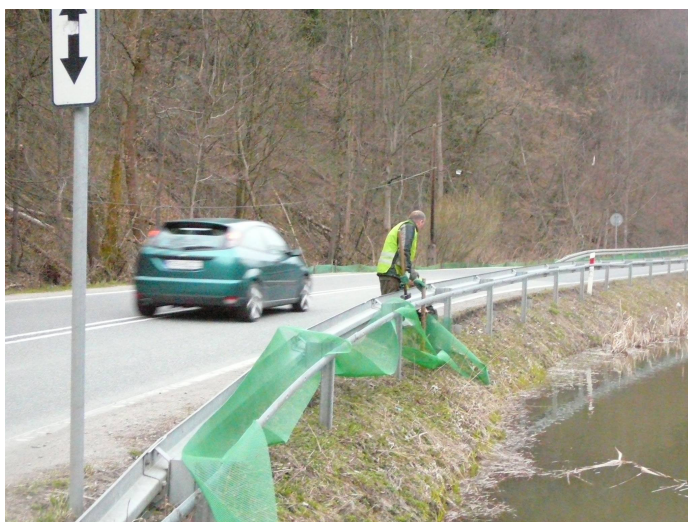
Fot. 2. Przejście pod szosą dla płazów

Źródło: <https://czlowiekiprzyroda.eu/ochrona-plazow-natura-2000/life-opis-dzialan>

Takie przejścia, ze względu na niską świadomość problemu, są w Polsce rzadko budowane. Coraz częściej jednak grupy ekologiczne organizują akcje prowizorycznego zabezpieczania szlaków migracyjnych płazów. Akcje takie mogą być przeprowadzane także przez uczniów szkół średnich.

Fot. 3. Jarosław Snopek z Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody (TnROP) przygotowuje siatkę do montażu zabezpieczenia przy jednym z 5-ciu stawów pod zamkiem w Pieskowej Skale

Źródło: Barbara Harman, 2015

W wielu krajach można zobaczyć wręcz prosty i tani sposób skutecznej ochrony płazów podczas ich wiosennych migracji poprzez zamknięcie korytarza ich wędrówek dla ruchu kołowego. Świadczy to nie tylko o szacunku dla zwierząt (i ludzi je chroniących), ale jest też przykładem respektu dla obowiązującego prawa, które stanowi, że wszystkie płazy oraz ich siedliska są pod ścisłą ochroną.

Fot. 4. Droga w Richmond w południowo-zachodnim Londynie

Źródło: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2585152/Toad-crossing-London-road-closed-traffic-let-amphibians-cross-safely-breeding-grounds.html>

Ze względu na fakt, że płazy należą do zwierząt chronionych konieczne jest nawiązanie współpracy z regionalną dyрекcją ochrony środowiska i dyrekcjami parków narodowych. Warto poprosić o pomoc przy organizacji akcji miejscowe nadleśnictwo, dyrekcję parku krajobrazowego, urząd gminy, organizacje ekologiczne (Kurek, Rybacki, Sołtysiak, 2011).

W uczęszczanym licznie przez turystów Ojcowskim Parku Narodowym ważna jest edukacja na każdym poziomie, bo żyje tam stała populacja płazów, w tym tysiące ropuch *Bufo bufo*. Dlatego też Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody (TnROP) dba o publiczne zamieszczenie informacji na ten temat z prośbą o ostrożne zachowanie.

Fot. 5. Po nocnej akcji ratunkowej płazów na szosie w OPN pod maczugą Herkulesa członkowie TnROP Mariusz Waszkiewicz i Jarosław Snopek (oraz Zofia Hartman na zdjęciu) naprawiają uszkodzoną tablicę edukacyjną.

Źródło: Barbara Harman, 2011

Oddolne działania TnROP to także porady dla czytelnika co może on zrobić sam, aby pomóc płazom w przetrwaniu. I tak TnROP rekomenduje aby kierując samochodem zwracać uwagę na migrujące przez szosę płazy, zwolnić, a najlepiej zatrzymać się i pomóc przejść na drugą stronę. Interweniować w przypadku zabijania ich. Włączyć się do akcji ochrony zwierząt podejmowanych przez organizacje lub zainicjować takie własne. Chronić

małe zbiorniki wodne i mokradła. Założyć w swoim ogrodzie staw tylko dla płazów. Informować organizacje ochrony przyrody o miejscach masowych wędrówek płazów przez drogi oraz o miejscach godowania tych zwierząt. Wspierać finansowo te działania ochronne, np. poprzez ofiarowanie 1,5 % podatku na ochronę przyrody.

Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody udziela też porad jak technicznie zabezpieczyć szlak migracji płazów przez szosy poprzez oznakowanie terenu, zainstalowanie konstrukcji z siatki, wiader, płotków, barier, poinformowanie mieszkańców i urzędu gminy. Szczególną rolę odgrywa też niedawna inicjatywa TnROP polegająca na zaprojektowaniu elektronicznego kanału do powszechnego zgłaszania zaobserwowanych miejsc występowania płazów, co daje informacje o ich występowaniu i szansę na zabezpieczenie tych miejsc. Została bowiem uruchomiona Google mapa pobytu i ochrony płazów Krakowa i okolic. Zaznaczane są na niej miejsca migracji płazów i składania skrzeku. Narzędzie to jest precyzyjne i powszechnie dostępne. Jest szansa, że pozwoli uratować ostatnie wielkomiejskie płazy i ich siedliska.

TnROP apeluje o ochronę płazów także poprzez wszelkie publiczne media, gdzie np. J. Snopek mówi m.in., że „w ostatnich latach obserwujemy ogromny spadek liczebności płazów, które należą obecnie do najbardziej zagrożonych zwierząt w Polsce. Dlatego razem z pracownikami OPN staramy się im pomóc” (Dziennik Polski, 2012). Zaś w zależności od tego, jakie natężenie ruchu panuje na drodze i jak ona jest szeroka, śmiertelność płazów może osiągnąć nawet 90% - mówi M. Waszkiewicz z Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody (lovekrakow, 2017). Problem zagłady gatunków płazów wynika nie tylko ze śmiertelności na drogach podczas ich wiosennych migracji (oraz z licznych przyczyn wymienionych powyżej), ale także z wysokiej śmiertelności małych, zaledwie centymetrowych osobników, które po wylęgu w zbiornikach wodnych wiosną i wczesnym latem próbują przedostać się przez szosy do swoich lądowych siedlisk.

Wtedy giną ich także tysiące, (również pod butami turystów) jeśli nie są zabezpieczone na swych stałych szlakach wędrówek. Tutaj TnROP zaleca postawienie udogodnień przed wysokimi krawężnikami szos i przed schodami, aby te małe zwierzęta mogły przejść (Radio Kraków, 2020).

Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody współpracuje z różnymi podmiotami mającymi wpływ na los tej wyjątkowej w skali kraju po-

pulacji Bufo bufo, czyli z dyrekcją (i pracownikami) Ojcowskiego Parku Narodowego, który z kolei powinien kooperować z Zarządem Dróg Wojewódzkich, z daną gminą, jej mieszkańcami, Urzędem Wojewódzkim, Regionalną Dyrekcją Ochrony Środowiska, z Uniwersytetem Jagiellońskim. Legislacja dotycząca ochrony dzikiej fauny przegrywa z populistycznymi interesami obywateli (Wyborcza, 2006). Ta, która dotyczy płazów, szczególnie jest lekceważona przez właścicieli terenu, dlatego też oddolne, subsydiarne działania są na razie jedynym skutecznym sposobem ich ochrony⁶.

W corocznej akcji przenoszenia płazów w Pieskowej Skale biorą udział przede wszystkim członkowie Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody oraz pracownicy Ojcowskiego Parku Narodowego. Ci pierwsi zbierają wieczorem i w nocy, ci drudzy - rankiem. W przenoszeniu pomagają niekiedy uczniowie lub samorzutnie turyści, ale to rzadkość.

Fot. 6. Wiadra używane przez TnROP z elementami odbłaskowymi w celu zachowania bezpieczeństwa nocą na szosie i na poboczach.

Źródło: Barbara Harman, 2010

⁶ I na ten przykład niech posłuży liczba 7 tys. płazów, w większości ropuch Bufo bufo, bezpiecznie przeniesiona z szosy do stawów pod zamkiem w Pieskowej Skale tylko w jednym sezonie migracyjnym 2006 r. Jednak w roku 2025 w sezonie migracyjnym w efekcie wielu złożonych czynników: klimatycznych, ulepszeniu infrastruktury w postaci siatki herpetologicznej i organizacyjnych członkowie Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody bezpiecznie przenieśli 13 tysięcy płazów do stawów. Słuszną uwagą jest, „że nie byłaby ona potrzebna, gdyby zarządca drogi Ojców - Sułoszowa podczas remontu wykonał odpowiednie przepusty”- zob. więcej <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,3309825.html>

Akcje ratownicze dla dzikiej przyrody nie są przewidywalne i nie przebiegają tak samo. Powodem jest to, że i przyroda i pogoda zmienia się czasem niespodziewanie szybko. Szczególnie mała przewidywalność występuje w górach czy dolinach. Dysponujemy precyzyjną techniką, sporą wiedzą i długim doświadczeniem, ale ropuchy z okolic doliny Prądnika ciągle nas zaskakują. Podejmują własne decyzje życiowe co do ruchów migracyjnych do tego stopnia zależne od złożonych, krzyżujących się czynników, że czasem sprawiają niespodzianki nawet wytrawnym ratownikom przyjeżdżającym do nich kilkadziesiąt kilometrów każdego dnia. Często jest bowiem tak, że teoretycznie pogoda wskazuje na ich potencjalną aktywność migracyjną, ale zmieni się po dotarciu ekipy na miejsce akcji, i ruchu wśród płazów prawie nie ma. Takie sytuacje niosą ze sobą ważne cechy dla subsydiarnego funkcjonowania naszej grupy i wskazują na istotne, rzadkie wartości jak: wytrwałość w dążeniu do celu, wspólnota celu, pokonywanie trudów, trwałość grupy, wspólne definiowanie sukcesów i porażek, podział ról, wzajemny respekt i uwaga na bezpieczeństwo, nauka gospodarowania czasem, zarządzanie funduszami itp.

Na osobną uwagę zasługuje tutaj specyficzne pojęcie pracy. Każda porządna praca jest wartością samą w sobie. Ta wykonywana z racji oddolnych jest szczególna, bo dobrowolna, czasochłonna, nieskodyfikowana, ryzykowna i ...darmowa.

Czy subsydiarna praca na rzecz przyrody zasługuje na lekceważenie społeczne i instytucjonalne? W razie wątpliwości odpowiedzi poszukajmy na przykład w „Traktacie o dobrej robocie”, gdzie autor (Kotarbiński, 2019) pisze, że ponieważ w rzeczywistości wszystko się wiąże ze wszystkim, przeto i w opracowywaniu jakiegokolwiek tworzywa do jakichkolwiek celów, chcąc robić dobrze, trzeba uwzględniać najrozmaitsze zależności. Więc przy obmyślaniu działań, przy racjonalizacji planowania za pomocą dociekań badawczych, im lepiej się to robi, tym rozmaitsze i bogatsze zależności jest się zmuszonym włączać do kręgu własnego znawstwa. O cechach dobrej roboty TnROP niech świadczy własna szczegółowa dokumentacja prowadzona już 28 lat, gdzie każda akcja ratunkowa płazów jest szczegółowo opisana z uwzględnieniem nie tylko liczby sztuk uratowanych zwierząt danego dnia, ale ich rodzaju, opisu ścieżki migracyjnej, fazy migracji, pogody i temperatury.

Przykładowo poniżej jedno corocznych szczegółowych sprawozdań z pracy nad ochroną zwierząt wykonane przez TnROP w 2016 roku oraz zestawienie całłościowej wieloletniej działalności dotyczące ochrony populacji płazów w Pieskowej Skale w latach 1997 – 2020.

Sprawozdanie to świadczy o rzetelnym podejściu organizacji do wykonywanej pracy. Wyraźnie można się tu dopatrzeć etycznego działania, ale tego w ujęciu etyki niezależnej T. Kotarbińskiego, lecz pomnożonego o arenę dzikiej przyrody. Ta przykładowa tabela bowiem z 2016 r. pokazuje zorganizowanie poszczególnych osób podczas akcji ratowniczej, ich odpowiedzialność za podział zadań, znajomość przez nich wpływu różnych czynników na sukces w pracy danego wieczoru i sezonu (czyli na maksymalne ograniczenie rozjechanych zwierząt na szosie), na znajomość terenu i jego infrastruktury oraz na stałą coroczną gotowość do pracy w terenie bez względu na pogodę. Widać też tutaj, że teren⁷ objęty wiosenną akcją ratowniczą migrujących przez szosę płazów jest bardzo duży – obejmuje szosę ciągnącą się wzdłuż 5-ciu stawów oraz przebiegającą przez tereny leśne, przez które także przebiegają korytarze migracji płazów. Razem daje to prawie 3 km terenu szosy do patrolowania. Tabela świadczy też o wieloletniej współpracy TnROP z OPN.

⁷ <https://www.google.com/maps/@50.2425843,19.7692619,15z?hl=pl>

OCHRONA PŁAZÓW W OJCOWSKIM PN W 2016 ROKU - STAWY W PIESKOWEJ SKALE - dane Towarzystwa na Rzecz Ochrony Przyrody												
DATA	POGODA	DO STAWÓW							POWRÓT		UWAGI	
		ROPU- CHA Suloszowa	ROPU- CHA Wielmo- ża	ROPU- CHA Maczuga	ROPU- CHY RAZEM	ŻABA Suloszowa	ŻABA Wielmoża	ŻABA Maczuga	ŻABY RAZEM	RO- PU- CHA	ŻABA	
30.03.16	ciepły dzień 17st.C	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	informacja o początku
1.03.16	6,5 st.C, pochmurno, w dzień słońce 19st.C	216	264	548	1028	1	0	1	2	0	0	
01.04.16	pochmurno, znaczne oziębienie, w dzień 5st.C	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	nie zbierano
02.04.16	4st.C, sucho, zimny dzień	0	0	18	18	0	0	0	0	0	0	tylko z Prąd- nika, w nocy -1st.C
03.04.16	6st.C, sucho, w dzień słońce 15st.C	93	21	278	392	0	0	0	0	0	0	
04.04.16	8st.C, sucho, w dzień słońce 26st.C	254	217	796	1267	3	0	1	4	0	0	
05.04.16	12st.C, sucho, w dzień słońce 28st.C	244	171	552	967	2	0	1	3	0	0	traszka grzeb. Suloszowa 1szt.
06.04.16	6st.C, sucho, w dzień spadek temperatury 16st.C	45	50	222	317	0	0	0	0	31	2	traszka grzeb. Wielmoża 1szt.
07.04.16	10st.C, deszcz, w dzień 20st.C	33	33	264	330	0	0	2	2	1128	12	dużo samicy na poroście

08.04.16	7st.C,deszcz,w dzień 12st.C	30	64	44	138	0	0	0	0	0	0	382	11	
09.04.16	7st.C,deszcz,zimno	18	5	21	44	0	0	0	0	0	0	410	2	
10.04.16	6,5st.C,mżawka,zimno	9	0	14	23	0	0	0	1	1	1	140	2	
11.04.16	zimno w dzień 6st.C	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	zdzęta siatka do sta- wów,nie zbiera- no
12.04.16	10st.C,pochmurno	0	12	0	12	0	0	0	0	0	0	227	7	
13.04.16	7st.C,zimno,sucho, w dzień ciepło	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	84	1	traszka grzeb. Sułoszo- wa 2szt.
14.04.16	8st.C,chlodno,wilgot- no, w dzień deszczo	0	3	0	3	0	0	0	0	0	0	238	4	
15.04.16	w dzień chłodno	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	zdzęta siatka na po- na wrocie, nie zbiera- no
16.04.16	11st.C sucho	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	0	w sta- wach nie- licznie ropuchy i żaby
17.04.16	w dzień 22st.C, słoń- ce,sucho	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	brak ruchów
	RAZEM	942	840	2758	4540	6	0	0	6	12	2660	41		

Objaśnienia: - temperatura powietrza mierzona ok. godz. 22.00 Ropucha szara (żaba trawna) - Sułoszowa - płazy zebrane z siatki, drogi i poboczy od granicy Parku do skrzyżowania (staw nr 1 i 2)

Ropucha szara (żaba trawna) - Wielmoża - płazy zebrane z siatki, z drogi i poboczy do Wielmoży, z parkingów i skrzyżowania (staw nr 2)

Ropucha szara (żaba trawna) - Maczuga - płazy zebrane z siatki, drogi i poboczy od skrzyżowania do wyloty Wąwozu Sokolec, z Prądnika (staw nr 3, 4 i 5)

Ropucha szara (żaba trawna) - powrót - płazy zebrane z całego rejonu Pieskowej Skały bez podziału na stawy

Traszka grzebieniasta - dane w uwagach

Traszka zwyczajna - nie stwierdzono obecności

Duża ilość siatki na nowych odcinkach np. skrzyżowanie, parking, droga do Wielmoży oraz siatka wzdłuż Prądnika na parkingu pod Maczugą znacznie ograniczyła wejście na drogę i ułatwiła zbieranie płazów. Brakowało krótkiego zabezpieczenia między stawem nr 2 i 3 (skała - przepust), przy murze oporowym przy Prądniku pod Maczugą oraz na powrocie ze stawu nr 2 na parkingu (skała - drzewo w stronę Sułoszowej). Siatkę na powrotach trzeba od razu zakładać „na gotowo”, koniecznie z palikiem między przesłami bariery drogowej, gdyż później trudno ją było uszczelnić. Zakończenie siatki na powrocie stawu nr 5 musi być „domknięte”, gdyż ropuchy idą wzdłuż rowu i wychodzą na drogę w stronę Sokolca.

Opracował: Jarosław Snopek

	DO STAWÓW					POWROTY			RAZEM
DATA	ROPU- CHA SZA- RA	ŻABA TRAWNA	TRASZ- KA GRZE- BIENIA- STA	TRASZ- KA ZWY- CZAJNA	RAZEM	ROPU- CHA SZA- RA	ŻABA TRAWNA	RA- ZEM	
1997	Płazy zbierane z drogi, brak siatki, płazy nie liczone								
1998	1000	100	0	0	1100				1100
1999	1387	133	0	0	1520				1520
2000	2300	140	0	29	2469				2469
2001	4600	290	0	110	5000				5000
2002	5960	295	0	45	6300				6300
2003	5400	4420	3	77	9900				9900
2004	3906	516	6	72	4500				4500

2005	5712	144	0	38	5894				5894
2006	5008	80	5	13	5106	1450	41	1491	6597
2007	4717	48	2	11	4778	919	41	960	5738
2008	2198	30	7	9	2244	1593	59	1652	3896
2009	2204	16	5	8	2233	392	11	403	2636
2010	1865	14	0	5	1884	398	6	404	2288
2011	3016	22	3	2	3043	1078	25	1103	4146
2012	4969	23	2	8	5002	497	12	509	5511
2013	4524	8	2	1	4535	2990	13	3003	7538
2014	7881	28	0	0	7909	2622	8	2630	10539
2015	6522	39	1	2	6564	4118	21	4139	10703
2016	5831	20	2	0	5853	2660	41	2701	8554
2017	3254	18	1	0	3273	825	6	831	4104
2018	4666	60	7	3	4736	2120	22	2142	6878
2019	5869	112	0	0	5981	459	14	473	6454
2020	4130	79	0	0	4209	762	14	776	4985
Ra- zem	96919	6635	46	433	104033	22883	334	23217	127250

W zestawieniu ogólnym za lata 1997-2020 widać różnice pomiędzy latami i trendy istotne dla poszczególnych gatunków, i ogólnej populacji płazów w Pieskowej Skale. Rodzi się pytanie: czy ta ogólna liczba 127.250 sztuk bezpiecznie przeniesionych z szosy zwierząt jest liczbą imponującą, czy może jednak nie?

Odpowiedź jest nieco skomplikowana i statystycznie skorelowana z innymi czynnikami (jak na przykład możliwy szacunek zwierząt zabitych pod kołami samochodów), ale, pomijając te potencjalne korelacje, to jednak jest to dumna i piękna liczba uratowanych płazów, pośród których majestatycznie patrzące przed siebie ropuchy *Bufo bufo* są już być może ostatnimi płazimi mohikaninami na tej planecie, na której trwa w najlepsze wymieranie płazów.

Zakończenie

Powyższy tekst miał na celu zarysowanie ważnego problemu, jakim jest czynna ochrona płazów, oraz spojrzenie przez pryzmat ochrony masowo ginących na całym świecie płazów na zasadność legislacji je chronią-

cej. Wydaje się bowiem, że dzika przyroda najefektywniej chroniona jest w sposób oddolny, czyli zgodnie z zasadą subsydiarności. Piśmiennictwo w tym względzie w Polsce dostarcza przemysłów (Hartman 2009) także w szerokich kontekstach politycznych zrównoważonego rozwoju, jednakże brakuje literatury ściśle dotyczącej subsydiarności w ochronie płazów i ich ekosystemów. Zasada subsydiarności w tym przypadku nie zawsze jest do końca zgodna ze swymi założeniami, bo też nie zawsze wyższe szczeble władzy są zdolne do wykonania swego zadania w polu ochrony przyrody. Bardzo często występują tu rażące zaniedbania. Przyczyny należy upatrywać w utylitarnym podejściu danej władzy na ów problem. Jednakowoż subsydiarność w opisanym tu działaniu jest tu jak najbardziej widoczna i charakteryzuje ją wiele pozytywnych cech, a nawet cnót, jak choćby tylko te ogólne np. troska, empatia, wolność, ergonomiczność, sprawiedliwość, niezależność, oszczędność, odpowiedzialność, respekt dobra wspólnego, systematyczność, kompetencyjność, wspólnotowość, zgodność z porządkiem prawnym, wytrwałość, *phronesis* i wiele innych.

W początkowej części tej pracy, niewyczerpującej tematu, staraliśmy się przedstawić odwieczne współistnienie żab i człowieka. Miało to na celu przypomnienie o prawach przyrody i harmonii współistnienia. W dalszej części, w oparciu o wieloletni casus subsydiarny działania ochronnego wobec płazów, zarysowaliśmy pracę małej organizacji TnROP, która przedstawia autentyczne oddolne działanie w tym zakresie.

W problemie ochrony środowiska podczas działań oddolnych zawsze są nadzieje i niepokoje. Nadzieja mówi o zwiększaniu szans przeżycia danego gatunku, ale niepokoje dotyczą realnych obaw typu, co będzie po nas wolontariuszach, jeśli zachorujemy, zestarzejemy się, nie przyjedziemy?

W związku z powyższym wspomnieć należy tu o jeszcze jednej istotnej sprawie (pomocnej też w realizacji idei subsydiarności), czyli o potrzebie wykształcenia świadomego socjokulturowego podejścia do tak zwanej kwestii ekologicznej. Przy uznaniu, że ekonomiczne i społeczne czynniki rozwoju nie mogą istnieć osobno od czynników ekologicznych niezbędna jest aprobata nowego stosunku do przyrody i uznanie, że także to kultura tworzy przyrodę, która nas otacza.

Czasem istotnym by było, gdyby można było ochronę przyrody uznać za sprawdzian państwa prawa (Juros, 1997), a kryzys demokratycznego pań-

stwa prawa rozważać także w aspekcie kryzysu ekologicznego. Realizacja idei pomocniczości może, w połączeniu z koncepcją *sustainable development*, przyczynić się do tego, że politycy i eksperci będą starać się uwzględnić także to wszystko, co jest technicznie niewyprowadzane, ekonomicznie nie do skalkulowania i politycznie nierozporządzalne. Jest tym przyroda.

Fot. 7. Znak ostrzegawczo-informujący dla kierowców i turystów przygotowany przez Towarzystwo na Rzecz Ochrony Przyrody

Źródło: Barbara Harman, 2012

Spis literatury cytowanej

- Buszello, H., Misztal, M. (2003). *European integration, From idea to practice*. Kraków: Wyd. Naukowe AP.
- Cohen, J., Civitello, D., Venesky, M., McMahon, T., Rohr, J. (2018). Interakcja między zmianą klimatu a chorobami zakaźnymi spowodowała masowe wymieranie płazów. *Global Change Biology*, 25(3), 927-937.
- De Mello A. (2023). *Modlitwa żaby*. Poznań: Zys i s-ka
- Grant, E., Miller, D., Schmidt, B., Adams, M., Amburgey, S., Chambert, T., Cruickshank, S., Fisher, R., Green, D., Hossack, B., Johnson, P., Joseph, M., Rittenhouse, T., Ryan, M., Waddle, J., Walls, S., Bailey, L., Fellers, G., Gorman, T., Ray, A., Pilliod, D., ... Price, S. (2016). Dowody ilościowe na wpływ wielu czynników na spadek populacji płazów w skali kontynentalnej. *Scientific Reports*, 6, 1-9.

- Gruber, U. (1997). *Plazy i gady. Gatunki środkowoeuropejskie*. Warszawa: Multico.
- Grzegorzczak, A. (1998). Subsydiarność w filozoficznej wizji działań społecznych. W: D. Milczarek (red.). *Subsydiarność* (s.319-343). Warszawa: Centrum Europejskie UW.
- Hartman, B. (2009). Subsydiarność w polityce ekologicznej Unii Europejskiej. *Problemy ekorozwoju*, 4 (1), 93-98.
- Juros, H. (1997). Ochrona środowiska naturalnego a redefinicja państwa. W: A., Dylus (red.). *Kościół, kultura, Europa* (s. 171-201). Lublin; Warszawa: Towarzystwo Naukowe KUL; Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej.
- Juszczyk, W. (1954). *Życie i właściwości ropuchy*. Warszawa: PZW.
- Kotarbiński, T. (2019). *Traktat o dobrej robocie*. Łódź: UŁ.
- Krasicki, I. (2003). *Bajki*. Kraków: Universitas.
- Kurek, R., Rybacki, M., Sołtysiak, M. (2011). *Poradnik ochrony płazów*. Bystra: Stowarzyszenie Pracownia na Rzecz Wszystkich Istot.
- Orwell, O. (2011). *Kilka myśli o ropusze zwyczajnej oraz inne nieznane szkice, opowiadania i eseje*. Warszawa: Vis-à-Vis/Etiuda.
- Pabian, M., Palomar, G., Antunes, B., Antoń, W., Zieliński, P., Babik, W. (2019). Zasady ewolucji kierujące ochroną płazów. *Evolutionary Applications*, 5, 857-878.
- Rada Europejska – Urząd Publikacji. (2018). *Traktat o Unii Europejskiej (Traktat z Maastricht)*.
- Rada Europy. (1979). *Konwencja o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk naturalnych (CETS nr 104)*. Berno, 19 września 1979.
- Skubała, P. (2020). Ochrona przyrody – kompletna porażka. *Dzikie Życie*, 7-8, 313-314.
- Stadler J. (2015). *Fedrus*. Wrocław: UW.
- Wspólnota Europejska. (1992). *Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory*. Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich, L 206, 7-50.
- Zgud, Z. (1999). *Zasada subsydiarności w prawie europejskim*. Kraków: Zakamycze.

Źródła internetowe:

- <https://czlowiekiprzyroda.eu/ochrona-plazow-natura-2000/life-opis-dzialan>
- <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2022/maj-2022/bufo-bufo-majestat-niskiego-wzrostu>
- <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2585152/Toad-crossing-London-road-closed-traffic-let-amphibians-cross-safely-breeding-grounds.html>
- <https://dziennikpolski24.pl/ratujmy-zaby-i-ropuchy/ar/3135440>
- <https://lovekrakow.pl/aktualnosci/zdjecie/20618>
- <https://www.radiokrakow.pl/wiadomosci/aktualnosci/uwaga-na-male-ropuszki/>
- <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/1,44425,3309825.html>

